

**MULTIDISZCIPLINÁRIS KIHÍVÁSOK
SOKSZÍNŰ VÁLASZOK**

GAZDÁLKODÁS- ÉS SZERVEZÉSTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

**MULTIDISCIPLINARY CHALLENGES
DIVERSE RESPONSES**

JOURNAL OF MANAGEMENT
AND BUSINESS ADMINISTRATION

**A VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁG (1929-1933) MAGYARORSZÁG
GAZDASÁGÁRA GYAKOROLT HATÁSAI**

**THE IMPACTS OF THE GREAT DEPRESSION 1929-33 ON
HUNGARY'S ECONOMY**

DOMONKOS Endre

Kulcsszavak: *gazdaságtörténet, világgazdasági válság, Magyarország, ipar, mezőgazdaság,
pénzügyek*

Keywords: *economic history, Great Depression, Hungary, industry, agriculture, finance*

JEL kód: *N14*

<https://doi.org/10.33565/MKSV.2021.01.01>

ÖSSZEFOGLALÓ

Az 1929-1933-as világgazdasági válság súlyos következményekkel járt hazánk nemzetgazdaságára. A mezőgazdasági termékek világpiaci árcsökkenése az 1920-as évek második felétől rendkívül kedvezőtlenül érintette Magyarországot és a térség agrárexportőr országait. Az agrárárak kedvezőtlen alakulása mellett további nehézséget jelentett a gazdaságilag fejlett országok által bevezetett protekcionista intézkedések (vámok és mennyiségi korlátozások). Mindezek következtében a korábbi értékesítési lehetőségek megszűntek vagy erőteljesen korlátozódtak. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy az iparcikkek árai már az 1920-as években meghaladták a mezőgazdasági termékekét, így az agrárrolló egyre szélesebbre nyílt.

Jóllehet a válság először az agrárágazatban bontakozott ki, annak hatásai értelemszerűen átterjedtek az iparra is. Magyarországon az ipari válság főleg – az értékesítési piacok hiánya miatt – a nehézipari ágazatokat érintette, miközben a könnyűipar esetében lényegesen kisebb volt a termelés volumenének visszaesése.

Az osztrák Kredit Anstalt 1931. május 12-én bekövetkezett fizetéseképtelensége miatt a magyar bankrendszer is súlyos helyzetbe került. A bankzárlat elrendelése és a visszafizetések felfüggesztése mellett bevezették a kötött devizagazdálkodást.

Lényeges változásra került sor a külkereskedelem terén. 1937-ben a magyar kivitel 42 százaléka, az Anschluszt követően pedig több mint 50 százaléka Németországba irányult. Az 1930-as évek végén hazánk legfontosabb külkereskedelmi partnere a Harmadik Birodalom lett.

Az 1930-as évek közepétől kezdődő kedvező világgazdasági feltételeknek és a német újrafegyverkezési programnak, valamint a szervezett állami beavatkozásnak köszönhetően a magyar gazdaság teljesítménye 1937-re meghaladta a válság előtti szintet. A győri program (1938. március 12.) katonai és infrastrukturális fejlesztéseinek köszönhetően gazdasági konjunktúra bontakozott ki, amely kedvező hatást gyakorolt mind a nehéz, mind a könnyűipari ágazatok fejlődésére.

SUMMARY

The Great Depression of 1929-33 had serious consequences on Hungary's economy. The Central and Eastern European countries, including Hungary were hit severely by the downturn of the wholesale prices as regards of agricultural products in international markets. Besides declining prices another major problem was that the industrialised countries introduced protectionist measures (customs duties and quotas). As a result of this process, market opportunities were constrained and later ceased to exist. The situation was further aggravated by

the fact that the unfavourable gap between agrarian and industrial prices further widened in the 1920s.

Although the crisis started to emerge in the agriculture, its effects were extended to the industry as well. Due to the lack of safe markets, heavy industrial branches declined sharply, whereas the volume of output fell modest in the light industry.

The bankruptcy of the Austrian Credit Anstalt on 12th Mai 1931 adversely affected Hungary's financial system. In order to overcome the difficulties, banking holiday was ordered by the government, which coupled with the suspension of all payments and the introduction of foreign exchange control.

Foreign trade has changed significantly. In 1937, the share of Hungary's export in Germany's trade was 42 percent, which increased to more than 50 percent after the Anschluss. Thus, at the end of the 1930s, the Third Reich became the most important trade partner of Hungary.

Thanks to favourable external conditions accompanied by the rearmament programme of Nazi Germany and state intervention, the performance of the Hungarian economy improved, and by 1937 it surpassed the pre-depression level. The Győr Programme, announced on 12th March 1938 with its military and infrastructural development contributed to the economic boom, which had positive impacts both in the heavy and light industrial branches.

INTRODUCTION

The world economic crisis, which started in the field of agriculture in Central and Eastern Europe, including Hungary had profound impacts on the industry as well. The Great Depression clearly showed the vulnerability of the Hungarian economy. Although the crisis had devastating consequences both in the agriculture and financial sector, it hit the industry – except of heavy industry – to a lesser extent.

The objective of the paper is to give an overview about the effects of the Great Depression on Hungary's economy. In order to understand the roots of the economic recession between 1929 and 1933, emphasis will be placed on the situation of agriculture, industry and finances. Finally, I will evaluate the crisis management measures, introduced by the government in the 1930s and Hungary's economic recovery together with the considerable changes occurred in her foreign trade. Because of length constraints, I will not highlight the domestic politics of Hungary as well the impacts of the crisis on the economies of other Central and Eastern European countries.

RESEARCH METHODOLOGY

By analysing the effects of the world economic crisis, primary sources and statistical data will be used in each sector of the economy (agriculture, industry, financial sector, and foreign trade). The paper also focuses on the main reasons of the Hungarian economic recovery in the middle of the 1930s by comparing the most important indicators, such as agricultural and industrial output and per capita GNP in an international context.

LITERATURE REVIEW

The impacts of the Great Depression on Hungary's agriculture

The world economic crisis in the autumn of 1929 put an end to the prosperity that characterised the national economy from the mid-1920s. As the depression was global in its nature, advanced industrial economies were also hit severely. The Stock Market crash on 24th October 1929 in New York coupled with overproduction, led to the fall in prices and later industrial output also declined significantly. In 1932, whilst industrial production of the United States and Germany shrank by 46 and 40 percent, it plummeted more than 30 percent in France and 16 percent in Great Britain. At the same time, the production of consumers' goods showed an average decline of around 10 percent, but the output of producers' goods was 40 percent below of the 1929 level. Mass unemployment was a concomitant of the economic depression. As the crisis deepened further approximately 22 and 44 percent of active workforce did not have a job in Britain and in Germany. According to Tomka, the labour market situation was especially severe in Germany because the number of unemployed reached 4.5 million in 1931, which grew to 7-8 million by the winter of 1932-33 (Tomka, 2013:213). In March 1933, the number of idle workers reached 30 million in the industrial countries. Agriculture had to face by the problems of marketing after World War I. Another major problem was that in the early of thirties the world prices of wheat halved on the Liverpool Exchange and fell to one-third by 1934. Meat prices on the world market dropped to 40 percent of the pre-depression level, and the price of index of agricultural products touched a nadir of 37 per cent of that of 1929. Recovery thereafter was minimal, and from 1931 to 1937 the index remained between 37 and 54 percent (Berend – Ránki, 1976).

The crisis had devastating impacts on the national economies of Central and Eastern Europe, including Hungary. First, the collapse of the international market

was accompanied by the downturn in wholesale prices on the domestic market. From 1928 to 1933 prices fell by 54 and 48 percent, which led to the shrinkage of export potential. This was shown by the fact that Hungarian agricultural exports in 1934 were 27 percent less than in 1929. Between 1929 and 1934, calculated on constant prices, agricultural exports dropped by 27 percent, but on a current-price basis the value of exports shrank prices with only a 35 percent decrease in export prices. As a result of price collapse, Hungary suffered a significant deterioration in its terms of trade. At first, farmers attempted to compensate the price decline by increasing output and raising the quantities exported. This policy met with only limited success, as external market conditions further deteriorated after 1930 and export volumes declined sharply. Aldcroft and Morewood pointed out that the massive drop in export earnings entailed a serious loss of international purchasing power and a rising debt burden relative to exchange earnings. Since most international debts remained fixed in foreign currency terms the debt servicing power of exports fell by one-half in Hungary (Aldcroft – Morewood, 1995:167).

The price changes negatively affected the peasant holdings. Agrarian incomes decreased by two-thirds in Hungary. The situation was aggravated by the unfavourable gap between agrarian and industrial prices. Whereas the former fell by 50-60 percent, the price of goods purchased by the peasants rarely shrank more than 30 percent. Because incomes declined significantly, debt burden increased as a proportion of income and by 1932 many peasants were on the verge of bankruptcy (Aldcroft – Morewood, 1995:167).

Table 1. Price index of agricultural products and industrial goods between 1924 and 1938 (percent, 1913=100%)

	Producer price index of agricultural products	Industrial fuel	Consumer goods	All manufactured goods
1924	161.1	169.7	188.6	184.8
1928	140.1	154.0	155.9	155.5
1933	71.0	124.6	119.8	130.8
1938	87.5	141.3	156.6	153.5

Source: Gunst, P., 1974. A mezőgazdasági termelés története Magyarországon 1920–1938 (The history of agricultural output in Hungary between 1920 and 1938). Budapest: Akadémiai Kiadó. p. 74.

As a result of financial problems new investments were completely cancelled. In contrast with the twenties, when the number of tractors rose relatively rapidly, virtually no tractors were bought after the depression. In 1938 the number of tractors was just about the same as the pre-depression peak (6,957). The use of artificial fertilisers per hectare dropped from 4.4 kg to 0.5 kg between 1930 and 1933 and even by 1938 had not reached 2 kg per hectare again (Berend, 1985: 174-175).

In order to avoid the bankruptcy of peasant holdings, the government adopted the following measures:

1. sales by auction were prohibited, and after a reduction of high rates of interest in 1933, a comprehensive decree was issued providing for the protection of farmers. Certain categories of estates were legally protected by the government according to the levels of debt. Both interest and amortization were substantially reduced, and partly covered by the state itself (Ránki – Tomaszewski, 1986:24). In 1933-35, 32.5 million pengős and between 1935-37, 75.6 million pengős were paid to creditors by the state. In some cases, the payment of mortgages was suspended. These measures affected 22 percent of farms under 4 hectares and 62 percent of estates above 40 hectares and contributed to the alleviation of the crisis in the agriculture (Berend, 1986:178).
2. The state monopoly of agricultural marketing was introduced in order to raise home prices and widen export markets. Therefore, the system of boletta was introduced to counterbalance the fall of domestic prices, which functioned for four years. The state subsidised each quintal of grain. The actual subsidy fluctuated from year to year, but the buyer had to pay more than the market price for grain, 1 boletta per quintal, which varied between 3 and 6 pengős in the years of the 1930s, and the seller used the bolettas for paying tax (Szávai, 2009:123).
3. Finally, a new wave of state intervention in economic processes started from 1934. In Hungary, the sales of agricultural products were monopolised by state agencies. The Hangya Cooperative and Futura Rt., 70 and 100 percent state owned companies, respectively, monopolised 80-85 percent of agricultural exports (Berend, 2006:66).

The consequences of industrial recession

Whereas agriculture was hit severely by the Great Depression, the economic crisis had different impacts on the industry. First, it affected those branches of industry, which produced capital goods, especially iron, metals, machinery, building materials and timber. The main problem was the lack of safe markets for industrial products, which was further exacerbated by the introduction of high import tariffs and prices. The relatively high prices led to an unnecessary hoarding. In 1932, the combined production of iron, metals, building materials and machinery dropped to 52 percent of the pre-depression level (Kaposi, 2002: 297-298). It must be noted that coal production hardly declined, thanks to the government decree of 1930, which compelled the state administration and municipal communities to apply domestic resources. From 1931 onwards, importation of coal was authorised exclusively by the Ministry of Trade. As a consequence of these measures, coal imports – except for charcoal – ceased in Hungary because it decreased from 1.9 million to 0.3 million tons over the period 1929-1933 (Honvári, 2005:66).

Despite the sharp decline of consumer goods' industries, there were certain sectors, such as textiles, leather and paper in which the volume of production in 1933 exceeded 10 percent that of 1929 level. This could be explained by government intervention because the majority of light industrial branches enjoyed a customs protection during the Great Depression. The import needs of domestic manufacturers in the textile industry were also reduced substantially, which fell from 34 to 2.6 percent between 1929 and 1934 (Kaposi, 2002:298).

As regards industrial production, it touched a nadir in 1932, when total manufacturing output barely reached 76 percent that of the pre-depression level. The production of machineries and building materials stood at 47.7 and 52.2 percent, whilst output in the textiles and chemicals declined only by 3.3 and 8.2-8.7 percent. The leather industry and chemicals showed 4 and 11-18 percent increase despite the economic difficulties occurred in Hungary. Decline of output in the food-processing, clothing and printing industries was substantially lower than in the case of producers' goods. In 1932, the production of light industrial branches varied between 70 and 82 percent (Gunst, 1996:51).

Lethbridge noted that three sectors, which were worst hit by the depression, were transport, which declined by 37.2 percent, trade, down by 24.2 percent, and manufacturing, which shrank by an annual average rate of 5.3 percent to the level 23.2 percent below the 1928/29 peak. Small-scale industry and construction declined much less, and in 1933/34 were only 9.5 percent below the pre-

depression level. Therefore, Net National Product (NNP) declined by 9.4 percent between 1928/29 and 1932/33, while NNP per capita fell by 11.0 percent (Lethbridge, 1985:556).

Table 2. Manufacturing production in Hungary (1929=100%)

Industrial branch	1931	1932	1933	1934
Iron and metallurgy	72.0	59.2	59.3	78.0
Machinery	61.5	47.7	45.0	61.0
Building materials	63.7	52.2	49.8	65.3
Timber	61.2	51.8	55.8	70.0
Food-processing	83.3	77.4	79.0	82.3
Clothing	80.2	70.0	76.1	86.0
Printing industry	89.3	82.0	82.0	85.0
Electricity generation	104.5	98.5	104.5	105.0
Brut output of manufacturing industry	83.4	75.9	88.1	91.2

Source: Gunst, P., 1996. Magyarország gazdaságtörténete 1914-1989 (Economic History of Hungary, 1914-89). Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, p. 55.

Kaposi stressed that the world economic crisis hit the Hungarian industry to a lesser extent. In 1932, industrial output stood at 74 percent of the 1929 level, but one year later it increased by 8 percent. Although the value of industrial production declined by 37 percent in 1932, the terms of trade improved in the industry as basic commodities and agricultural raw materials became cheaper (Kaposi, 2002: 298-299).

The effects of financial crisis in Hungary and the start of economic recovery from the mid-1930s

Economic downturn was accompanied by a financial crisis, which had devastating impacts on Hungary's economy that depended heavily on foreign loans. From 1929 onwards, as a consequence of the fall in capital exports, commercial banks of the United States started to withdraw the credits, which were granted to the

European countries after World War I. It was more and more difficult to obtain new loans in the international money market. The crisis of financial sector began with the bankruptcy of Credit Anstalt on 14th May 1931, which was the largest banking institution in Austria. At first, it seemed that Western European creditors were interested in rescuing the most important Austrian bank but because of the planned customs union between Austria and Germany in March of 1931, the proposal was rejected by France and Great Britain, which were anxious about the creation of the concept of Mitteleuropa in the region as a whole (Ormos, 2009). Therefore, all short- and long-term credits were completely withdrawn from Credit Anstalt. In the summer of 1931, the German banking system got into difficulties when Reichsbank was obliged to pay out gold foreign exchange to the amount of 2 billion Reichsmark, which exhausted the country's reserves. The problem was further aggravated by the fact that in 1929, Germany's foreign debt climbed to 25 billion Reichsmark, while liabilities of the state were 10 billion Reichsmark (Németh, 2002:142). The bankruptcy of Germany's and Austria's financial institutions profoundly affected the Central and Eastern European countries. The situation was particularly dangerous in Hungary. Between 1st May and 13th July 1931, the Central Bank of Hungary paid out gold and foreign currency to a value of some 200 million pengős, which exceeded its entire reserve of precious metals and foreign currency in April. According to Ránki and Tomaszewski in 1931 Hungary's foreign indebtedness reached 4.3 billion pengős, the amortisation cost of which was 300 million pengős a year. This equalled 8 percent of the national income and accounted for 50 percent of the value of annual exports (Ránki – Tomaszewski, 1986:26).

**Table 3. The composition of external debt at the end of 1931 in Hungary
(expressed in million pengős)**

State	1567.4
Municipalities	547.1
Churches	23.8
Private entities	2170.8
Total	4309.1

Source: Csikós-Nagy B., 1996. A XX. század magyar gazdaságpolitikája. Tanulságok az ezredforduló küszöbén (Hungarian economic policy of the XXth century. Lessons at the turn of the millennium). Budapest: Akadémiai Kiadó. p. 84.

Table 4. Gold and foreign exchange reserves in Hungary (expressed in million pengős)

Year	Gold reserves	Foreign exchange reserves
1927	183.8	92.9
1928	197.6	75.9
1929	178.7	34.0
1930	162.6	21.6

Source: Csikós-Nagy B., 1996. A XX. század magyar gazdaságpolitikája. Tanulságok az ezredforduló küszöbén (Hungarian economic policy of the XXth century. Lessons at the turn of the millennium). Budapest: Akadémiai Kiadó. p. 90.

The endeavour of the Bethlen government was to avoid bankruptcy. Thus, it ordered a three-day banking holiday in order to suspend all payments and limit the withdrawals of deposits. When the banks reopened a directive was issued that only 5 percent of any deposit up to a maximum of 1,000 pengős could be withdrawn. As a result of the financial crisis, controls were instituted on gold and foreign currencies. Therefore, free exchange of the pengő was terminated and from the summer of 1931 all transactions in foreign currency depended on the permission of the National Bank (Gunst, 1996:52). By the end of 1931, a complete moratorium on all transfers of money out of the country was ordered. According to this regulation, all foreign payments were suspended. Henceforward Hungarian debtors were obliged paid the equivalent of their foreign obligations in pengős to a Foreign Creditors' Fund (Külföldi Hitelezők Alapja) administered by the National Bank. The ban was applied to the repayment of short-term foreign debts expressed in pengős (Honvári, 2005:71).

These measures served to maintain the balance in trade and restore the internal equilibrium of the national economy. The restrictions were not suspended by the government at the end of the 1930s, but on the contrary, they were extended after the period of 1945 within the system of centrally planned economy. Finally, they were only abolished in Hungary at the turn of the millennium (Palotás, 2003:248). Because of Hungary's large indebtedness, currency devaluation could not help to reduce the huge debt burden expressed in pengős. The Hungarian government decided to introduce the premium system, first worked out in Nazi Germany. This meant that official exchange rate did not vary but it was possible to convert foreign currencies into pengős at more than the official rate. Thus, a premium was paid for foreign currency. At first, the National Bank applied flexible rates, assuring exporters a premium of 20 to 50 percent, which consisted of 500

different items. In 1935 a new variation of the same system was introduced. The differentials between various articles were abolished, and instead a permanent scale of premia tied to each currency was applied (Ránki – Tomaszewski, 1986:28). In the second half of the 1930s, the highest premium was placed on the currencies of free exchange countries, such as Denmark, France, Great Britain, the Netherlands, Switzerland, the United States and Canada. In their case the premium was 50 percent, whilst it accounted for 47 percent of that for the Italian lira, 46 and 33.5 percent of that for the Bulgarian leva and Yugoslav dinar, 33 and 18 percent of that for the drachma and Reichsmark (Draskóczy et. al., 1998:377).

Another main objective that helped to overcome the difficulties was the premium system. This contributed to an improvement of the financial and economic situation. The system was applied not only to exports but also to imports. These import premia caused a reduction in imports and reduced the ability of foreign goods to compete. The premium system coupled with import restrictions and protective customs duties, played an important role in the monopolisation of domestic market for Hungarian heavy industry because it maintained artificially high domestic price level in many areas. It complemented the policy of exporting at reduced prices, which meant charging the domestic consumer higher prices as products were selling cheaply in foreign markets (Ránki – Tomaszewski, 1986:28).

However, the financial measures introduced by the government were still not enough to solve the country's market and foreign exchange difficulties. As the crisis was a world-wide phenomenon, it was only possible to emerge from it through a change in external economic conditions. From 1934, there were several factors that helped the recovery in Hungary:

1. In 1934 and 1936, as a consequence of extremely dry weather, agriculture was hit by drought for two years, which decreased world production. In 1934 Europe, America and Australia had a wheat production 16 percent lower than the average for the previous four years. In addition, the German economic policy of rearmament and building the Grossraumwirtschaft in Central and Southeastern Europe gradually changed the market situation for agricultural products in Europe. Furthermore, industrial production started to increase again. After the nadir of the depression in the early of the 1930s, both employment and consumption regained the level they had reached before the crisis. These

- tendencies were linked to the impacts of war preparations in the second half of the decade (Berend, 1985:181).
2. The cancellation of all war reparations payments under an international agreement was even more important for Hungary. According to an agreement, signed in 1933 debtor countries were allowed some relief both on interest rates and the schedule for loan repayments. As a result of depreciation of major foreign currencies, the national debt was brought down from 4.3 billion to 2.5 billion pengős by the middle of the 1930s. This meant that foreign lenders had to write off between 40 and 70 percent of the loans that had been extended to Hungary. Under the agreement, signed by the National Bank with foreign creditors in 1937, Hungary undertook to repay its outstanding debt in annual tranches of 46 million pengős (Romsics, 1999:140).
  3. Because of disequilibrium in the balance of payments and trade, caused by the world economic crisis between 1929 and 1933, the Neuer Plan was elaborated by Hjalmar Schacht. The core element of the concept was to provide deliveries of agricultural products and raw materials from Central, Eastern and Southeastern European countries to the Third Reich, which were essential for the German war economy. Already in the 1930s, Hungary and other Central and Eastern European countries suffered from the impacts of the world-wide economic crisis and from the lack of markets and currency. Because industrialized countries imposed restrictions on imports (customs duties and quotas) only Germany could purchase the agricultural products at fixed prices, which were higher than world market prices. The Nazi leadership recognised the key role of the Danube region, including Hungary (Domonkos, 2016:300-320). Drabek stated that “Germany was particularly active in this respect. All its foreign-exchange transactions became subject to foreign exchange controls from 1934, and its trade was organised on a basis of clearing agreements” (Drabek, 1985:436). The year of 1934 was a turning-point for Hungary and for Eastern Europe as well. The German-Hungarian trade agreement, which was signed in February of 1934, permitted Germany’s government to purchase 50,000 tons of wheat, 75,000 tons of animal fodder, 6,000 head of sheep, 3,000 tons of pork and 3,000 tons of lard (Berend – Ránki, 1987:816). Agricultural export was subsidised by Hungary in a worth of 22 million pengős annually, which complemented the quota system. This made it possible to sell agricultural products above the world market

prices (Szávai, 2009:123). In return, the Hungarian government lowered import tariffs for German manufactured goods by 20-30 percent. On the basis of this agreement Hungary, Italy and Germany signed the 'Rome Protocols', which created an economic bloc among the three countries by opening up of markets to each other. At the same time, a German-led Central and Eastern European bloc was established, based on strictly bilateral agreements (Berend, 2006:67).

There were several important advantages for Germany in conducting her trade with the countries of Central and South-Eastern Europe, including Hungary. Teichova stressed that by holding credit balances in blocked accounts for imports from south-east Europe, the Third Reich was able to draw upon interest-free loans for increasingly long periods in order to solve part of her debt and foreign exchange problems. She could gain free exchange by re-exporting agricultural products, thus selling as yet unpaid goods and was interested in finding a way into world markets over the relatively less developed Danubian countries. After 1934 Germany strived for purchasing as much as possible over the clearings, which compelled the governments of the capital-starved exporting countries to become involuntary exporters of capital as well, as they were credit-financing Germany's imports. The supply of primary products from the Danubian states mitigated the problems of bottlenecks in her domestic economy caused by her public works and rearmament programmes under Schacht's New Plan and from 1936 under Goering's Four Year Plan. However, bilateral trade with Southeast European countries eased the supply situation on her domestic market, this did not solve Germany's food and raw material shortages (Teichova, 1989:952-953).

As a consequence of Germany's expansion in the Danubian basin, radical change occurred in Hungary's trade relations. From the mid-1930s Germany became the most important trading partner because her share in Hungarian exports was doubled in a single year, from 11.2 percent in 1933 to 22.2 percent in 1934, and so she took the lead over Austria. This trend continued throughout the 1930s: the Third Reich's share in Hungarian exports grew to 42 percent by 1937, and after the Anschluss of 1938 it surpassed 50 percent (Tóth, 2005:506). At the end of the decade, the economic influence of Nazi Germany further strengthened in Central, Eastern and Southeastern Europe, including Hungary. The close relationship between Germany and her eastern neighbours already apparent before 1939 is

demonstrated clearly by the data for trade shares (Aldcroft – Morewood, 1995:90).

Table 5. German share in foreign trade in percent

Country	Exports to Germany, percent total		Imports from Germany, percent of total	
	1933	1939	1933	1939
Bulgaria	36.0	71.1	38.2	69.5
Hungary	11.2	52.4	19.6	52.5
Romania	16.6	43.1	18.6	56.1
Yugoslavia	13.9	45.9	13.2	53.2

Source: Berend, I. T., 2006. *An Economic History of Twentieth-Century Europe. Economic Regimes from Laissez-Faire to Globalization.* Cambridge: Cambridge University Press, p. 127.

By 1939, Hungary Romania and Yugoslavia conducted half, and Bulgaria 70 percent of their foreign trade with Germany. Berend and Ránki stressed that it was meant not as a matter of regular foreign trade, but rather an economic dictation of the Third Reich (Berend – Ránki, 1977:142). The bulk of Hungarian exports consisted of agricultural products, which were delivered to Nazi Germany. There was similar growth in Hungarian imports of German goods, which comprised chiefly machinery, tools, automobiles, pharmaceuticals and dyes. Italy was the second largest trading partner for Hungary. In 1941 the two countries accounted for 74 percent of all Hungarian exports, whilst supplied 79 percent of its imports. Economic ties with neighbouring countries and other parts of Europe and the rest of world decreased significantly (Tóth, 2005:506-507). In parallel with trade expansion in the region as a whole, the Germans also acquired influence in the industrial and financial sector of Hungary because 50 percent of foreign direct investments were owned by German investors. They played a dominant role in the armament, transport and metal industries (Kaposi, 2002:304).

Thanks to the improvement of international economic conditions, which was accompanied by the restoration of agricultural commodity prices and easing of credit conditions, the Hungarian economy was capable to overcome the difficulties caused by the Great Depression. In 1937 industrial production surpassed the level of 1929. In the field of agriculture, both the sown area and harvest as well as livestock for 1937-38 regained the pre-depression levels. Besides

industry, trade and service sector showed the most dynamic development, whereas the share of agriculture in the national income fell below 40 percent (Romsics, 1999:142).

The most striking change within the industrial sector was the growth of 4 percent in heavy industry, including chemicals, which started to play an increasingly important role in the national economy. This related to the fact that in the early 1930s new oil reserves were discovered, and in 1937-1938 oil was found in significant quantities. Therefore, oil production rose from 2,200 tons in 1937 to 42,700 tons in 1938. Gas production also increased from 1.6 million cubic metres to 7.7 million cubic meters between 1931 and 1939, which gave further boost to the development of chemical industry (Romsics, 1999:142-143). Bauxite production also grew significantly, and Hungary's first alumina extraction plant started its operation in Magyaróvár during 1934. In 1935 the first aluminium smeltery was opened on Csepel Island (Romsics 2017, :386). At the end of the 1930s, the bulk of unprocessed bauxite was delivered to Germany.

Economic recovery was promoted by the Győr Programme, which was announced on 12th March 1938 by Kálmán Darányi, Prime Minister of Hungary. The programme was approved by the Parliament in May of 1938 and the government wanted to invest 1,000 mn pengős in armaments. Its main objective was to modernise the armed forces and military infrastructure in Hungary. About 60 percent of investment was designed for direct military purposes, while the remaining was allotted to indirect military investments, chiefly for the development of transport and telecommunications. The term set for the completion of the programme was originally 5 years. The substantial investments were covered by the state through the levy of a single property tax of 600 million pengős. The property tax was to be paid by all natural and legal persons whose property value exceeded 50,000 pengős. Additional sources, necessary for the implementation of the programme were covered by the issue of an internal loan of 400 million pengős. As a result of increased state demands, 'war prosperity' emerged from the second half of 1938. State orders given towards the end of 1938 to industry amounted to 150-200 million pengős. Of these orders 70-75 percent were obtained by the iron, metal, machine and electrical industries (Ránki – Tomaszewski, 1986:41-42). In the field of weapon and armaments industry state-owned companies (the Hungarian Wagon and Machine Works in Győr, MÁVAG and Manfréd Weiss Works) were the biggest beneficiaries of the economic boom

(Domonkos, 2018:124). Thanks to the rearmament programme of Germany from 1934 onwards and the increased role of state orders, industrial output in Hungary grew continuously at the end of the 1930s. From 1938 to 1939 war expenditures reached 16 billion pengő, which absorbed 22 per cent of the national income (Szávai, 2009:124).

Electrification of the country continued from the second half of 1930s. The number of communities being tied into the grid rose from 300 in 1928 to 1200 in 1938. At the same time, 36 percent of settlements and 71 percent of the country's population now had access to power. The majority of towns and villages were supplied with electricity (Romsics, 2017:408).

As regards agriculture, the average yields of the seven main crops in the thirties reached only 85 percent of the European average. Berend emphasizes that partly as a result of the moderate growth of yields, but particularly of increasing labour input and the enlargement of land under cultivation, production achieved considerable development from the early twenties to the late thirties. On five-year averages from 1920-24 to 1935-38, wheat production in Hungary increased by two-thirds, maize production in the same period grew by 80-86 percent. He also pointed out that between 1934 and 1938, of the principal Hungarian crops only maize, wheat and potatoes surpassed the level of 1911-15 (by 53, 12 and 10 per cent respectively), while barley, rye, oats and sugar beet lagged by 13 to 40 percent and aggregate livestock was 15 percent less in 1938 than that of 1911 (Berend, 1985:197-202).

In parallel with the decrease of the areas sown with grain, more labour-intensive crops were cultivated in the rural areas. Because of deliberate governmental measures, introduced during the 1930s horticulture and fruit production further developed, which provided further basis for the canning industry. However, the share of food industry in total manufacturing output fell from 36 to 30 percent between 1929 and 1938 but output of preserved vegetables and fruits had doubled in relation to pre-depression levels by 1938 (Romsics, 1999:143).

There are several calculations for the economic performance of Hungary during the interwar years. As far as industrial development was concerned, Teichova noted that Hungary's manufacturing industry recovered only moderately and was characterised by the vicissitudes of the trade cycle. The annual growth rate of

industrial output throughout the interwar period was below 1.5 percent against a 5 percent average annual growth rate at the end of the 19th century (Teichova, 1985:234). Agriculture stagnated and only succeeded overcoming the difficulties of the Great Depression from 1934. The calculations of Bairoch showed that by the end of the 1930s, the Hungarian economy not only recovered the pre-depression level but surpassed it because per capita national income in 1938 was 6 percent higher than that of 1928-1929. In the same quarter of a century, the per capita GNP grew in Germany by 48 percent, France 34 percent, Italy 25 percent Yugoslavia 19 percent, Great Britain 18 percent and Czechoslovakia 4 percent. Whilst Hungarian per capita national income had been 69 percent of the European average in 1913, which rose to 74 percent in 1929, it dropped to 67 percent by 1938. In 1938, the per capita of national income was 38 percent of that in Great Britain, 40 percent of the German, 48 percent of the French, 70 percent of the Austrian, 82 percent of the Czech, 121 percent of the Polish, 128 percent of the Portuguese and 131 percent of the Romanian figure. The Hungarian economy preserved its traditional position between the Balkans and the Czech Moravian territories (Tóth, 2005:507-508). Its development was characterised by moderate growth, which fitted into the general trends. Despite the economic difficulties in the first half of the 1920s, the annual growth rate of 1.5 percent may be regarded as a considerable achievement. Import substitution in various less labour-intensive industries played a crucial role in strengthening the country's base and stimulating the recovery in manufactures. Finally, armaments boom promoted the recovery of the national economy at the end of the decade, which produced high growth rates in the heavy industrial branches (Lethbridge, 1985:556).

CONCLUDING REMARKS

The Great Depression had negative impacts on Hungary's economy. The collapse of international market was accompanied by the downturn in wholesale prices on the domestic market. This problem was exacerbated by the fact that agricultural export declined sharply. As a result of price collapse, Hungary suffered a significant deterioration in its terms of trade. Because incomes declined significantly and debt burden increased substantially, many peasants were on the verge of bankruptcy. Due to financial problems all new investments were cancelled in the agriculture. In the crisis years, both the use of farm machinery and fertilisers came to halt, which showed the relative backwardness of the Hungarian agrarian sector compared to Western Europe. In order to alleviate the

bankruptcy of peasant holdings, the government prohibited sales by auction and reduced the high rates of interest. The sales of agricultural products were also monopolised by state agencies to raise domestic prices. As a consequence of these measures and because external conditions started to improve from 1934 onwards, both the sown area and harvest, as well as livestock for 1937-38 regained its pre-crisis level.

As far as industry was concerned, statistical data show that heavy industrial branches (iron, metals and construction sector) fell by more than 50 percent, whereas light industries hardly declined, and there were certain sectors such as the manufacture of textiles and clothing, which were capable to grow modestly during the economic crisis. Industrial production touched its nadir in 1932, but by 1937 it surpassed the level of 1929.

Hungary's economy was adversely affected by the financial crisis because it depended heavily on foreign loans. To avoid bankruptcy and restore the internal equilibrium, all foreign payments were suspended by the government. Foreign exchange control was introduced, which was complemented by the application of the premium system to mitigate foreign exchange difficulties.

Owing to favourable changes in external economic conditions coupled with deliberate government measures, the Hungarian economy recovered in the second half of the 1930s. The Győr Programme with its indirect military investments, mainly in the transport and telecommunication and state orders given to the heavy industry at the end of 1938 also promoted the economic boom.

During the 1930s, Hungary's foreign trade relations changed significantly. After 1933 the National Socialist leadership set out its aims by extending the sphere of influence of Nazi Germany to Central and Southeastern Europe. To alleviate the debt and foreign exchange problems of the Third Reich, bilateral clearing agreements were signed between Germany and the majority of the countries in the region. As a consequence of this process, by 1939 Hungary conducted more than half of its foreign trade with Germany. On the eve World War II Central, Eastern and Southeastern Europe, including Hungary were incorporated in the "Grossraumwirtschaft", which served to subordinate these countries to German war efforts.

REFERENCES

1. ALDCROFT, D. H. & MOREWOOD, S. (1995): Coping with Depression in Eastern Europe. In: Aldcroft, D. H. – Morewood, S., ed., 1995. Economic Change in Eastern Europe since 1918. Aldershot, Hants, England: Edward Elgar Publishing Limited. pp. 164-194.
2. ALDCROFT, D. H. & MOREWOOD, S. (1995): War and the emergence of new regimes. In: Aldcroft, D. H. – Morewood, S., ed., 1995. Economic change in Eastern Europe since 1918. Aldershot, Hants, England: Edward Elgar Publishing Limited. pp. 86-105.
3. BEREND, I. T. (2006): An Economic History of Twentieth Century Europe. Economic Regimes from Laissez-Faire to Globalization. Cambridge: Cambridge University Press.
4. BEREND, I. T. (1985) Agriculture. In: Kaser, M. C. – Radice, E. A., ed., 1985. The Economic History of Eastern Europe 1919-1975. Vol. I. Oxford: Clarendon Press. pp. 148-209.
5. BEREND, I. T. & RÁNKI, Gy. (1977): East Central Europe in the 19th and 20th centuries. Budapest: Akadémiai Kiadó.
6. BEREND I. T. & RÁNKI, Gy. (1976): Közép- és Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században (Economic and social development of East Central Europe in the 19th and 20th centuries). Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvtár.
7. BEREND, I. T. & RÁNKI, Gy. (1987): Polen, Ungarn, Rumänien, Bulgarien und Albanien 1914-1980. In: Armengaud, A. – Wolfram, F. – A. Van Houtte, J. – Kellenbenz, H., – Mieck, I., Vittinghoff, F., 1987. Europäische Wirtschafts- und Sozialgeschichte vom Ersten Weltkrieg bis zur Gegenwart Band 6. Stuttgart: Klett-Cotta. pp. 775-820.
8. CSIKÓS-NAGY B. (1996): A XX. század magyar gazdaságpolitikája. Tanulságok az ezredforduló küszöbén (Hungarian economic policy of the XXth century. Lessons at the turn of the millennium). Budapest: Akadémiai Kiadó.
9. DOMONKOS, E. (2018): Az ipari fejlődés sajátosságai a Horthy-korszakban (The peculiarities of industrial development in Hungary in the Horthy era). In: Domonkos, E. – Marinovich, E. – Sáringer J. ed. Kelet-Közép-Európa politikai és gazdasági fordulatai a rövid XX. században. A Budapesti Gazdasági Egyetem és a Veritas Történetkutató Intézet közösen szervezett, 2018. április 13-i nemzetközi konferenciájának tanulmánykötete. Budapest: BGE. pp. 112-130.
10. DOMONKOS, E. (2016): Közép- és Kelet-Európa gazdaságtörténete a két világháború között. A félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás (Economic history of Central and Eastern Europe in the interwar

- period. Semi periphery and seclusion from world economic tendencies). Budapest: Aposztróf Kiadó.
11. DRABEK, Z. (1986): Foreign Trade Performance and Policy. In: Kaser, M. C. – Radice, E. A. ed.: *The Economic History of Eastern Europe 1919-1975*. Vol. I. Oxford: Clarendon Press. pp. 379-467.
  12. DRASKÓCZY, I., BUZA, J., KAPOSÍ, Z., KÖVÉR, Gy., & HONVÁRI, J. (1998): *Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Harmadik részben átdolgozott kiadás (Hungary's history from the conquest to the middle of the 20th century)*. Budapest: Aula Kiadó.
  13. GUNST, P. (1974): *A mezőgazdasági termelés története Magyarországon 1920–1938 (The history of agricultural output in Hungary between 1920 and 1938)*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
  14. GUNST, P. (1996): *Magyarország gazdaságtörténete 1914-1989 (Economic History of Hungary between 1914 and 1989)*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
  15. HONVÁRI, J. (2005): *Magyarország gazdaságtörténete Trianontól a rendszerváltásig (Economic History of Hungary from Trianon to the change of regime)*. Budapest: Aula Kiadó.
  16. KAPOSÍ, Z. (2002): *Magyarország gazdaságtörténete 1700-2000 (Economic history of Hungary, 1700-2000)*. Pécs-Budapest: Dialóg-Campus Kiadó.
  17. LETHBRIDGE, E. (1985): National Income and Product. In: Kaser M. C. – Radice, E. A., ed., 1985. *The Economic History of Eastern Europe 1919-1975*. Vol. I. Oxford: Clarendon Press. pp. 532-597.
  18. NÉMETH, I. (2002): *Németország története (History of Germany)*. Budapest: Aula Kiadó.
  19. ORMOS, M. (2009): *Válságok és megoldások - történész szemmel (Crisis and solutions)*. In: Rab, V., 2009. *Válságos idők tegnap és ma. Pénz, gazdaság és politika a 19-21. században (Times of Crisis yesterday and today. Money, economy and politics in the 19-21st centuries)*. Pécs: Pro Pannónia Kiadó. pp. 10-19.
  20. PALOTÁS, E. (2003): *Kelet-Európa története a 20. század első felében (History of Eastern Europe in the first half of the 20th century)*. Budapest: Osiris Kiadó.
  21. RÁNKI, Gy. & TOMASZEWSKI, J. (1986): The Role of the State in Industry, Banking and Trade. In: Kaser, M. C. – Radice, E. A., ed., 1986. *The Economic History of Eastern Europe 1919-1975*. Vol. II. Oxford: Clarendon Press. pp. 3-48.
  22. ROMSICS, I. (2017): *A Horthy-korszak (The Horthy era)*. Budapest: Helikon Kiadó.
  23. ROMSICS, I. (1999): *Hungary in the twentieth century*. Budapest: Corvina – Osiris.

24. ROMSICS, I. (2017): Magyarország története (History of Hungary). Budapest: Kossuth Kiadó.
25. SZÁVAI, F. (2009): A Horthy-korszak gazdasági élete 1920-1945 (The economic life of the Horthy era from 1920 to 1945). In: Gulyás, L., ed., 2009. A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi tervig. (The contemporary economic history of Hungary. From Széchenyi to the Széchenyi plan). Szeged: JATE Press. pp. 113-125.
26. TEICHOVA, A. (1989): East-central and south-east Europe, 1919-1939. In: Peter, M. – Pollard, S., 1989. The Cambridge Economic History of Europe. Vol VIII. Cambridge: Cambridge University Press. pp. 887-983.
27. TEICHOVA, A. (1985): Industry. In: Kaser, M. C. – Radice, E. A. ed., 1986. The Economic History of Eastern Europe 1919-1975. Vol. I. Oxford: Clarendon Press. pp. 222-333.
28. TOMKA, B. (2013) A Social History of Twentieth-Century Europe. First Edition. London: Routledge. Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203375358>
29. TÓTH, I. Gy. (2005): A Concise History of Hungary. The History of Hungary from the Early Middle Ages to the Present. Budapest. Corvina – Osiris.

ISSN 2630-886X

18 57

BGE

**MULTIDISZCIPLINÁRIS KIHÍVÁSOK
SOKSZÍNŰ VÁLASZOK**

GAZDÁLKODÁS- ÉS SZERVEZÉSTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

**MULTIDISCIPLINARY CHALLENGES
DIVERSE RESPONSES**

JOURNAL OF MANAGEMENT
AND BUSINESS ADMINISTRATION

**„A FÜST ELSZÁLL, A PROBLÉMA MARAD” –
A DOHÁNYZÁS TÁRSADALMI, GAZDASÁGI HATÁSAI**

**‘SMOKE IT, FORGET IT, BUT ALWAYS REGRET IT.’ –
THE ECONOMIC AND SOCIAL IMPACTS OF
TOBACCO SMOKING**

FENYVESI Éva – POLÁK-WELDON Réka

Kulcsszavak: *szenvedélybetegségek, dohányzás, gazdasági hatékonyság, adózás,
dohányzás elleni küzdelem*

Keywords: *addictive disorders, tobacco smoking, economic productivity, taxation,
fight against smoking*

JEL kód: *E20, I15*

<https://doi.org/10.33565/MKSV.2021.01.02>

ÖSSZEFOGLALÓ

A WHO 2016-os Egészségjelentése alapján a dohányzás a második legjelentősebb egészségkockázati viselkedés. Az Egészségügyi Világszervezet előrejelzései szerint 2025-2050 között előreláthatóan évi tíz millió ember hal meg majd meg dohányzás következtében.

Ezért nem véletlen, hogy szakirodalom széles körben foglalkozik ezzel a jelenséggel. A megközelítések azonban zömében egészségügyi, pszichológia, morális vagy kriminológiai szempontból vizsgálják a kérdést. A különböző szenvedélybetegségek (addiktológiai kórképek) az egyénnek, valamint mikro-, és makrokörnyezetének komoly gazdasági és társadalmi gondot okoznak, mint például az érintett személyek gyógykezelése, a munkaképesség csökkenése, vagy a szenvedélybetegségekkel összefüggő családi tragédiák.

Tanulmányunkban a dohánytermékek fogyasztásának hatásait elsősorban közgazdasági szempontból kívánjuk górcső alá venni. Célunk, hogy az említett területeken megkíséréljük feltárni ezeknek a termékcsoportoknak a termelésével, forgalmazásával, illetve fogyasztásával kapcsolatosan felmerülő társadalmi, gazdasági károkat és hasznokat. Ez utóbbiakat ritkán említik (vagy egyáltalán nem említik), pedig számos személy, vállalkozás, sőt maga a társadalom számára a szenvedélybetegségek nemcsak áldozati, hanem haszonzemleket is tartalmaznak.

A cikk első részében azokat a közgazdasági elméleteket és ezekre épülő kérdéseket, felvetéseket mutatjuk be, amelyek köré e vizsgálatot fel kívánjuk építeni. Ezután az elérhető statisztikai adatok és a különböző szekunder kutatások alapján megpróbáljuk feltárni a dohánytermékekre vonatkozóan a fogyasztásukból származó társadalmi, gazdasági hasznokat és károkat/költségeket.

SUMMARY

As reported by the World Health Statistics 2016 smoking causes every second death in the world. The prediction of the World Health Organisation is that between 2025 and 2050 the number of cumulative deaths from smoking will be around ten million a year.

Smoking is frequently analysed in scientific literature from a health, moral or criminological perspectives, because addictive disorders precipitate and perpetuate far-reaching social problems. Individuals and their families suffer from relationship imbalances or in the worst case, from loss of relatives. Companies experience additional costs resulting from increasing absenteeism and in the long run their financial performance is declining. At the macro-environmental level, it leads to economic and social problems such as the need of expensive health treatments.

This paper intends to examine the economic aspects of the impacts of smoking. Our goal is to reveal the economic and social harm and possible benefits related to the production and trade as well as consumption of tobacco products. The possible benefits linked with tobacco products are

rarely analysed even though some individuals, businesses and society at large can, in some ways, benefit from them.

In the first part of the article the economic theories and related questions are introduced which provide the theoretical framework for the empirical research. Following the theoretical review, the economic and social benefits, harms, and costs caused by the use of tobacco products are presented based on available statistical data and secondary research.

INTRODUCTION

There are many different habits of addiction people feel attached throughout their lives. These routines can both improve and deteriorate quality of life by possibly leading to bad habits. Good habits help us through our everyday life but bad ones such as addiction cause damage to the individual. Once addiction is developed, it has additional consequences like the need for an increasing amount of substance to get the same effect. Using a substance regularly has a more intense effect, which leads to addiction. Balzac wrote it once in a novel titled *Ferragus: Chief of the Devorants* "There are few passions that will not fail in rectitude in the long run" (Balzac, 1955:43). Addictive disorders are forms of behaviour, which cannot be controlled by the individual. As a result, they are continuously repeated and have a negative impact on the individuals and their environment (Demetrovics & Balázs, 2014).

In everyday life, addictions often link to alcoholism, smoking and drug use. In reality, addictions are complex illnesses. They can be characterised by the inability to control oneself and with time, the control process is becoming more and more difficult, up to a point where the individual loses all control. The common characteristic of all types of addiction is that there is a strong desire towards the object of the addiction and by fulfilling the desire, the individual feels satisfaction only for a short period of time leading to a repetitive chain of actions. Addiction takes over the thoughts of the individual and instead of getting a boost of energy, it harms the individual (Nemeskéri & Pankász, 2015).

THEORETICAL BACKGROUND

There are various types of addiction, but as a whole, two main categories can be distinguished (Nemeskéri & Pankász, 2015). Chemical dependencies are for example nicotine- and alcohol dependency, caffeine, medications, and the use of

illegitimate substances. Individual behavioural disorders can take many forms such as gaming, phone and computer addiction, internet addiction, workaholism, shopaholism, kleptomania or pyromania. Sex addiction and codependency disorder are related to inadequacies of interpersonal relationships while eating disorder is a type of behavioural disorder, which manifests itself in constant preoccupation with food. There are some common characteristics of all addictions (Demetrovics & Balázs, 2014; Fűredi et al., 2015). There is a continuous desire to repeat a certain action, and as tolerance develops more and more of the substance or the repetitive action is needed. Repetitive use of substance strengthens its effect and brings about sensitisation and a long period of failures when trying to give up the bad habit feels impossible. Withdrawal symptoms occur upon the sudden decrease in intake of substance or behaviour which had led to addiction. All addictive disorders are time wasters and those who are addicted spend an increasing amount of time to either feed their bad habit or trying to give it up. Finally, a tolerance to one drug also has a certain level to drugs belonging to the same class. This leads to cross dependencies.

The first most often sited possible causes of addiction (Fűredi et al., 2015; Demetrovics & Balázs, 2014) can be related to family history because those children whose parents are substance users are more susceptible to become addicts themselves. This cause of dependency can also be encouraged by conflicts between parents and children. The second factor feeding addiction is the negative impact of same-age groups especially in case of teenagers. The third factor is a special personality trait of those who suffer from addictive disorders. They often show signs of being risk-takers, looking for excitement or being rebellious against existing social realities.

It is generally true that various dependencies and addictions intensify each other. In the wake of addiction, there are broken relationships within families and circles of friends as well as broken careers. According to Németh et al. (1996) there is a 33 to 73 per cent correlation between gaming addiction and chemical addictions. Often, people living or working addicts assist unknowingly to the addiction to become stronger. A good example for this is the workaholic CEO who is considered a successful man by society. Buda Béla (1995) wrote in his book titled *Our passions* that in most cases there is nothing wrong with doing or using things occasionally which otherwise would be addictive. The impacts of addiction on economy, society and the individual are difficult to prioritise.

Elvin Morton Jellinek was one of the ancestors of addictology who was the first to describe and create a curve of the various stages of alcoholism. In 1940 he had also participated in the foundation of the long-established scientific journal of addictology in the United States of America (Ward & Bejarano, 2015). Today addictions are analysed from different aspects. The psychological model is focusing on the psychological injuries of the individual while the biological approach explains alcoholism as a disease. The moral model looks at how the society receives the behaviour of an alcoholic from a moral aspect and the criminal model finds the links between alcoholism and crime. There are two further models, the subculture model, and the spiritual model. The subculture model examines addictions as phenomena while the spiritual model believes that addicts use psychoactive substances to achieve a transcendent state of mind. All the different approaches focus only on one highly important aspect of addictions as a result it is safe to say that none of them can give a full explanation of dependencies.

We apply an economic approach to examine addictions, which integrates many of the factors described in the above-mentioned models. This way we can assess the damage, costs and/or benefit society, economy and individuals need to handle due to addictions.

There are many reasons why smoking is our chosen topic of interest. 'Currently, there are over a billion people all over the world who smoke daily.' Smoking as a harmful addiction causes the death of about 6 million people a year.' (Hungarian Society of Cardiology, 2015:1352). According to the latest available data from 2015 there are more than 10000 adolescents (between the ages 10 and 14) and 2.3 million adults (people over 15 year of age) smoke every day in Hungary (The Tobacco Atlas, n.d.). Between 1990 and 2017, 882 thousand people died in Hungary in connection with smoking (Portfolio.hu, 2019).

These numbers are much higher than the average numbers of high HDI countries (Human Development Index).

According to the data of EHIS 2014 Hungarian men are heavy smokers (number 8 on the list of countries) within the EU and women are the 3rd on the same list. Men in Cyprus are the most regular smokers and women in Austria smoke the most. Swedish men and Romanian women smoke the least frequently (Boros et al., 2018).

Creating the research model and applied methodology

Our aim is to reveal the social and economic damages and benefits of producing and selling tobacco products. Related literature lists taxes collected from the tobacco industry as a primary benefit and the costs of various illnesses as primary costs of tobacco use. We assume that this approach simplifies issues related to the consumption of tobacco products. There are additional factors – both on the revenue side and on the cost side –, with economic and social impacts. Secondary research data collected from various sources have been used to validate these factors.

The Hungarian Economic Research Institute measured in 2004 the costs of smoking. Costs of hospital care, loss of income, disability payment, visits to the GP, loss of income tax payments, sick payment, and costs of medication are all factors used in the measurement. This issue had also been analysed by Bodrogi (2009), who claimed that smoking should be analysed as a highly complex social, economic, and cultural processes. According to Bodrogi this process has three main elements: (1) Government budget, (2) Healthcare system, (3) Tobacco industry. Vitrai (2012) also carried out an estimated cost analysis in relation to the direct and indirect costs of smoking and the state income from the tobacco industry in 2010. Compared to previous studies their analysis was more comprehensive.

Our study relies on existing data sources. Apart from collecting and categorising various data, we did some calculations and created a socioeconomic framework to identify the economic and social revenues and other benefits as well as costs related to smoking.

Table 1. Social and economic benefits and damages caused by smoking

Revenue	Costs/Damages
The added value created by companies providing raw materials and producing tobacco products. It is also contributing to GDP.	The costs of treating chronic illnesses including possible operations related to smoking. Deaths, rehabilitation programs and maintaining the state of sobriety

Companies providing raw materials and producing, trading, and storing tobacco products create workplaces.

The increase in market demand created by those who are employed by companies providing raw materials and producing, trading, and storing tobacco products.

Corporate and personal income tax as government budget revenue deriving from the producing, storing, and trading raw materials and tobacco products.

VAT and excise duty as government budget revenues resulting from purchasing tobacco products.

Health organizations being involved in the treatment of smoking related illnesses such as withdrawal symptoms and offering preventative programs also create workplaces.

The increase in market demand created by those who are employed by health organizations being involved in treatment of smoking related illnesses such as treating withdrawal symptoms and offering preventative programs.

Corporate and personal income tax as government budget revenues paid from the operation of health organizations being involved in treatment of smoking related illnesses such treating withdrawal symptoms and offering preventative programs.

Advertising, promotion

Supporting tobacco production

The amount of sick payment because of health damage.

Lost workdays because of health damage.

Cases of early death before retirement causes lost employment taxes and contributions to the government.

The financial and moral suffering of families.

Harm caused to second-hand smokers.

Accidents, cases of fire.

Pollution: cigarette butts, cigarette packages, etc.

Source: Authors' own contribution based on Fenyvesi and Kajári (2016)

Our research had limitations because some of the variables appear more than once. There are overlaps and, in some cases, data had been unavailable. It is also

important to mention at this point that it had been challenging to reveal whether there are relationships between some of the variables. Moreover, there are also factors, which are difficult to quantify such as harm caused to families. As a result, clustering and comparing social and economic impacts are challenging. Consequently, we had not intended to quantify the economic profitability, or the welfare impacts of the tobacco industry as a whole. We aimed at finding the most recent data and research results. Despite not examining the methods of gaining these data, we believe that they provide a reliable source of information to demonstrate the various issues related to smoking in Hungary.

Table 1 includes all the factors, which either directly or indirectly contribute to all the revenues or other benefits as well as damages and costs generated by the tobacco industry.

Revenues and benefits arising from tobacco production and consumption ***Tobacco industry and its contribution to GDP***

The income generated by the tobacco industry contributes to the GDP even though tobacco products are harmful to health and the illnesses caused by them lead to a decreasing quality of life. Also, companies operating across the tobacco industry use valuable resources from other potentially less harmful investments which could help people to increase their quality of life.

The value of growing tobacco in Hungary is a mere 0.002 per cent of the GDP. The revenues of the six largest tobacco companies worldwide had a revenue of USD 346 billion in 2016, which is 190 per cent more than the GDP of Hungary (The Tobacco Atlas, n.d.). Hungary produced 8 000 tons of tobacco in 2015. In the same year, the tobacco production of Italy was 51 407 tons, Spain 29 361 tons, Greece 29 140 tons and Poland 26 222 (UNITAB Congress, 2016).

Table 2 shows the data provided by the Hungarian Central Statistical Office (*). According to that, the output of the tobacco production industry in Hungary decreased in 2014. It was followed by a period of stagnation and in terms of value it is slightly decreasing. According to the Hungarian Tobacco Growers' Association (**) the decrease of the quantity of production is in fact sharper, so the import of tobacco had more than doubled between 2014 and 2016. The increase of export had been slightly smaller than the increase in import but there is a decrease in net export. Although the downturn came to a halt in 2017, it resumed in 2018.

Table 2. Tobacco growing in Hungary, import and export in tons and in HUF

Year	*2014	*2015	*2016	**2014	**2015	**2016	***2017	****2018
Harvested quantity (tons)	9 459	7 952	8 012	9 689	7 447	6 343	6 802	5 448
Value of production (standard cost price, in million HUF)	4 228	3 845	3 326	NA	NA	NA	NA	NA
Import (tons)	6 473	8 557	9 587	NA	NA	NA	NA	NA
Import value (in million HUF)	8 279	16 419	18 148	NA	NA	NA	NA	NA
Export (tons)	4 667	4 554	8 507	NA	NA	NA	NA	NA
Export value (in million HUF)	4 866	4 161	7 591	NA	NA	NA	NA	NA

Source: *http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_omn002c.html;

**<http://www.origo.hu/gazdasag/20170908-tizezer-munkavallalo-dohanytermeles.html>;

*** <https://agroforum.hu/agrarhirek/novenytermesztes/dohany-termoterulete-es-termesatlaganott-2017-ben/>

**** <http://madosz.hu/article/view?id=647>

Direct and indirect employment in the tobacco industry

Tobacco industry includes tobacco growing, tobacco fermentation and trading industries. The number of workers employed by these industries is significant. Statistical data from different periods show very different data because they used different methods.

According to a survey made in 2 000, there are more than 60 000 workers employed by various industries related to tobacco growing and trade. Directly and indirectly, there are 140 000 people employed by industries related to the consumption of tobacco products which means that about 15 000 families or 5 000 full-time workers are employed there. Considering the tobacco industry there are some 3 000 people employed in tobacco production and the wholesale of tobacco. The tobacco retail industry employs at least 120 000 people, which is equal to the employment of 24 000 full-time workers (Boros & Bittner, 2004).

Table 3. The number of employees working in the tobacco industry in 2009

Type of employment (number of people)	Producers	Processing	Total
number of employed	2345	1407	3752
Full-time	224	1308	1532
Seasonal	2121	99	2220

Source: Bittner, 2011

Another survey from 2011 (Table 3) shows that there were about 4 000 people employed in the total tobacco industry. These two statistics are contradictory because the number of workers according to the survey from 2011 is only 5 per cent of the number of people employed 10 years earlier considering only those working in the production sector.

Csipkés et al., (2017) estimated that the total number of working hours in the tobacco growing industry was 4 709 410 in 2014. If we consider that there had been 253 working days in 2014, the number of full-time workers in this industry was 18 614.

According to the latest data from 2017, the Hungarian tobacco growing industry employs around 10 to 12 thousand people. Most of the workers are women (approximately 70 per cent of the total number of workers) and 90 per cent of the total number of workers have no qualification at all. (NAK, 2020) Considering 12 thousand people employed it is about 0.003 per cent of the total number of people employed in Hungary.

The multiplier effect of workers' income spent should also be considered, but further estimates would lead to more inaccuracies. The same can be applied to demand. There is multiplicative effect of those working in the health industry and suffer from health issues because of smoking. They receive treatments and earn income at the same time.

The contribution of the tobacco industry to the increase of the budget revenue

The contribution of the tobacco industry to the increase of the budget revenue is defined as government revenue deriving from the direct and indirect taxes paid by growers, producers, and retail companies.

In the case of certain products not only VAT but also excise duty must be paid. Excise duty is a direct turnover tax, paid only once during the selling process. In Hungary, the present excise duty regulation was established after the World War II (Simon et al., 2006). After 1990, the number of tax evasions had increased dramatically because of strict tax laws leading to more comprehensive regulation which controlled the production and retail of excise products. It came into effect on June 1 1993. Its main aim of the new law was to ensure government revenues, create a market environment of equal competition, put an end to black market activities and influence the consumption of harmful products.

On November 4 1997 Act CIII took effect. Excise duty became a comprehensive tax to be paid after excise products.

After joining the European Union, the need for harmonisation of law made it necessary to pass Act CXXVII of 2003.

Today, excise duty includes two parts: itemized duty and value duty. The amount of itemized duty is calculated by using the price of 1 000 cigarettes and the amount of value duty is calculated by using set percentage values of the retail price. The reason for this is to ensure that excise duty is adjusted to the market price of cigarettes.

Table 4. Excise duty revenues from tobacco product consumption

Years	Excise duty (billion HUF)	Index	
		Base	Chain
2011	287.2	100.0%	100.0%
2012	344.7	120.0%	120.0%
2013	311.6	108.5%	90.4%
2014	287.9	102.4%	92.4%
2015	323.6	112.7%	112.4%
2016	297.4	103.6%	91.9%
2017	298.6	104.0%	100.3%
2018	318.8	111,0%	106,8%
2019	327.3	114,0%	102,8%

Authors' own contribution. Source:

<http://www.parlament.hu/irom40/05954/adatok/fejezetek/42.pdf>
<http://www.parlament.hu/irom39/12002/adatok/fejezetek/42.pdf>
<http://www.parlament.hu/irom40/12284/adatok/fejezetek/42.pdf>
<http://www.parlament.hu/irom40/17578/adatok/fejezetek/42.pdf>
<http://www.parlament.hu/irom40/10377/adatok/fejezetek/42.pdf>
<https://www.parlament.hu/irom40/15381/adatok/fejezetek/42.pdf>
<https://www.parlament.hu/irom41/00503/adatok/fejezetek/42.pdf>

According to the most recent changes, excise duty on cigarettes and tobacco used for consumption is going to increase. The increase took place in two steps, the first in September 2018 and the second in January 2019 (Adozona, 2018).

Table 4 shows the changes in government revenues deriving from excise duty.

Approximately 7 per cent of total tax revenue is provided by excise duty, and roughly a third of this comes from the (legal) consumption of tobacco products.

Costs and damages caused by tobacco production and consumption of tobacco products

Illnesses and deaths

In Hungary there were around half a million patients treated in hospitals who had smoking related illnesses in 2010. It means that more than one third of the total number of patients (36 per cent), close to half of all male patients (46 per cent), and more than one quarter of all female patients were treated due to smoking. Also, in 2010, close to 440 000 outpatients were treated. 45 per cent of the outpatients were male and 32 per cent of them were female (Vitrai, 2012).

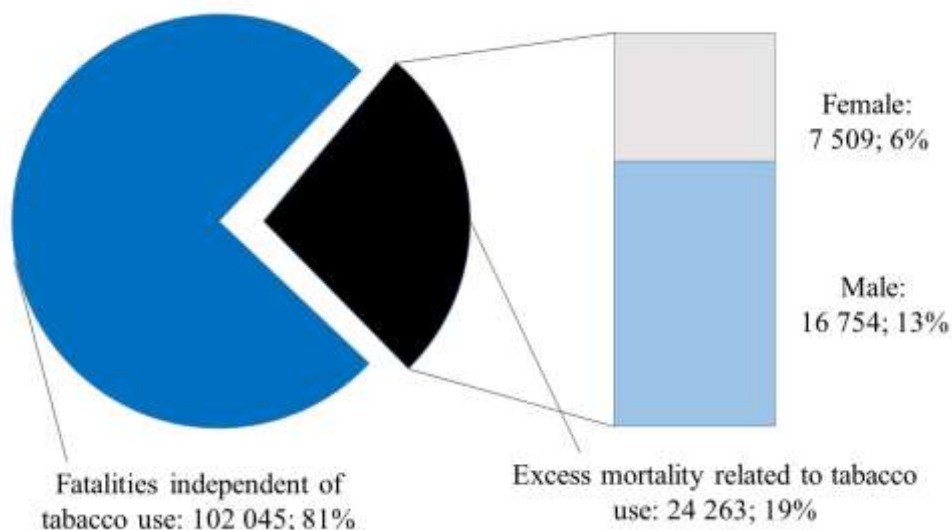
According to international standards there are 15 diagnostic classification groups which are proven to be related to smoking (Vitrai, 2012). These are: trachea cancer, ischaemic heart disease, chronic obstructive lung disease, cancer of the upper digestive tract, cerebrovascular diseases, other cardiological diseases, pancreatic cancer, bladder cancer, kidney cancer, except for the renal pelvis, influenza and pneumonia, cervical cancer, other respiratory diseases deriving from the perinatal period, abnormalities related to premature birth and low birth weight, respiratory distress syndrome of newborn babies. There are some other sources quoting many more diseases related to smoking (The Tobacco Atlas, n.d.).

'In Hungary there were 28 000 cases of death because of smoking ... This fact should arise an intense indignation and turn the attention of law makers to find solutions to reduce this number and smoking should be handled as a significant social issue... it damages consumers and their environment and causes huge health problems. It plays a significant part in the deaths of half of those who smoke.' (Bodrogi, 2009:45)

According to Vitrai (2012) 20 470 people died from smoking related diseases in Hungary in 2010. It is 16 per cent of all deaths. In case of men close to 23 per cent of all deaths were due to smoking and in case of women it is 9 per cent of all deaths.

Wéber (2016) claims that between 2000 and 2014 there was a decrease of 13 per cent in excess mortality of men because of smoking. This number, in 2014 was 16 754. At the same time, excess mortalities among women increased by more than one third which is 7 500 cases of deaths (Figure 1). Within one and a half decades, the number of men dying from nicotine addiction related diseases

stagnated if we consider the total number of deaths but the number of women dying from nicotine addiction related diseases increased by 3.2 per cent. Every fourth death (27 per cent) was related to smoking in case of men and every 10th (12 per cent) death was related to smoking in case of women in 2014.

Figure 1. Excess mortality estimates based on the total number of deaths by gender, 2014

Source: Wéber (2016:595)

In 2017, the number of deaths related to smoking was 26 081 in Hungary, and costs related to smoking was HUF 156 7437 million. (The Tobacco Atlas, n.d.) This amount includes the direct and indirect costs of health expenditures, which are caused by early mortality and various smoking related diseases.

Smoking is the first on the EU list of avoidable health risks. Early mortality causes the deaths of about 700 000 people. About 50 per cent of those who smoke, die early. Statistics show that smokers die 14 years earlier in average than non-smokers. (European Commission, n.d.)

According to the 2008 estimates of the World Health Organization, 100 million people died from diseases related to smoking in the 20th century. The same research claims that in the 19th century the number of deaths due to smoking could have reached 1 billion. A report published by the medical officer of the US, smoking may shorten life expectancy by as long as 10 years (Peters et al., 2017).

Isolating the social costs and benefits of smoking, the impacts of early deaths related to diseases caused by smoking on the health and pension expenditure is a great challenge. There have been some studies suggesting that both the health and pension expenditures are negatively affected by smoking related diseases. According to some other research, early deaths caused by smoking related diseases also have some positive effects. In a Phillip Morris research, it is claimed that the health and pension expenditures would be higher had it not been for those who die prematurely from smoking related diseases. In 2008, a Dutch study came to similar conclusions, healthy people are the costliest for the national health care system. The health costs of a Dutch citizen over 20 years of age are EUR 281 000 annually as of 2003 whereas the health costs of a smoker are only EUR 22 000 per year (van Baal, et al., 2008).

Family

Families that purchase tobacco products have less disposable income to buy other products and services, such as food or educational services. The most negative impact on families is that one fourth of smoking related deaths happens in the active years of smokers, which puts families in a financially difficult situation. Smoking related illnesses also cause loss of income because the patient might need an extended period to recover.

Based on GDP per capita in Hungary smokers must spend 5.84 per cent of their monthly income to have 10 cigarettes a day (The Tobacco Atlas, n.d.).

If we look at the family income status, we see different patterns of habit in case of male and female smokers. Male smokers smoke less as their income increases whereas the number of female smokers is increasing with increasing income. 4 per cent of males with the lowest levels of income smoke every day and 24 per cent of males with the highest levels of income smoke daily. For women, the greatest number of smokers can be found in the medium income group (26 per cent). Women with income under or above the average smoke less regularly although the women with the most income smoke the least frequently (15 per cent) (Boros et al., 2018).

Table 5. Income spending on tobacco products per person in various income deciles (2015)

Income deciles	Gross income (HUF/person)	Net income (HUF/person)	Forint / person / year 2
1	371820	335949	12118
2	664524	575285	19813
3	911218	720163	19025
4	1059166	863119	18798
5	1266599	992874	21301
6	1420655	1130070	17994
7	1555127	1274162	20713
8	1852818	1471227	24766
9	2274772	1756280	22575
10	3665620	2873038	25567
Total	1504048	1199094	20267

Authors' own contribution. Sources:

http://www.ksh.hu/docs/eng/xstadat/xstadat_annual/i_zhc021b.html
http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zhc014a.html?down=1789

In the amounts spent on tobacco products in various income deciles, we cannot find strong connection between income and income spent on smoking. The last 3 deciles are exceptions where income spent on tobacco products is the highest per person (in order: 9, 8, 10), and the income spent on tobacco products is the lowest in the first deciles (Table 5).

A person who smokes 20 cigarettes a day spends between HUF 401 500 and 438 000 per year. This amount could be spent on valuable food items such as 1 700 litres of milk or 1 150 kg of oranges.

Lost workdays and the amount of sick payments as a result of health damage

Based on data provided by the GKI Economic Research Co. Bodrogi (2009) suggested in a study that the costs of smoking in Hungary were between HUF 148.5 and 152.9 billion. The estimate includes a loss of income between HUF 27.5 and 28.5 billion.

According to another research smokers fall ill more often. They have an average of 2.7 days more sick days than non-smokers. As a result of that there is about HUF 100 billion loss of income every year. Smokers also cause financial loss to their employers because in average they work 50 to 60 minutes less because of

their smoking habit. Sick payments cost an estimated HUF 6 billion for the health care system. Employers also need to pay one quarter of sick payment and all the other allowances that employees are entitled to during sick leave (Gábris, 2015).

Damages caused to second-hand smokers

Second-hand smoking (SHS) or environmental tobacco smoke (ETS) damage can make an impact in two different ways. There is the so-called main smoke exhaled by the smoker and the side smoke leaving the lit cigarette, cigar, or pipe.

The following facts were reported in a Hungarian study:

- Two thirds (66 per cent) of smokers smoke in their own homes. 12 per cent of non-smokers are forced to inhale cigarette smoke at home.
- The prevalence to smoke at workplaces or inside bars is around 7 per cent among non-smokers. 5 per cent of these had experienced cigarette smoke in waiting rooms as well.
- 10 per cent of non-smokers experienced tobacco smoke more often at open-air places than at inside places. One fifth of non-smokers (21 per cent) were exposed to tobacco smoke at public transport waiting areas (Vitrai, 2012).

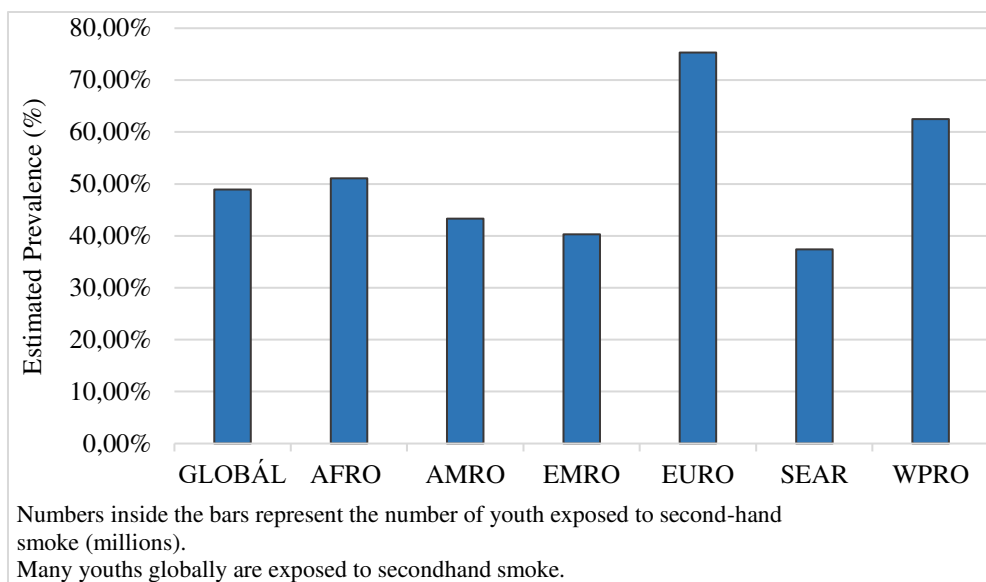
According to a report published by the EU the protection of second-hand smokers put them in a better position by 2013 than before. 46 per cent of non-smokers were exposed to smoke in inside bars in 2009 whereas in 2012 this figure was only 28 per cent. Second-hand smoking is a great contributing factor of mortality, morbidity, and disability. According to some estimation in 2002 more than 70 000 people died because of being exposed to second-hand smoking. Many of these deaths were caused by inhaling smoke at workplaces (European Commission, 2013).

As global data indicates second-hand smoke kills close to 900 000 people every year. Young people are especially vulnerable inside and outside of homes. Figure 2 shows the estimated prevalence of youth aged between 13 and 15 inside bars. That is about half of all young people within this age group. Young people in Europe are in the worst position because three quarters of them are exposed to smoke indirectly in open areas (Drope, 2018).

According to the research results of Global Youth Tobacco Survey in 2019-2020, young people between the ages 13 and 15 in Hungary can be characterised by the following

(Fókuszpont, 2020): 17 per cent of the young people are exposed to cigarette smoke in their own home; 34 per cent are exposed to cigarette smoke outside their home; 85 per cent of young people are non-smokers; 32.5 per cent has tried smoking; 35 per cent smokes at home; 40 per cent of them has at least one parent who is a smoker.

Figure 2. Prevalence in Youth. Percentage and number of youths exposed to second-hand smoke outside their home by WHO Region, ages 13-15, 2007-2014

Source: <https://tobaccoatlas.org/topic/secondhand/>

Accidents and cases of fire

Fire is most often caused by open flames such as candles, electronic devices generating heat and smoking.

According to research every sixth cases of fire death were caused by smoking in 2006. Table 6 shows the number of fires caused by smoking or cases of fires suspected to be caused by smoking. Until 2006 the number of such cases was decreasing.

Another research suggests that 19 out of 65 cases of fire (30 per cent) were caused by smoking (Bérczi & Pócsik, 2017).

It is important to emphasise that to estimate the number of fire cases related to smoking is not easy because in most cases there is no fire test procedure. Last year there were only 1 000 proven cases of fire out of 21 054 cases. Fire test

procedure is only carried out in fatal fire cases, crime cases or if fire breaks out in an apartment building (Sárosy, 2016).

Table 6. Cases of fire and their link to smoking

Year	Fire caused by smoking		Suspected fire cases caused by smoking		All cases of fire
1998	917	3.02 %	3379	11.11 %	30 411
1999	463	2.53 %	1671	9.15 %	18 268
2000	868	2.61 %	3092	9.31 %	33 194
2001	492	1.99 %	1695	6.85 %	24 749
2002	524	1.66 %	1912	6.06 %	31 541
2003	489	1.57 %	1781	5.73 %	31 090
2004	355	1.65 %	917	4.27 %	21 471
2005	317	1.28 %	1085	4.38 %	24 748
2006	961*	4.40 %	62*	0.28 %	21 829

Source: <http://www.vedelem.hu/letoltes/anyagok/688-a-dohanyzas-szerepe-atuzesetekben.pdf>

According to available data there were approximately 30 000 fire cases related to smoking in the EU between 2003 and 2008. The number of fatalities in these cases are over 1 000 and the number of injuries is over 4 000. It is also proven that after the introduction of lower ignition propensity cigarettes the fatalities have decreased by 40 per cent. These are cigarettes which are self-extinguishing and are safer. This safety measure was introduced in some countries such as the USA, Canada, and Australia. Since April 2010 it was also introduced in some EU countries such as Finland (European Commission, 2011).

Pollution: cigarette butts and packages

Thirdhand smoke (THS) refers to residual tobacco smoke constituents that remain on surfaces such as curtains or carpets and in dust after tobacco has been smoked. These residual constituents include harmful elements of cigarette smoke. Cigarette butts contain chemical compounds such as nicotine, benzylamine, various toxic gases and radioactive elements such as polonium.

Cigarette butts are the most common waste items in the world. According to some estimates there are some

700 000 tons of toxic waste in Hungary each year. (ecolounge.hu, 2016) As reported by an international study 25 to 50 per cent of street rubbish is cigarette

butts, which is especially dangerous for aquatic organisms. 5.6 billion cigarette butts are thrown each year. It would fill 375 rail wagons. (Egeszseg, n.d.)

Costs and revenues of other factors

Advertising

As the view on smoking has shifted the demand to control tobacco advertising and sponsorship has increased. It had to be determined which areas tobacco products could not be advertised. It is a hugely effective way of reducing demand for tobacco products. One of the most important regulations in relation to the tobacco industry is Act XLVIII of 2008 (Act on Advertising) which prohibited both the direct and indirect advertisements of tobacco products. For many years tobacco companies acted as sponsors of major sporting and cultural events such as Formula 1. The 2008 Act on Advertising and the Act CLXXXV of 2010 on Media Services and Mass Communication prohibited the direct or indirect advertising and sponsorship of tobacco companies on sport, cultural, health or political events.

Despite the strict regulation, 4 out of 10 voters claimed in 2014 that they had seen some sort of tobacco advertisement or promotion. The most common place for them was points of sales (39 per cent) and billboards (30 per cent) (European Commission, 2015). A study in 2016 focused on adolescents between the age of 13 and 15 (Fókuszpont, 2020). Almost half of the respondents (37 per cent) said that they saw anti-smoking advertisement on TV, on message boards (22 per cent), in newspapers or magazines (16 per cent), on the Internet (47 per cent) own a promotional product (7 per cent).

These initiatives aim at protecting public health from the dangers related to smoking and second-hand smoke. All initiatives are concerned with the tobacco use of young people because 94 per cent of smokers become addicted to smoking before the age of 25.

Current study is not dealing with all national and international policies to control tobacco use.

It is also important to acknowledge that the prohibition of tobacco advertising withdraws many potential clients. This also means a loss of revenue for advertising companies. Multiplier effect is also important since those working in the advertising industry increase revenues elsewhere. The Hungarian advertising industry is nevertheless continually increasing. In 2016 there was an 11.9 per cent

increase compared to the year before and in 2017 the growth of the advertising industry was 11.52 per cent (Szalay, 2018).

Subsidising tobacco growers

As EU support stopped in 2015 the Hungarian government provides support for the tobacco growing industry which requires many workers. According to the 53/2015. (IX. 14.) FM decree (Ministry for Agriculture) regulates the 'National Restructuring Plan for tobacco and the conditions of the granting of small amounts of grants'. The aim of the national restructuring plan is to provide support for tobacco growers in order to ensure that agricultural land considered for the purpose of determining the reference area shall not be extracted from the agricultural use; tobacco growers maintain the employment level of workers who had previously worked for the industry throughout the duration of the participation of the tobacco grower in the restructuring plan (53/2015:19592-19593).

In relation to the statute the Under Secretary of Agriculture stated: „There is no industry today in Hungary which would receive such high amount of subsidy and help to stay on the market in a competitive state” (24, 2017).

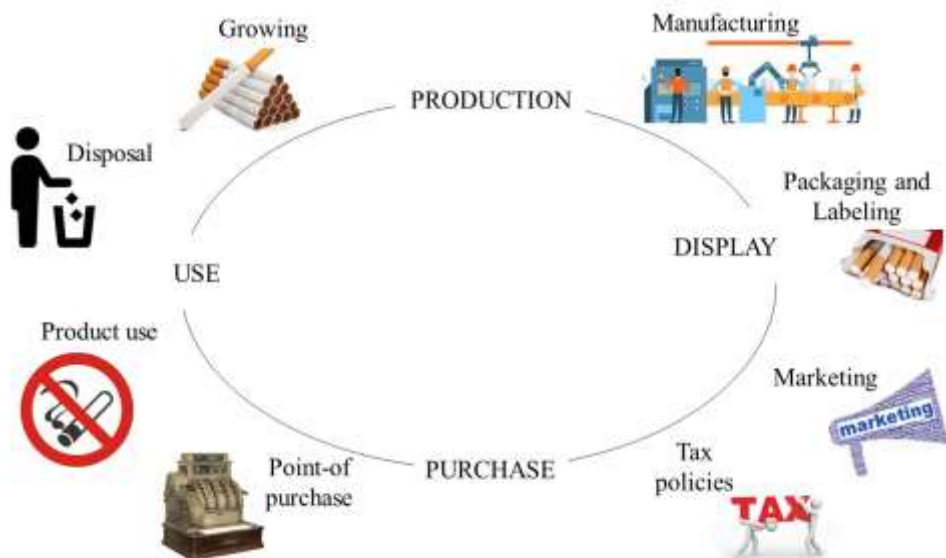
The national agricultural subsidy provides a total of HUF 3.5 billion which means that every farmer is entitled to receive a minimum of HUF 620 000. The subsidy also includes HUF 1.5 billion which is tied to product output. Tobacco growers received around HUF 900 000 per hectare in 2016.

CONCLUSIONS

Over the course of our investigation, finding up-to-date statistical data regarding the social and economic impacts of smoking was challenging and, in some cases, we failed to find any. Nevertheless, we believe that data from recent years are equally useful in the sense that they can highlight areas of concern.

Up-to-date data relevant to the analysis of the social and economic impacts of smoking was insufficient. Even so, relying on recent data is still reliable enough to highlight major areas of concern.

There are several interest groups on both sides of the scale measuring the benefits and costs of smoking. In the last few years, it seems that anti-smoking campaigners are winning.

Figure 3. Wheel of Tobacco Regulation

Authors' own contribution. Source: <https://tobaccoatlas.org/mission/>

In relation to controlling smoking the cooperation of many participants and many related areas are involved (Figure 3).

- Growing: Governments must help to improve supply and value chains for alternatives to tobacco leaf and invest in farmer's education/retraining program.
- Manufacturing: Ban all tobacco additives including flavourings.
- Packing and Labelling: Plain, standardized packaging of all tobacco products.
- Marketing: Ban all direct and indirect forms of marketing, including advertising, promotion, and sponsorship.
- Tax Policies: Implement higher excise taxes on all tobacco products and make certain that increases outpace inflation and income growth.
- Point-of-Purchase: Eliminate all signs and even hints of tobacco product sales, including keeping them out of sight behind the counter.
- Product Use: policies should make all indoor, workplace and public outdoor spaces smoke-free, and find effective, new ways to keep smokers from smoking in their homes with non-smokers.
- Disposal: Get the tobacco industry to bear the cost of cleaning up the environmental devastation from the waste left by tobacco production and use.

In the last few years there have been major improvement in the regulation of tobacco use in Hungary, but further regulations are needed. This need is supported by statistics from 2010, which shows that the Hungarian population had been wasted close to 600 000 healthy years because of smoking. This means that we are the last among EU countries (Alpár et al., 2016).

Smoking control is a complex task because many participants need to work together to find solutions. To have sufficient results international cooperation need to be effective on all three levels (individual, corporate and state) and all areas show on Figure 3.

The conscious participation of the *individual* is unavoidable. Individuals must take responsibility for themselves and those living close to them by giving up smoking.

Corporations are also in a difficult position because it is still challenging to reconcile profit maximization and social responsibility. Moreover, social responsibility initiatives are less authentic when they come from companies operating in the tobacco industry.

The tobacco industry often claims that it provides many workplaces but in most national economies tobacco production takes up only a small part of the economy. If there were more initiatives to discourage smoking more workplaces would be created in other industries and consumers would spend parts of their disposable income elsewhere (World Bank, 2001).

The role of media can be mentioned at the macro level since mass media provides valuable information about the impacts of smoking, draws the attention to important publications and it can influence social norms in a positive direction (Tompá, 2003).

State level. Governments can introduce effective anti-smoking policies, which lead to a decrease in the number of smokers. It has a positive impact on individual and social well-being. But the government is in a difficult position if they set themselves the task of improving the position of all participants of the economy. There has been an increase in regulation to control tobacco use in Hungary including advertising bans, excise increases, smoke-free dining along with strictly designated smoking areas and graphic health warnings on packaging in. In 2012 the Hungarian government made the sale of tobacco products a state monopoly by establishing national tobacco shops and running them as concessions. While there are many policy changes to support the discouragement of smoking,

tobacco growing is also heavily subsidised which weakens the effects of anti-smoking policies.

Governments are often hesitant of raising taxes because it causes a decrease in the market demand. The degree by which market demand decreases is smaller than the increase of prices because cigarettes are highly inelastic (World Bank, 2001).

The number of smokers in Hungary has not decreased since the sale of tobacco products became state monopoly in Hungary. Instead, the number of those who smoke rolled up cigarettes has increased dramatically and also the size of the black market for cigarettes has increased.

International level. The European Union has an international role in controlling the use of tobacco. It had a significant part in the development of the Framework Convention on Tobacco Control which entered into force on February 2, 2005. This framework is the first binding convention of the World Health Organization. The core demands of the framework include non-price measures to reduce the demand to tobacco such as packaging and labelling of tobacco products, tobacco advertising, promotion and sponsorship, protection from exposure to tobacco smoke, illicit trade in tobacco products, pricing and taxing tobacco products and offering economically viable alternatives for tobacco growers. (European Commission, 2011)

Policies and initiatives related to tobacco control also have social and economic benefits as well as costs similarly to many other factors that we analysed at the beginning of this study (Table 1). Benefits are quite straightforward if we can save lives, or there would be less smoking related illnesses and lower health costs. But all policies and other initiatives require major financial investments which need to be withdrawn from other areas such as education or culture. Obviously spending money on the fight against tobacco is worthwhile because it might change the future outlook of many people but there will always be trade-offs. Prevention would be the most cost effective solution if we didn't spare any expenses because helping people give up smoking and reducing the costs of treating diseases related to tobacco would bring the most benefits to the society as a whole.

REFERENCES

1. 24.hu (2017): <https://24.hu/fn/gazdasag/2017/09/08/atlagon-felul-tamogatja-a-kormany-a-dohanytermesztoket/> (2020.11.19.)
2. Adozona.hu (2018.): https://adozona.hu/2018/as_valtozasok/Novelnek_a_cigaretta_adojat_szigori_tanak_a_NEM9DI_02.10.2020.
3. ALPÁR, Á., BALKU, E., BERKI, J., DEMJÉN, T., KIMMEL, Zs., KISS, J., KOVÁCS, G., TALLER, A. & VARSÁNYI, P. (2016): *Dobányzás visszaszorítása*.
4. BALZAC, Honoré de (1955): *Ferragus*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
For the English translation:
http://103.38.225.178:8090/EBOOK_06/EBOOK_0654900.pdf p. 27.
5. BÉRCZI, L. & PÓCSIK, A. (2017): Halálos áldozatot követelő tüzesetek elemzése. *Katasztrófavédelmi Szemle* 24(3): 29-31.
6. BITTNER, B. (2011): *A dohányvertikum gazdasági, társadalmi hatásának vizsgálata*. Debrecen: PhD.
7. BODROGI, J. (2009): A dohányzás makrogazdasági összefüggései. *IME – Interdiszciplináris Magyar Egészségügy*, 8(5): 45-48.
8. BOROS, J., GYORKE, J. & PASZTORNE Stokker, E. (2018): *A 2014-ben végrehajtott Európai lakossági egészségfelmérés eredményei. Összefoglaló adatok*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
9. BORSOS, J. & BITTNER, B. (2004): Fenntartható-e a dohánytermelő körzetekben az ágazat fejlődése? *Gazdálkodás*, 48(4): 28-34
10. BUDA, B. (1995): *Szenvedélyeink*. Budapest: SubRosa Kiadó.
11. CSIPKÉS, M., SZVÁRA M. & NAGY, L. (2017): Magyarország dohányvertikumának bemutatása az elmúlt 10 évben. *Jornal of Central European Green Innovation* 5(1): 80-103.
12. DEMETROVICS, Zs. & BALÁZS, H. (2004): Drogosok. In Gelsei, G., Gergely, V., Horváth V. & Rácz M. M. (eds) *A láthatatlanság vége – társadalomismereti olvasókönyv*. Budapest: Alapítvány a társadalomelméleti Kollégiumért. 121-141.
13. DROPE J., SCHLUGER, N., CAHN, Z., DROPE, J., HAMILL, S., ISLAMI, F., LIBER, A., NARGIS N. & STOKLOSA, M. (2018): *The Tobacco Atlas*. Atlanta: American Cancer Society and Vital Strategies. From: https://tobaccoatlas.org/wp-content/uploads/2018/03/TobaccoAtlas_6thEdition_LoRes_Rev0318.pdf (14.04.2018.)
14. Ecolounge.hu (2016). <http://ecolounge.hu/életmod/kozel-hetszazezer-tonnaveszelyes-hulladek-keletkezik-evente-magyarorszagon> (20.10.2020.)
15. Egészség (2020). <http://egeszseg.hu/-/375-vagon-szemet-tobb-szaz-lakastuz-milyen-karokat-okozhat-egy-eldobott-csikk> (12.11.2020.)

16. European Commission n.a.
https://ec.europa.eu/health/tobacco/overview_hu (2018.10.02.)
17. European Commission (2013).
: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/MEMO_11_349
(2020.12.03.)
18. European Commission (2015).
From: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/IP_15_5028
(2020.12.03.)
19. European Commission (2011). Fogyasztók: egy új uniós intézkedésnek köszönhetően csökkenni fog a cigaretta okozta tüzesetek száma, és évente több száz ember élete lesz megmenthető Sajtóközlemény: From: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-1342_hu.htm (20.05.2018.)
20. Európai Bizottság (2013). *Dohányzási szokások az EU-ban: a Bizottság jelentése alapján csökkent, de továbbra is magas fokú a passzív dohányzásnak való kitettség.* Sajtóközlemény. From: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-147_hu.htm (20-05-2018)
21. FENYVESI, É. & KAJÁRI, K., 2016. A dohányzás okozta társadalmi, gazdasági problémák. In Fenyvesi, É. & Vágány, J. (szerk) *Korkep. XXI. századi kihívások.* Budapest: Budapesti Gazdasági Egyetem 41-67.
https://www.researchgate.net/publication/304828014_A_dohanyzas_ozokta_tarsadalmi_gazdasagi_problemak (01.07.2020)
22. Fókuszpont (2020): Magyarországi Ifjúsági Dohányzás Felmérés. From: <https://fokuszpont.dohanyzasvisszaszoritasa.hu/hu/content/hazai-es-kulfoldi-adatok-tanulmanyok> (02.12.2020)
23. FÜREDI, J., NÉMETH, A. & TARISKA, P. (2015). (szerk.): *A Pszichiátria Magyar Kézikönyve* Budapest: Medicina Könyvkiadó Zrt.
24. GÁBRIS, E. (2015): *A dohányzás gazdasági hatásai.*
https://index.hu/leszokik/2015/04/02/a_dohanyzas_gazdasagi_hatasai/
(25.05.2018.)
25. Magyar Kardiológusok Társasága (2015): A dohányzás még hazánkban mindig dobogós helyen. *Élet és Tudomány*, 70(48): 1532.
26. NAK (2020). <https://www.nak.hu/agazati-hirek/mezogazdasag/146-novenytermesztes/94882-biztos-munkat-jelent-a-dohanytermesztes>
(12.11.2020.)
27. NEMESKÉRI, Zs. & PANKÁSZ, B., 2015. (eds) *Módszertani Kézikönyv. Pszichés zavarok felismerése és kezelése a munkahelyen.* Pécs: Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar 35-36.

28. NÉMETH, A., LUKÁCS, E., MÓROTZ, K., TREUER, T., VANDLIK, E. & BONCZ, I. (1996): Kóros játékszenvedély-12 beteg adatainak feldolgozása alapján. *Psychiatria Hungarica* 11(5): 534-546.
29. PETERS, F., MACKENBACH, J. & NUSSELDER, W. (2017): Kell-e számolniuk az élettartam-előrejelzéseknek a dohányzás hatásával? *Statisztikai Szemle* 95 (5): 536-538. <https://doi.org/10.20311/stat2016.06.hu0585>
30. Portfolio (2019): <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20190208/a-karos-szenvedely-amibe-mar-majdnem-egymillio-ember-halt-bele-magyarorszagon-313247#>
31. SÁROSY, M. (2016): Megdöböntő, mi okozza a tüzesetek több mint harmadát! <https://ripost.hu/cikk-megdobbento-mi-okozza-a-tuzesetek-tobb-mint-harmadat> (15.08.2020)
32. SIMON Z., POZSGAI, Z., KIS, J. & BOROS, S. (2006): *Jövedéki alapok I. és II.* Budapest: Lónyay Menyhért Szakkönyvtár, VIVA Média Holding Kiadó.
33. SZALAY, D. (2018): *Reklámtorta 2017.* Magyar Reklámszövetség. Prezentáció. From: <https://www.slideshare.net/prezista/mrsz-reklamtorta-2017180228> (15.04.2018.)
34. UNITAB Congress, (2016). <http://madosz.hu/storage/kcf-upload/files/EislerJ%C3%B3zsef/Cikkek/2016-SOFIA--UNITAB-diapoFV.pdf> (10.09.2020.)
35. The Tobacco Atlas, n.d. <https://files.tobaccoatlas.org/wp-content/uploads/pdf/hungary-country-facts-en.pdf> (20.10.2020.)
36. TOMPA, A. (2003): *Egészségtudat és tudatos egészség.* <http://mindentudas.hu/el%C5%91ad%C3%A1sok/tudom%C3%A1nyter%C3%BCletek/orvostudom%C3%A1ny/122-eg%C3%A9zs%C3%A9gtudom%C3%A1nyok/6068-egeszsegtudat-es-tudatos-egeszseg.html> (04-03-2018).
37. VAN BAAL, P.H., POLDER, J.J., ARDINE DE WIT, G., HOOGENVEEN, R.T., FEENSTRA, T.L., BOSHUIZEN, H.C., ENGELFRIET, P.M. & BROUWER W.B.F. (2008): Lifetime Medical Costs of Obesity: Prevention No Cure for Increasing Health Expenditure. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.0050029>
38. Világbank (2001): *A világméretű járvány megfékezése. A kormányzatok szerepe és a dohányellenőrzés gazdaságtana.* <https://mek.oszk.hu/08000/08082/08082.pdf>
39. VITRAI, J. (2012) (ed.): *A dohányzás társadalmi terhei Magyarországon.* Országos Egészségfejlesztési Intézet. <https://docplayer.hu/3331194-A-dohanyzas-tarsadalmi-terhei-magyarorszagon.html> (10.06.2018.)
40. WARD, H.J. & BEJARANO, W. (2015): Az addikciótudomány történetéből: E. M. Jellinek. *Orvosi Könyvtárak – Medical Libraries*, 12(1): 13-28.

41. WÉBER, A. (2016): *A dohányzás balandóságra gyakorolt hatása Magyarországon 2000 és 2014 között. Statisztikai Szemle*, 94(6): 585-610.
<https://doi.org/10.20311/stat2016.06.hu0585>
42. 53/2015. (IX. 14.) FM rendelet a dohány szerkezetátalakítási nemzeti programról és az azzal összefüggésben igényelhető csekély összegű támogatások feltételeinek megállapításáról. Elérhető: <http://www.madosz.hu/storage/kcf-upload/files/Eislerj%C3%B3zsef/Rendeletek/Magyar-Kozlony-127-Dohanytamogatasa.pdf> (2021.01.01)

ISSN 2630-886X

18 57

BGE

**MULTIDISZCIPLINÁRIS KIHÍVÁSOK
SOKSZÍNŰ VÁLASZOK**

GAZDÁLKODÁS- ÉS SZERVEZÉSTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

**MULTIDISCIPLINARY CHALLENGES
DIVERSE RESPONSES**

JOURNAL OF MANAGEMENT
AND BUSINESS ADMINISTRATION

**A VIDÉKI TERÜLETEK HOSSZÚ TÁVÚ JÖVŐKÉPE
EMPIRIKUS KUTATÁS A MAGYAR
AGRÁRTUDÁSMEGOSZTÁSI ÉS INNOVÁCIÓS
RENDSZERRE FÓKUSZÁLVA**

**LONG-TERM VISION FOR RURAL AREAS
EMPIRICAL RESEARCH FOCUSING ON AKIS IN
HUNGARY**

VÁSÁRY Viktória – BIRÓ Szabolcs – KIS Máté – VARGA Eszter

Kulcsszavak: *Vidéki területek, Agrár Tudásmegosztási és Innovációs Rendszer (ATIR),
Digitalizáció*

Keywords: *Rural areas, Agricultural Knowledge and Innovation System (AKIS),
Digitalization*

JEL kód: *Q10; Q16; Q18*

<https://doi.org/10.33565/MKSV.2021.01.03>

ÖSSZEFOGLALÓ

A vidéki területekre vonatkozó új, hosszú távú jövőkép kidolgozását az Európai Bizottság kezdeményezte. A folyamat első lépése egy olyan nyilvános konzultáció elindítása volt, amelyhez a Horizont 2020 SHERPA (Fenntartható vidékpolitikai hálózat kialakítása) projektje 20 különböző többszereplős platform segítségével járul hozzá. A hazai platform - a tudományt, a társadalmat és a szakpolitikát képviselők csoportja - az Agrártudásmegosztási és Innovációs Rendszerre (ATIR), pontosabban azon belül is a digitalizációra összpontosít. Magára a rendszerre olyan horizontális rendszerként tekinthetünk, amely még a közös agrárpolitika (KAP) stratégiai tervezési folyamatába is beágyazódik. Annak részeként fejlesztése szoros és intenzív együttműködést igényel a döntéshozók, a kutatók és a gazdálkodók, vagy tágabb értelemben a társadalom és más érdekelt felek között.

Kutatásunk célja az volt, hogy az ATIR szempontjából azonosítsuk a magyar vidéki térségek jelenlegi és 2040-ig várható tendenciáit, valamint feltárjuk a vidékfejlesztés legfontosabb kihívásait, lehetőségeit, segítő és gátló tényezőit.

Az alkalmazott módszertan a Delfhi technika volt. Az első szakaszban áttekintettük a főbb trendeket, a számottevő kihívásokat és lehetőségeket, valamint összefoglaltuk a mezőgazdaság digitális transzformációjára vonatkozó előrejelzéseket. Ezt követően arra kértük az ATIR szakértőit, hogy interjúk keretében, fókuszcsoportos találkozókra és kérdőívek segítségével fejtsék ki tapasztalataikat és véleményüket. Végül a felmérés eredményeit konszenzusra jutva vitattuk meg.

Az eredmények között érdemes megemlíteni, hogy a digitalizáció alapvetően fogja megváltoztatni a vidéki területek működését, beleértve a gazdasági, környezeti és társadalmi dimenziókat is. Az ígéretes jövőkép megvalósításához elengedhetetlen a tudás átadásához szükséges képességek fejlesztése, a munkahelyteremtéshez való alkalmazkodás és a jobb életminőség biztosítása, az együttműködésen alapuló erősebb közösségépítés, a kormányzat mélyebb bevonása, és nem utolsósorban a vidéki területeken élők helyi identitásának erősítése.

SUMMARY

The European Commission initiated the preparation of a new long-term vision for rural areas. First step of this process was the launch of a public consultation to which also the Horizon 2020 SHERPA (Sustainable Hub to Engage into Rural Policies with Actors) project is making a contribution on behalf of 20 different Multi-Actor Platforms (MAPs). The Hungarian MAP - a group of science-society-policy actors - focuses on the Agricultural Knowledge and Innovation System (AKIS), more precisely digitalization. The topic of Agricultural Knowledge and Innovation System - is a horizontal issue and it is embedded even into the Common Agricultural Policy's (CAP) strategic planning process. Being part of it, the development of AKIS requires

close and intensive cooperation of policy makers, researchers and farmers or in broader context the society with various stakeholders.

The aim of the Hungarian research was to identify the current and likely trends for the Hungarian rural areas and to point out key challenges, opportunities, enablers and hinderers in rural development in terms of the Agricultural Knowledge and Innovation System (AKIS) up until 2040.

The methodology used was the Delphi technique. In the first phase, a review of key trends, main challenges and opportunities and a summary of existing foresight regarding digital agriculture was written. Then AKIS experts were asked to talk about their experiences and opinions in the framework of interviews, a focus group meeting and a survey. In the end, results of the survey were discussed in a consensus meeting.

Among the results, it is worth mentioning that digitization and digitalization will fundamentally change the way rural areas operate including economic, environmental and social dimensions. The main enablers of a promising future vision are capacity building for knowledge transfer, adaptation for job creation and offering better quality of life, stronger community building for collaborations, deeper government involvement, and last but not least, strengthening the local identity in rural areas.

INTRODUCTION

In 2020, the European Commission initiated the preparation of a new long-term vision for rural areas. The first step of this process was the launch of a public consultation to which also the SHERPA project¹ intends to contribute. SHERPA - Sustainable Hub to Engage into Rural Policies with Actors - is a Horizon 2020 project financed between 2019 and 2023 with the aim of gathering knowledge from science-society-policy actors that contributes to the formulation of recommendations for future policies relevant to EU rural areas. The groups of science-society-policy actors called Multi-Actor Platforms (MAPs) - altogether 20 of them - are invited to discuss their vision for the future of their territory over the next 20 years (SHERPA,2020). One of the Multi-Actor Platforms is the Hungarian MAP. Its focus was narrowed down to the Agricultural Knowledge and Innovation System (AKIS), more precisely to digitalization. The topic of Agricultural Knowledge and Innovation System is a horizontal issue, and it is embedded into the CAP strategic planning process. Member States' CAP strategic plans will combine a wide range of targeted interventions in relation to 9 EU-level specific objectives touching upon environmental, social and economic challenges and a cross-cutting objective on knowledge, innovation, and digitalization, while

contributing to the Green Deal. Being part of it the development of AKIS requires close and intensive cooperation between different subgroups of the target group, i.e. policy makers, researchers and farmers, or in broader context the society with various stakeholders.

METHODOLOGY

The aim of the research was to identify the current and likely trends for the Hungarian rural areas and to point out key challenges and opportunities, enablers and hinderers in rural development in terms of the Agricultural Knowledge and Innovation System (AKIS) up until 2040.

As the Delphi technique (Cunha and Swinbank, 2009; Thangaratinam and Redman 2005) aims at predicting and exploring “alternative future images, possibilities, their probabilities of occurrence, and their desirability by tapping the expertise of respondents” (e.g. Rikkonen et. al 2019; Linstone and Turoff, 2002), a 6-step Delphi method was chosen by the SHERPA consortium thus used also in the Hungarian research. The 6 steps are the following: Step 1: Desk research and context analysis; Step 2: Interviews; Step 3: Interview analysis, writing MAP Discussion Paper and preparation of survey; Step 4: MAP survey; Step 5: Survey analysis; Step 6: Validation of results. Achieving the goals, we have set and answering the questions raised by means of the method chosen is not only easily feasible, but due to its specific feedback mechanisms results can be further detailed, clarified and harmonised. Although consensus was initially essential to the Delphi method according to further methodological developments this restriction was loosened. Thus, we intended to focus on achieving stability in expert responses, obtaining an opinion, agreed at least to some extent, from the panel of experts. The predictions are basically reliable due to the selection of the experts and not because of the degree of consensus obtained. (Abreu and Mesias, 2020)

In the first phase, a review of key trends, main challenges and opportunities and a summary of existing foresight regarding digital agriculture was written. Then, in terms of challenges and opportunities in the next 20 years, desirable future for 2040 and enablers to achieve the vision in Hungary, a panel of AKIS experts were asked to talk about their experiences and opinions in the framework of interviews, a focus group meeting and a survey. In the end, results of the survey were discussed in a consensus meeting.

The desk research carried out in May and June 2020 focused on ‘The rise of digitalization and smart ruralities’. Other topics were touched upon indirectly,

only if they were related to digitalization in some aspect (e.g. climate change). The review of key trends, main challenges and opportunities and the summary of existing foresight regarding digital agriculture was embedded into this article as literature review. After the desk research, interviews were conducted, and a focus group meeting was held. The target group was the Hungarian AKIS Multi-actor Platform (MAP), i.e. the panel of AKIS experts that is small in number is composed of highly respected professionals.

The MAP's members are basically members of the AKIS sub-working group established by the Ministry of Agriculture with a general focus on the Agricultural Knowledge and Innovation System, recently it has been involved in the CAP strategic planning process. The AKIS sub-working group officially contains 15 members – mainly highly respected policymakers, representatives of the Paying Agency, researchers and colleagues of the Chamber of Agriculture representing all types of farmers, but occasionally - depending on the topics to be discussed - more experts are invited to the meetings. The number of the extended working group is approximately 40. Number of official MAP members is 12. As regards the stakeholder groups representing science, policy and society, equal balance of power is demonstrated among them (4-4-4 members respectively).

Interviews were carried out basically on phone or through virtual meetings in Hungarian language due to the COVID-19 situation and as the time available was quite short some experts answered the questions per email either in English or in Hungarian. The questions were asked and answered through the lenses of AKIS. 6 MAP members were interviewed individually, and 6 members participated in the focus group meeting. Questions are listed in Table 1.

Table 1. Questions raised on the ‘Long-term vision for rural areas from the aspects of AKIS’

No.	Questions
1.	Are you aware of any studies, documentation, foresights, initiatives regarding the future of the AKIS (national, regional, local levels)?
2.	According to you, what are the main current theme(s) for rural areas in the MAP region (i.e in Hungary)? “How is it to live in rural areas at the moment”. Regarding the impacts of the COVID-19 how do you see the resilience of the country (resilience to acute shocks)?
3.	Opportunities and challenges in the next 20 years: What do you see as the main opportunities and challenges coming up until 2040?
4.	What is your vision for your rural territory by 2040?
5.	What are the challenges in reaching the vision?
6.	How could the MAP contribute to the debate on the long-term vision for rural areas at local, national or EU level?

The AKIS sub-working group was invited to express its opinion on local challenges and opportunities as well as its vision for the future of rural Hungary within the next 20 years. The Survey under the title 'Rural development up until 2040 - Challenges, opportunities, enablers and hinderers' contained 20 mostly 'quick-click' multiple choice questions. The survey was circulated in July and August 2020. It mainly focused on inquiring about how interviewees describe living in rural Hungary, how well rural areas are prepared for and resilient to acute shocks, what needs to be done to improve resilience, how rural areas will look like in 20 years, what are the opportunities and the weaknesses in rural areas and what are the opportunities for implementing smart adaptation policies. For further information individual questions are listed in the endnote (ii).ⁱⁱ

Responses were anonymous and confidential. They were analysed and presented to the Multi-Actor Platform as background material for the consensus meeting. 16 experts started to fill in the survey but there were 15 answers that could be analysed. Among the respondents, the group of society was under-represented with 3 experts, but as regards the number of the other two stakeholder groups, they were equal: 6-6 experts represented both public sector and research. Results of the survey were discussed, confirmed and amended in a consensus meeting. It was held on 2nd October 2020 on Microsoft Teams with the participation of 7 experts including the monitor and the facilitator of the MAP. Other MAP members were offered the opportunity to express their opinion in a shared excel file. 4 MAP members answered the following questions: Name of the MAP member; Do you agree with the statements of the Position Paper (Yes/No); If your answer is no to the previous question please explain why. (Which statement is the one you don't agree with?); If your answer is yes to the question in Column2 do you know other (strong) opinions of experts, which are different from the ones introduced in the Position Paper? What are those opinions?; Is there anything missing? If yes, please add your statements.; Do you have any general comments? Please explain!

LITERATURE REVIEW

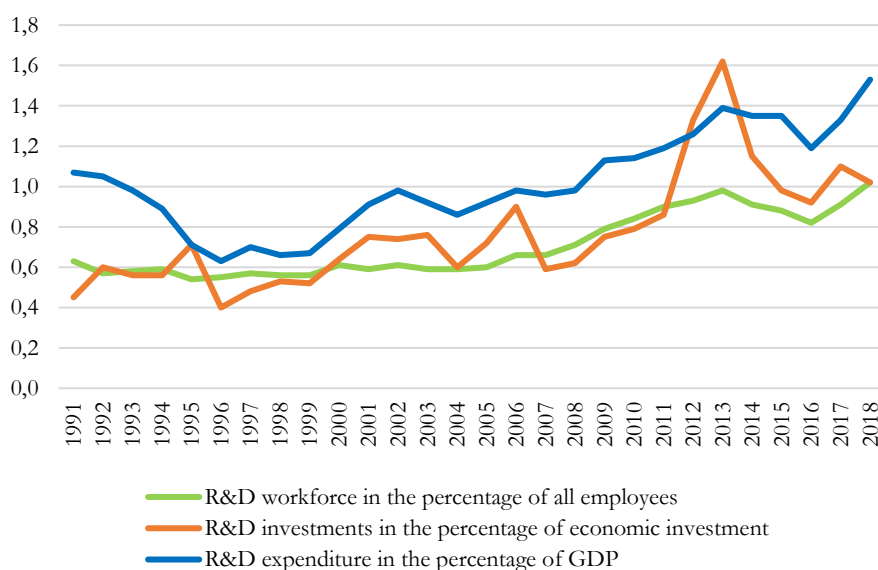
Review of key trends

Certain demographic factors, such as aging, growing welfare and income gap as well as socio-economic tensions greatly influence the environment which

increasingly requires innovative solutions at all levels (Ministry of Innovation and Technology, 2020).

In Hungary, global trends related to technological development, innovation, digitalisation, and the ongoing fourth industrial revolution (Industry 4.0) have just started to reach the countryside and are still at the beginning of their transformative journey. They are considered by many as unstoppable, irrevocable outside forces, pushing the rural areas towards a new future.

Continuous innovation is a key to competitive businesses in the 21st century. One of its foundations are the research and development (R&D) activities which show an increasing trend over time in Hungary (Figure 1).

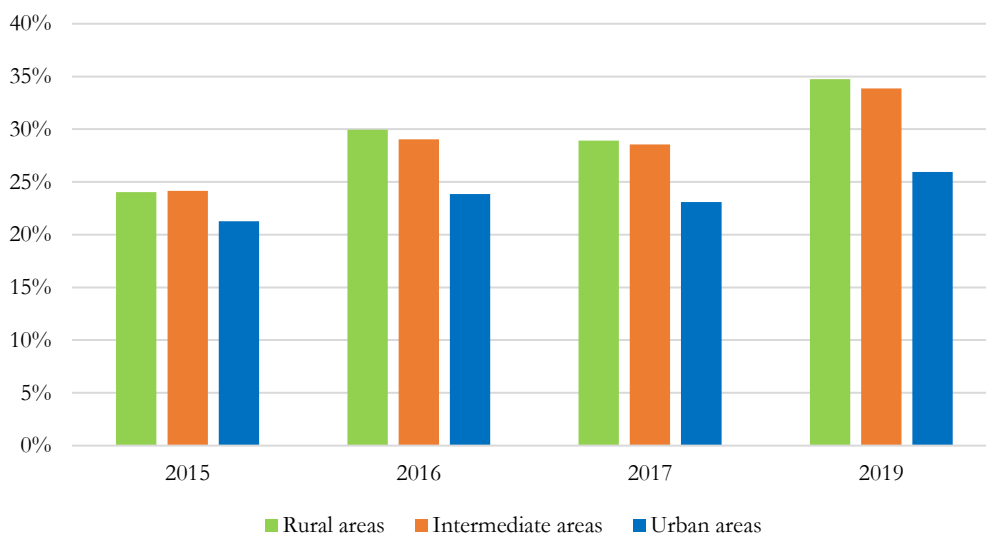
Figure 1. Main trends of R&D in Hungary, 2000-2018

Source: National Statistical Office, 2019

At global level, new technologies are becoming widespread, 5G, IoT and Big data transform whole sectors fundamentally, including agriculture. Automatization and the improvement of technologies and management based on data collection is a key to increasing productivity and effectiveness. With the possibility of cost reduction, companies can trade off human workforce.

In Hungary, digital economy accounts for 20 percent of the gross value added of the national economy and provides employment opportunities for 15 percent of the employees (Digital Start-up Strategy of Hungary, 2016). However, economic benefits from the digital development of agriculture are still unutilized (Digital Welfare Program 2.0, 2017).

According to the Digital Economy and Society (DESI) Index (EC, 2020a), Hungary performs well regarding high-speed broadband accessibility, but insufficient digital skills are shown on behalf of the population (Figure 2). The country remained one of the worst performing EU countries regarding the Integration of digital technology in businesses, while poor performance in digital public services further reduces its score.

Figure 2. Share of individuals with low level of digital skills in Hungary

Source: European Commission, Digital Scoreboard

Majority of the agricultural producers are unable to adapt to the changing climate conditions due to technology gaps and lack of knowledge. Furthermore, available databases are fragmented and difficult to access. The most vulnerable groups are the elderly and people with low qualifications. Especially the latter group is at risk of lagging behind which can intensify social inequalities (Digital Start-up Strategy of Hungary, 2016).

The exponentially increasing amount of available data and information expands the size of the knowledge base extremely and makes the provision of ‘access for all’ necessary. In the agri-food sector, this will contribute to the economic, environmental, and social sustainability of production.

The new information technologies radically change consumer behaviour as well. There is an increasing demand for healthy food such as quality white meat, fruits and vegetables or products without additives, environmental and animal welfare

aspects as well as traceability issues are strongly emerging (Ministry of Agriculture, 2017).

Review of main challenges and opportunities

The period of the Common Agricultural Policy (CAP) 2021-2027 will play a major role in the infrastructural and organizational coordination of certain elements of the Hungarian AKIS. It is considered a major challenge that the structure and the coherence of the different components have not been fully developed yet. In several cases there is a problem also with the quality of the components themselves. The level of professional, management, digital and language skills of farmers is low. The agricultural education is outdated and/or its infrastructure is of low quality. Furthermore, the sector is characterized by the lack of complex knowledge.

While focusing on digitalization in general, it is to underline that Hungary is facing a number of challenges, such as the digital and management skills shortage, and the companies' weak knowledge about the initiatives available, and how they can best capitalise on them. These issues are also reflected in the Digital Transformation Enablers' Index (EU, 2018: p4; p66.) and the Digital Technology Integration Index (EC, 2020b; EU, 2018: p4)) which ranks Hungary as a country lagging behind. In case of agriculture, it is to emphasize that the mobile network and internet coverage is not adequate on agricultural lands and forest areas. The legal background promoting the exploitation of opportunities created by digitalization (e.g. drones, data management) is not in place.

There is a lack of agricultural consultants with proper knowledge of agricultural informatics and innovation. The information on implemented innovative procedures is unsatisfactory. Certain technologies cannot be adopted to small farms or only to a limited extent and the return on innovative investment is also uncertain. Further challenges that are brewing for the future are as follows: still missing or outdated environmental and economic data required by efficient production needs to be made available; data right related questions need to be clarified and equal access to digitalization and information should be provided to all farmers to avoid the exclusion of some groups.

Besides CAP, a number of strategic and other initiatives are in place to help advance knowledge transfer, digitalization and innovation in the shorter and longer term: EIP - Agri platform, BIOEAST initiative, E-Knowledge, Vocational training 4.0 strategy (Ministry of Innovation and Technology, 2019b), Agricultural vocational training in the 21st century or Medium-term Strategy. Digital

transformation is of course such a comprehensive change that is to be experienced at different levels of the economy. In Hungary, the measures are coordinated by the Digital Success Programme (2015) under the umbrella of which several agriculture related strategies have been developed: Super Fast Internet Program, Digital Export Development Strategy, Digital Education Strategy, Digital Agricultural Strategy, Digital Food Strategy, DigKomp, Artificial Intelligence Strategy, 5G Digital Strategy, etc..

Digital solutions might contribute to more efficient use of resources, risk mitigation in production, reduction of losses, productivity growth, better traceability and quality assurance. In certain cases, they can be solutions for labour shortage. The increase in productivity has favourable impact on both environment and climate. As regards the introduction of digital applications, several challenges seem to appear such as lack of information on new technologies, lack of digital skills and limited access to reliable cost-benefit analyses of the use of technology (EC, 2019a). As to the increase in profitability, it is important to develop digital technologies based on farmers' needs and solving real problems. The National Digital Agriculture Strategy is aimed at developing the digital agricultural innovation environment and start-up ecosystem. Its objectives are to contribute to improving efficiency of agricultural production; to increase domestic and international market share of the Hungarian IT industry, to spread the use of existing ICT solutions and existing R&D results; to create information flow between research and production; to exploit benefits of advancing ICT; to support risk assessment and risk mitigation (Juhász, 2019)

However, digitalization has negative impacts as well. Its costs might cause problems mostly to smaller enterprises. Greater administrative burden might be an additional challenge and without adequate use of available data, sustainability cannot be improved. Digital technologies might have an impact both on vertical and horizontal food chain integration. The latter of which favours large food suppliers. (Pesce et al., 2019)

Summary of existing foresight(s)

In the following decades, a continuous revolution of new technologies will take place. The widespread dissemination of information technology, the digitalisation and automatization of industrial processes will open new dimensions in the agri-food sector. The competitiveness of the Hungarian agri-food economy will be highly influenced by how successfully it can adapt these technologies. That is, it needs to direct its investments, change of technologies and R&D activities into

this direction. Precise understanding of the production process and its environment, collecting data, building databases, development and integration of automatic intervention and decision support tools, in one word: digitalisation, is one of the determining directions of the future. For a future-oriented, efficient Hungarian agriculture (Figure 3) it is essential to develop necessary competencies and to create adequate conditions for education and the dissemination of required knowledge (Ministry of Agriculture, 2017).

„...the future of agri-food sector is based on information and knowledge...’
(Agri-food Sector Development Concept of Hungary 2017-2050)

Goals	By collecting, processing, automating and robotizing technological processes, it contributes to increasing the profitability of the food economy, including the agricultural production, in addition to the efficient use of available environmental resources			
	Strategic goals	Agricultural production	Farm	Product chain
		Wider use of precision farming (S1)	Use of management control applications in farm management, preparation of decisions (S2)	Product tracking systems and online business development (S3)
Horizontal goals	Human resources	Development of digital competences of food business operators (H1.1) Provision of digital agricultural advice to farmers (H1.2)		
	Research-development-innovation	Development of a Digital Agri-Innovation Environment (H2.1) Development of a digital agrarian startup ecosystem (H2.2)		
	Administrative and public services	Reducing the cost of access to public and digital services (H3.1) Legal deregulation for exploiting the potential of digital technology (H3.2) Development of sector data collection and processing (H3.3)		
	Development policy, grants	Promotion of precision management (H4.1)		

Figure 3. Future-oriented Hungarian agriculture

Source: Juhász, 2019

A prerequisite for strengthening family farms, small and medium farms is to strengthen their market-orientation. They need to be able to supply local and regional markets, provide services and especially create and operate producer cooperation for these purposes. Productivity and effectiveness of these smaller enterprises can be increased by disseminating good practices, providing training and advisory services for them. (With diversification of their activities they will be less exposed to outside economic and environmental impacts). More and more, farm managers should be young, trained professionals devoted to agriculture, have up-to-date knowledge on management and information technology, be open

to modernisation and innovative solutions, as well as to cooperation for development. In the food processing sector knowledge- and innovation-based products and technological developments with high value added should be in the centre (Ministry of Agriculture, 2017).

Technological development, an increase in automatization and the spreading of robotic technologies will support enterprises in handling labour shortage. Due to technological development and innovation, physical work is expected to become easier and thus the judgement (or image) of jobs in the agri-food sector is expected to be improved among young people (Ministry of Agriculture, 2017).

Based on the vision of Hungary, companies will become able to benefit from the challenges caused by digitalisation, most of them by quitting their business model based on cheap labour. An energetic, dynamic, ambitious group of enterprises will emerge with products ready to prevail on both international and domestic markets. SMEs work in a constant search for new opportunities through the utilisation of modern management methods and technologies (Ministry of Innovation and Technology, 2019a).

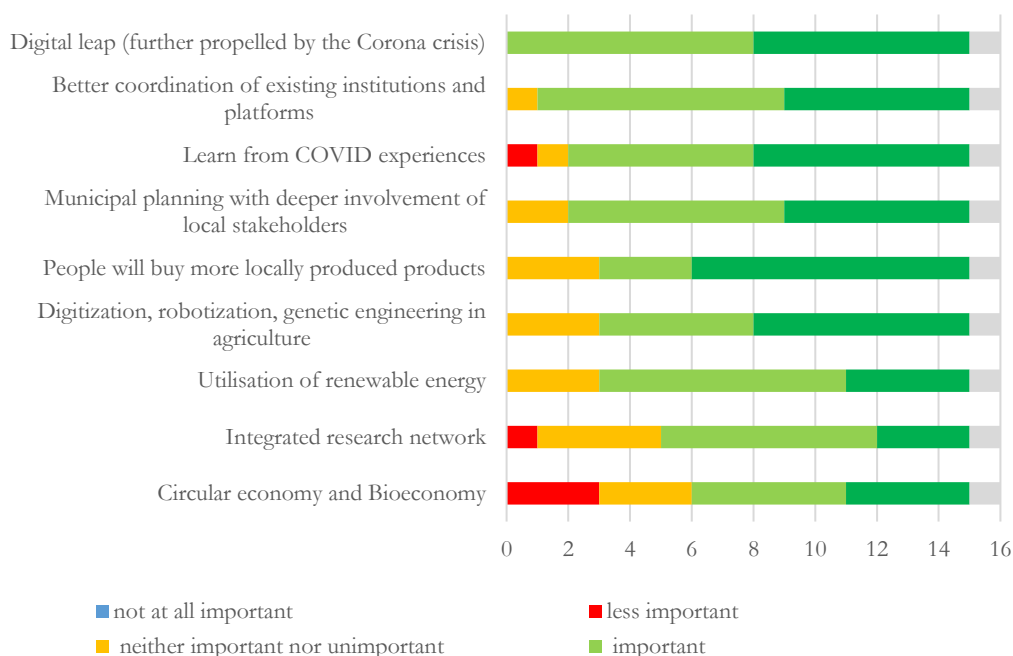
The operation of enterprises is successfully supported by the money and capital markets as well as by innovation facilitator support organisations and services. Entrepreneurship is appealing and honourable, entrepreneurs have a strong community organising role, their social perception is very positive. A predictable, stable business environment with low bureaucratic costs is established (Ministry of Innovation and Technology, 2019a).

Digital transition for the Hungarian economy can be the new engine for growth in the coming years. Until 2025, it can generate an additional EUR 9 billion in the GDP (Ministry of Innovation and Technology, 2019a).

RESULTS

Challenges and opportunities in the next 20 years

In the Survey, 9 opportunities were listed for the respondents to decide whether they seem to be important for them (Figure 4).

Figure 4. Importance of opportunities in the next 20 years according to AKIS working group in Hungary, Survey results

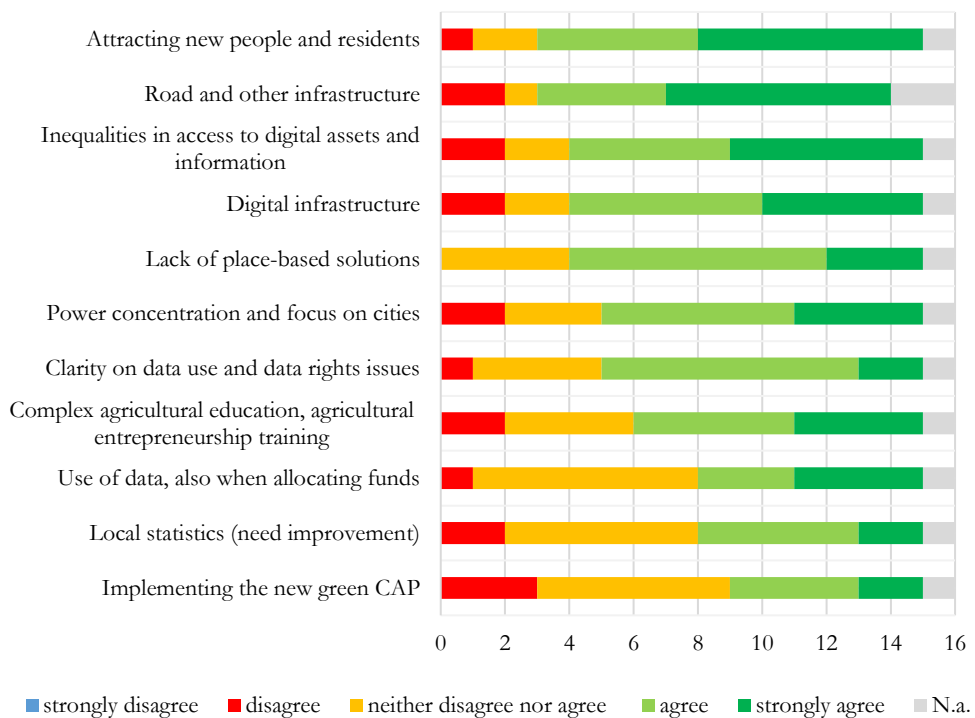
Source: Sherpa Survey for the Hungarian AKIS MAP

As regards the level of importance, based on the summarized answers three big groups can be created. In the first group more than 90% of the respondents considers digital leap (further propelled by the Corona crisis) (100%) and better coordination of existing institutions and platforms (93%) important. In the second group according to 80% or more than 80% of the respondents the following opportunities emerged as important: municipal planning with deeper involvement of local stakeholders (87%); learn from COVID experiences (86%); digitization, robotization, genetic engineering in agriculture (80%); Utilisation of renewable energy (80%) and sale of more locally produced goods (80%). In the third group 66% of the respondents thinks that the integrated research network is important and 60% considers circular economy and bioeconomy to be a major issue. The greater share of those who are not covered by these percentages did

not decide at all whether the issues/opportunities are important or not important. As regards the three stakeholder groups – public sector, society and research – it can be stated that in most cases there were members in each group who could not clearly decide whether the opportunity is important or not and as a result choose the option “neither important nor unimportant.”

The interviewees see the opportunity in a competitive agriculture shifting toward a high-tech sustainable agriculture based on innovation, digitization and modernization, in the retention and expansion of the intellectual strata i.e. of highly skilled labour force, in increased demand for local products and strengthened role of short supply chains and in strengthening the role of rural areas in producing goods and providing services.

According to experts, Hungary will be faced with several challenges and weaknesses until 2040 (Figure 5).

Figure 5. Challenges & weaknesses according to AKIS working group in Hungary, Survey results

Source: Sherpa Survey for the Hungarian AKIS MAP

As a result of the Survey’s evaluation, there are 3 well-separated groups of challenges Hungarian rural areas should find a solution for. In the first group

approximately three fourth of the respondents consider the challenge listed below a major one: road and other infrastructure (80%); attracting new people and residents (80%); digital infrastructure (74%); lack of place-based solution (74%) and inequalities in access to digital assets and information (73%). In the second group approximately two third of the respondents consider the below listed challenge a major one: power concentration and focus on cities (67%); clarity on data use and data right issues (66%) and complex agricultural education, agricultural entrepreneurship trainings (60%). In the third group less than half of the respondents consider the below listed challenges considerable: use of data, also when allocating funds (47%); local statistics (47%) and implementing the new green CAP (40%). As regards the three stakeholder groups – public sector, society and research – it can be stated that in most cases there were members in each group who could not clearly decide whether they consider the statement as a strength or not and as a result choose the option “neither agree nor disagree.” Furthermore, in most cases there were some members of each stakeholder group who basically did not identify the listed statement as a weakness.

The interviews confirm also that it is major challenge to find digital/ smart solutions to help rural living, especially in adapting climate change and extreme weather conditions ; to increase digital knowledge, skills, and competencies and to figure out the proper application and use of technical improvements i.e. to educate and train farmers and consumers to use digital technologies in a proper way, furthermore to find ways how to keep the young generation in the rural areas. In the consensus meeting, the results of both interviews and the survey were confirmed on one hand and slightly amended and refined on the other. It was emphasised that both the problem of depopulation and the diversity/heterogeneity of rural areas (in terms of e.g. closeness to the capital, density, carrying capacity, capacity for population attraction and retention) should be expressed explicitly. Furthermore, raising awareness about social responsibility and environmental protection and strengthening local identity seemed to be important aspects to be added.

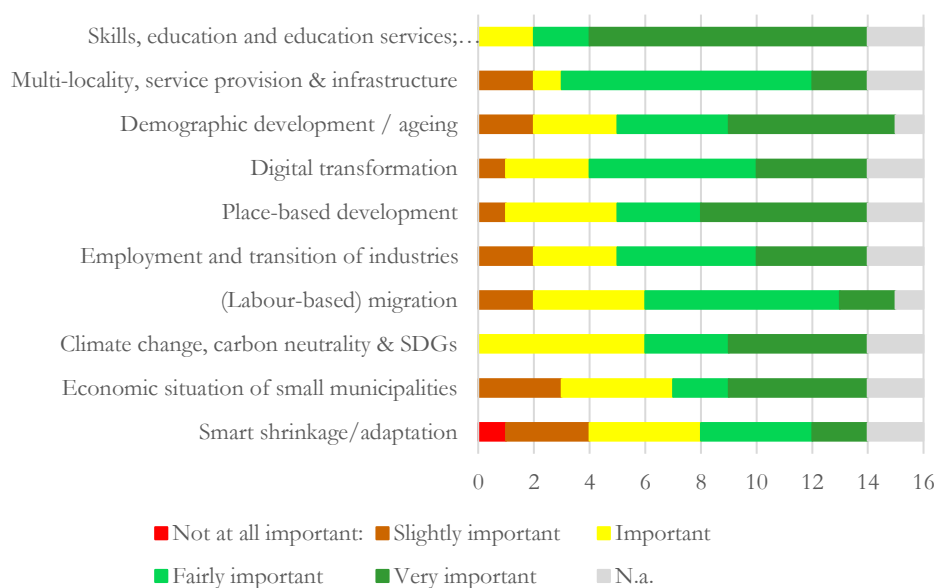
Desirable future for 2040

During the interviews, different themes were raised around which the future vision was built on, but one main element was always mentioned as the ‘heart’ of these visions, and that is ‘sustainability’.

Some of the interviewees approached the vision from the aspect of the Common Agricultural Policy (CAP) and thought that the cessation of the CAP would be a

shock for rural areas since the CAP can help the transition to economic and environmental sustainability. Others pointed out the importance of green policy in shaping sustainability. However, according to this vision, there will always be winning and losing rural areas. To reduce differences, the importance of equal opportunities was emphasized as a solution. Other interviewees placed more emphasis on digital and technological development in their vision as it can convince and motivate young people to become farmers and not to leave rural areas. Furthermore, the popularity of healthy (chemical-free) food production and lifestyle is expected to be higher, just like special consumer demands for specific products. As a vision for 2040, some interviewees highlighted the appreciated role of skilled individuals with digital knowledge in rural areas and the development of the countryside as an innovative space close to nature and utilizing its environmental endowments.

The results of the Survey confirmed the main elements of the vision created during the interviews. When questions were asked about personal priorities concerning different themes and topics, the topic on ‘skills, education and education services; knowledge-transfer’ was rated as the most important.

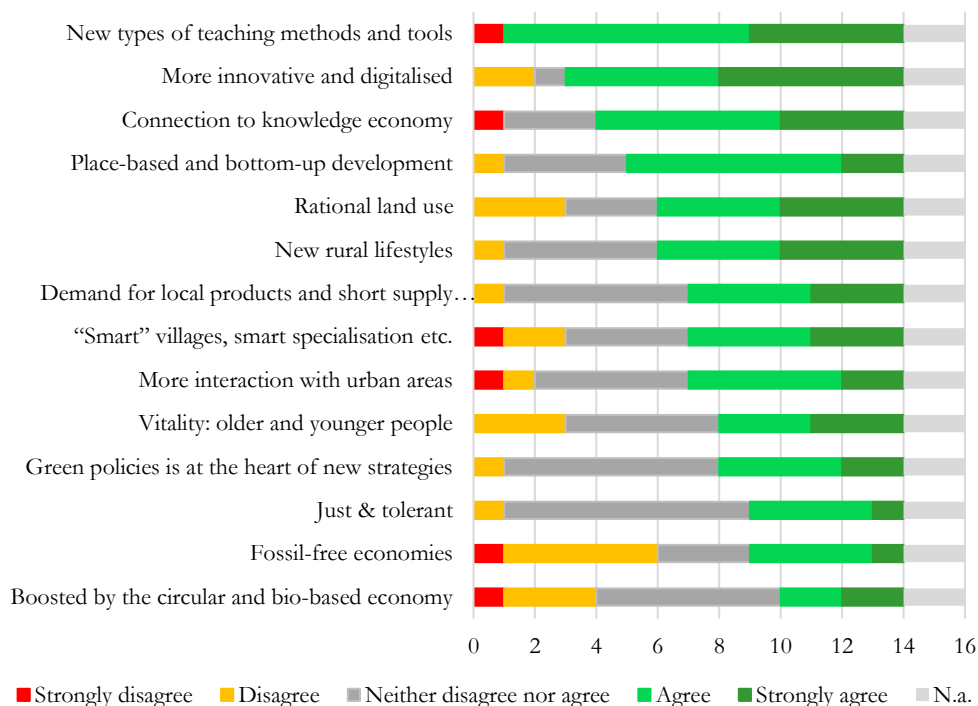

Figure 6. Importance of different themes and topics according to AKIS working group in Hungary, Survey results
Source: Sherpa Survey for the Hungarian AKIS MAP

Education, knowledge and skills received the rating of very important by the highest proportion (63%) of the respondents. An additional 12% of them considered this topic as fairly important while nobody evaluated it as slightly important or not at all important. (The other theme without any ratings below important was Climate change, carbon neutrality & SDGs, however it was rated very important by less respondents than the topic on skills and education). More than two-thirds of the respondents (69%) found the topic of multi-locality, service provision & infrastructure very important or fairly important which pushes this topic as the second highly rated in the survey. Almost two-third (63%) of the respondents considered demographic development and aging a very important or fairly important topic. The theme of digital transformation is very important according to 25% of the survey participants, and a further 37% of them thinks it is fairly important. Interestingly 6% of them finds it only slightly important.

Another set of Survey question were asked from the respondents directly about their vision of Hungarian rural areas by 2040. Although all topics were considered as worthy enough to be part of the 2040 vision (all of them received a strongly agree rating at least from one respondent), three themes stand out from the list by receiving the most strongly agree and agree ratings from respondents. These three most highly supported themes are:

1. More innovative and digitalised rural areas (strongly agree: 38%; agree: 35%= supporters: 73%)
2. The presence of new types of teaching methods and tools (strongly agree: 31%; agree: 50%= supporters: 81%)
3. Better connection of rural areas to knowledge economy (strongly agree: 25%; agree: 37%= supporters: 62%)

Figure 7. Acceptance of topics as part of the Rural Vision 2040 of Hungary, Survey results

Source: Sherpa Survey for the Hungarian AKIS MAP

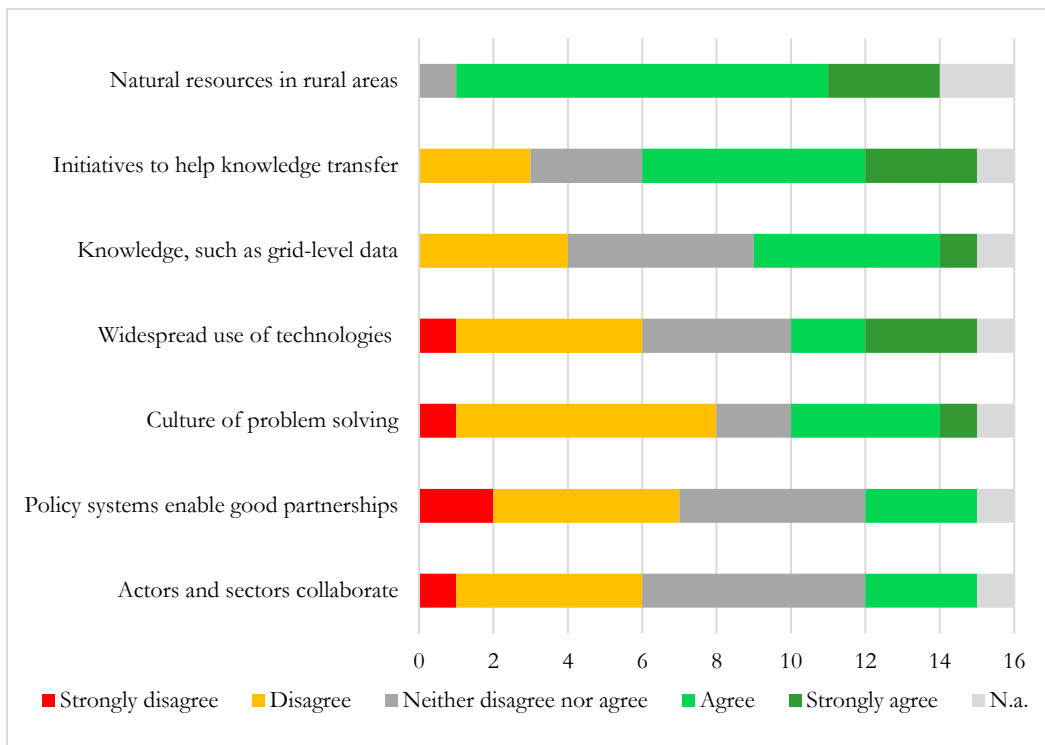
During the consensus meeting, MAP members were encouraged to express their opinion on the results. Overall, they accepted the results, however there was one specific area which became the main theme of the meeting. When they were asked about the possible reasons of strong disagreement among the ratings of otherwise popular themes (e.g. new types of teaching methods and tools or better connection to knowledge economy) they brought up the issue of different types of rural areas. Based on the differences, two visions were unfolded: one for the remote, lagging-behind, struggling rural areas where aging, lack of skilled individuals and depopulation are typical, and another for the more attractive rural areas with desirable natural resources as well as more promising demographic and economic conditions. According to the latter, rural areas will provide habitation for people moving out from urban areas to enjoy a more peaceful natural environment, as well as a place for home office and for home delivery. For the lagging-behind regions the threatening vision of complete depopulation could be avoided with outside help: with the community building efforts of civil and faith-based organisations, with introducing ecotourism or cross-border cooperation,

where possible. According to a little brighter vision, the entire rural population will be more digitally skilled as today's population by the time we reach 2040. Regarding agricultural production, digitalization and increased efficiency will require fewer human resources, and lead to less job opportunities in this sector, while through internet connection other sectors will open up for the rural population (e.g. service sector).

Enablers to achieve the vision

According to the answers, Hungarian rural areas are strong mainly because of the availability of natural resources and thanks to certain initiatives that are in place to help advance knowledge-transfer, digitalization and innovation. (These can be considered as enablers.) The former statement was confirmed by 93% of the respondents to the Survey and rejected by none of them and the latter by 60% and 20 % respectively. The availability of knowledge such as grid-level data is considered also a strength by 40% of the respondents, while less than one third of them (27%) do not agree with it. In the respondents' opinion mainly the culture of problem solving (53%) and policy systems enabling good partnerships (47%) should be improved. The former was stated mainly by researchers. Besides these aspects less than half of the respondents (40%-40%) thinks that there is also greater need for widespread use of innovative technologies and digital tools and more effective collaboration among actors and sectors (Figure 8.). As regards the three stakeholder groups – public sector, society and research – it can be stated that in most cases there were members in each group who could not clearly decide whether they consider the statement as a strength or not and as a result choose the option “neither agree nor disagree.” Furthermore, in most cases there were some members of each stakeholder group who basically did not identified the listed statement as a strength.

Figure 8. Acceptance of topics as part of the Enablers to achieve the vision, Survey results

Source: Sherpa Survey

In the interviews among hinderers, digital and management skills shortage, lack of agricultural consultants with proper knowledge of digital agriculture and innovation were mentioned. Furthermore, missing or outdated environmental and economic data; data ownership and data rights related questions, unequal access to digitalization and information were also listed as limiting factors. According to the Survey's results, the implementation of policies supporting smart adaptation in Hungary is hindered by lack of collaboration between different levels and sectors (agreed by 86% of all the survey respondents); interconnectedness of strategies between policy levels (agreed by 73%); lack of resources and instruments and local knowledge and data availability (60%). Economic and population growth were, however, not considered important (agreed by only 40% of all survey respondents).

Implementation of smart adaptation policies will be supported through opportunities emerging within the national policy framework (agreed by 87% of all the survey respondents), interconnectedness between policy levels, availability of local knowledge and small-scale data (agreed by 80%), and trust between

authorities and society (73%). At the same time existing partnerships and cooperation between different policy levels and networks of local actors were held less important (67% and 53% respectively) by the respondents.

During the consensus meeting, the participants accepted and confirmed the results of the interviews and the questionnaire. They agreed that digitization and digitalization will fundamentally change the way rural areas operate and listed adequate knowledge transfer, adaptability and flexibility, the potential of community building and deeper government involvement as enablers.

The importance of the vision is supported by former studies results (Gaál et al, 2020). The number of Precision Agriculture (PA) adopters was small (less than 9 per cent of among the arable Farm Accountancy Data Network farms) in Hungary in 2018 and the users has not increased considerably compared to FADN PA survey in 2016. There is a lag compared to Western European countries and the USA. Barriers to widespread adoption of digital technologies are the excessive investment cost, lack of proportional capacity and of appropriate knowledge.

CONCLUSION

Among European rural areas with different characteristics, the Hungarian rural areas have undergone significant changes in recent decades and have been affected by general trends such as depopulation, ageing, urbanisation, climate change or digitalization and lately also by the socio-economic impacts caused by COVID-19. EU policies are already facilitating and financially supporting the development of rural areas and they are expected to continue to do so also in the future. Besides the top-down activities there is, however, a great need for bottom-up contributions, too.

As this research aimed at analysing the digitalization aspect of the Hungarian rural areas' future, the following concluding remarks refer to this topic. Digital improvement of rural areas requires both the development of infrastructure and the availability of digitally skilled labour force. Local communities, networks need adequate financial support and educational and training opportunities especially in lagging-behind areas, where without outside help, complete depopulation is expected to occur by 2040. Rural areas with more favourable conditions will, however, attract an increasing number of urban outmigrants. Digitization and digitalization will fundamentally change the way rural areas operate including economic, environmental and social dimensions. The main enablers of a

promising future vision are capacity building for knowledge transfer, adaptation for job creation and offering better quality of life, stronger community building for collaborations, deeper government involvement in creating the necessary framework conditions, and last but not least, strengthening the local identity in rural areas. Digital leap, better coordination of existing institutions and platforms, and the retention and expansion of the intellectual capital are all considered major opportunities to realize the vision.

REFERENCES

1. ABREU, I. & MESIAS, F.J. (2020). The assessment of rural development: Identification of an applicable set of indicators through a Delphi approach. *Journal of Rural Studies*. Vol. 80. pp 578-585. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.10.045>
2. Artificial Intelligence Strategy of Hungary 2020-2030 /Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiája 2020-2030/ - <https://ai-hungary.com/files/91/a6/91a660a69ab58a3622af834694e2f31f.pdf>
3. BioEast Initiative /BioEast kezdeményezés/ - <https://bioeast.eu/>
4. CUNHA, A. & SWINBANK, A. (2009). Exploring the Determinants of CAP Reform: A Delphi Survey of Key Decision-Makers. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 47(2). <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2009.00803.x>
5. Declaration - A smart and sustainable digital future for European agriculture and rural areas (2019) <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/eu-member-states-join-forces-digitalisation-european-agriculture-and-rural-areas>
6. Digital Education Strategy (2016) <https://digitalisjoletprogram.hu/files/0a/6b/0a6bfcd72ccb12c909b329149ae2537.pdf>
7. Digital Export Development Strategy of Hungary (2016) <https://digitalisjoletprogram.hu/files/a5/23/a523883ca591ddd299de3fafa5bdfbec.pdf>
8. Digital Start-up Strategy of Hungary (2016) <https://digitalisjoletprogram.hu/files/89/ea/89eac5ce5f74178f3f527945f7edd08f.pdf>
9. Digital Welfare Program 2.0 (2017) <https://digitalisjoletprogram.hu/files/58/f4/58f45e44c4ebd9e53f82f56d5f44c824.pdf>
10. EC (2019a): A smart and sustainable digital future for European agriculture and rural areas. Declaration. https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=58563 EC

11. European Commission (2019b) Analytical factsheet for Hungary: Nine objectives for a future Common Agricultural Policy https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/by_country/documents/analytical_factsheet_hu.pdf
12. European Commission (EC) (2020a) Digital Economy and Society Index (DESI) 2020 Country Report, Hungary - <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/scoreboard/hungary>
13. European Commission (EC) (2020b) Digital Economy and Society Index (DESI) 2020 Integration of digital technology <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/integration-digital-technology-enterprises>
14. GAÁL, M. (ed.), Humenyik N., Illés, I. (ed.), Kiss, A (2020): Situation and economic assessment of precision arable crop production /A precíziós szántóföldi növénytermesztés helyzete és ökonómiai vizsgálata/, Agricultural Books /Agrárgazdasági Könyvek/, NARIC Research Institute of Agricultural Economics /NAIK Agrárgazdasági Kutatóintézet/ Budapest. <http://repo.aki.gov.hu/id/eprint/3655>
15. Government of Hungary (2015) Digital Success Programme - <https://digitalisjoletprogram.hu/en/about>
16. European Union (2018) Digital Transformation Scoreboard 2018: EU businesses go digital: Opportunities, outcomes and uptake https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/dem/monitor/sites/default/files/Digital%20Transformation%20Scoreboard%202018_0.pdf
17. HAMZA, E., RÁCZ, K., SZABÓ, D. & Vásáry V. (2019): Contribution of agricultural vocational training to the labour supply 2018 /Az agrárszakképzés szerepe a munkaerő-utánpótlásban 2018/. NARIC Research Institute of Agricultural Economics /NAIK Agrárgazdasági Kutatóintézet/ Budapest. http://repo.aki.gov.hu/3471/1/Agrarszakkepzes_2018_web_pass.pdf
18. JUHÁSZ, A (2019): National Digital Agriculture Strategy (NDAS) https://www.itu.int/en/ITU-D/Regional-Presence/Europe/Documents/Events/2019/Telecom19/3-Juhasz%20Aniko_AGMF.pdf
19. LINSTONE & TUROFF (2002). *The Delphi Method Techniques and Applications*. Addison-Wesley Educational Publishers Inc. <https://web.njit.edu/~turoff/pubs/delphibook/delphibook.pdf>.
20. Ministry of Agriculture (2017) The Concept of Food Economy of Hungary 2017-2050. Quality food for Hungary and for the world. /Magyarország élelmiszergazdasági koncepciója. 2017-2050 Minőségi élelmiszert Magyarországnak és a világnak/ <https://2015-2019.kormany.hu/download/0/07/11000/%C3%89lelmiszergazdas%C3%A1gi%20Program%202017-2050.pdf>

21. Ministry of Innovation and Technology (2019a): Strategy of Strengthening of the Hungarian SMEs 2019-2030 /A magyar mikro-, kis- és közepes vállalkozások megerősítésének stratégiája/ https://2015-2019.kormany.hu/download/6/f7/b1000/KKV_Strategia.pdf
22. Ministry of Innovation and Technology (2019b) Vocational training 4.0 Strategy /Szakképzés 4.0 stratégia/ - https://www.nive.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1024:szakkepzes-40-strategia&catid=10:hirek&Itemid=166
23. Ministry of Innovation and Technology (2020): Research, Development and Innovation Strategy of Hungary 2021-2030. Draft version
24. National Digital Agriculture Strategy /Digitális Agrár Stratégia/ - <https://ivsz.hu/digitalis-agrar-strategia/>
25. National Digitalization Strategy 2021-2030/Nemzeti Digitalizációs Stratégia 2021-2030/ - <https://2015-2019.kormany.hu/download/f/58/d1000/NDS.pdf>
26. PESCE, M., KIROVA, M., SOMA, K., BOGAARDT, M-J., POPPE, K., THURSTON, C., MONFORT BELLES, C, WOLFERT, S., BEERS, G. & URDU, D. (2019): Research for AGRI Committee – Impacts of the digital economy on the food-chain and the CAP, European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/629192/IPO_L_STU\(2019\)629192_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/629192/IPO_L_STU(2019)629192_EN.pdf)
27. RIKKONEN, P., TAPIO, R. & RINTAMÄKIA, H. Visions for small-scale renewable energy production on Finnish farms – A Delphi study on the opportunities for new business. Energy Policy 129. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.03.004>
28. SHERPA (2020) SHERPA Discussion Paper. Long term vision for rural areas. Contribution from 20 science-society-policy platforms. https://rural-interfaces.eu/wp-content/uploads/2020/07/SHERPA_Discussion-Paper_Long-term-vision-rural-areas.pdf
29. THANGARATINAM, S. & REDMAN, C. (2005). The Delphi technique. *The Obstetrician & Gynaecologist*. 2005;7:120–125. <https://doi.org/10.1576/toag.7.2.120.27071>

ⁱ SHERPA receives funding from the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme under grant agreement No. 862448

ⁱⁱ ***List of Survey Questions***

No.	Questions
1.	From the options below, which one describes your background best? Please choose only one option. <ol style="list-style-type: none"> 1. Public sector national level 2. Public sector regional level 3. Public sector local level 4. NGO/Civil Society 5. Business 6. Research 7. Private person 8. Rural development
2.	On a scale from 1 (not at all important) to 5 (very important) how important are the themes and topics mentioned below for you? <ol style="list-style-type: none"> 9. Demographic development / ageing 10. Climate change, carbon neutrality & SDGs 11. Digital transformation 12. Economic situation of small municipalities 13. Employment and transition of industries 14. (Labour-based) migration 15. Multi-locality, service provision & infrastructure 16. Place-based development 17. Skills, education and education services; knowledge-transfer 18. Smart shrinkage/adaptation
3.	Do we miss an important topic in this list? (Q.2 and Q.3 belong together)
4.	Please give us 3 to 5 keywords that best describe living in rural Hungary at the moment.
5.	Rural areas are well prepared for and resilient to acute shocks, such as the COVID-19 pandemic. - Please indicate the extent to which you agree or disagree with this statement.
6.	What needs to be done to improve the resilience of rural areas to acute shocks: (essay type)
7.	Rural areas and the next 20 years. Please indicate whether you agree or disagree. Hungarian rural areas are strong because of... <ol style="list-style-type: none"> 19. Actors and sectors collaborate 20. Culture of problem solving 21. Policy systems enable good partnerships

---

-
22. Natural resources in rural areas
  23. Knowledge, such as grid-level data
  24. Initiatives are in place to help advance knowledge transfer, digitalization and innovation
  25. Widespread use of innovative technologies and digital tools
-

8. Any other important strengths? (Q.7 and Q.8 belong together)

---

9. Opportunities in the next 20 years. How important are the opportunities below?

1. Digital leap (further propelled by the Corona crisis)
  2. Digitization, robotization, genetic engineering in agriculture
  3. Circular economy and Bioeconomy
  4. Utilisation of renewable energy
  5. People will buy more locally produced products
  6. Learn from COVID experiences
  7. Municipal planning with deeper involvement of local stakeholders
  8. Better coordination of existing institutions and platforms
  9. Integrated research network
-

10. Any other important opportunities? (Q.9 and Q.10 belong together)

---

11. Challenges & weaknesses in the next 20 years. Among the main challenges and weaknesses until 2040 are...

1. Digital infrastructure
2. Lack of place-based solutions
3. Inequalities in access to digital assets and information
4. Clarity on data use and data rights issues
5. Road and other infrastructure
6. Attracting new people and residents
7. Use of data, also when allocating funds
8. Local statistics (need improvement)
9. Power concentration and focus on cities
10. Complex agricultural education, agricultural entrepreneurship training

11. Implementing the new green CAP

---

12. Any other important challenges? (Q.11 and Q.12 belong together)

---

13. Rural Vision 2040. Please indicate the extent to which you agree or disagree with the statements below. In 2040, Hungarian rural areas...

1. are better connected to knowledge economy
  2. see new types of teaching methods and tools
  3. are more innovative and digitalised
  4. are “smart” = smart villages, smart specialisation etc.
  5. have more interaction with urban areas
  6. have fossil-free economies
-

-
7. are boosted by the circular economy and bio-based economy
  8. are vital: there is a good mix of older and younger people
  9. are just & tolerant
  10. see new rural lifestyles emerging
  11. see place-based development and bottom-up approaches
  12. have green policies is at the heart of new strategies
  13. see rational land use, strengthened provision of environmental public goods and nature protection is well balanced with industrialized agriculture
  14. see strengthened demand for local products and short supply chains
-

14. What is your vision? (essay type)

---

15. Please indicate the main challenges and opportunities you see for the implementation of policies supporting smart adaptation. The development of policies, based on the smart adaptation approach, is mainly challenged due to:

...

1. Lack of policy framework at national level
  2. Lack of collaboration between different levels and sectors
  3. Lack of interconnected strategies between policy levels
  4. Lack of resources and instruments (different authorities)
  5. Economic and population growth is the dominant norm
  6. Openness and willingness of municipal authorities to adaptation measures to shrinkage
  7. Lack of local knowledge and data availability
-

16. Other (please specify) (Q.15 and Q.16 belong together)

---

17. Please indicate the main opportunities for implementing smart adaptation policies.

8. National policy framework (enabling place-based strategies)
  9. Interconnectedness between policies on national and regional level
  10. Availability of local knowledge and small-scale data
  11. Existing partnerships and cooperation between different policy levels
  12. Existing networks of local actors
  13. Trust between authorities and society
-

18. Other (please specify) (Q.17 and Q.18 belong together)

---

19. How much does the idea of smart adaptation / shrinkage match your vision for the future development of Hungary?

---

20. Anything else you would like to share with us?

ISSN 2630-886X

18 57

BGE

**MULTIDISZCIPLINÁRIS KIHÍVÁSOK
SOKSZÍNŰ VÁLASZOK**

GAZDÁLKODÁS- ÉS SZERVEZÉSTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

**MULTIDISCIPLINARY CHALLENGES
DIVERSE RESPONSES**

JOURNAL OF MANAGEMENT
AND BUSINESS ADMINISTRATION

**PILLANATKÉP A HÁZIORVOSI ÉS HÁZI
GYERMEKORVOSI ALAPELLÁTÁS JÁRÁSI SZINTŰ
TERÜLETI EGYENLŐTLENSÉGEIRŐL A KORONAVÍRUS-
JÁRVÁNY ELŐTTI IDŐSZAKBÓL**

**SNAPSHOT OF THE SPATIAL INTERRELATIONS OF THE
GENERAL PRACTITIONER AND GENERAL
PAEDIATRICIAN CARE ON MICRO-REGIONAL LEVEL
FROM THE PRE-CORONAVIRUS ERA**

BÁLINT Csaba

Kulcsszavak: *egészségügy, alapellátás, háziorvos, házi gyermekorvos, járás*

Keywords: *health, primary healthcare, general practitioner, general pediatrician, micro-region*

JEL kód: H75, I14, I15

<https://doi.org/10.33565/MKSV.2021.01.04>

ÖSSZEFOGLALÓ

Az egészségügyi ellátórendszer gyógyító-megelőző tevékenységei révén az egészséghez kapcsolódó életminőség befolyásolásának elsődleges beavatkozási helyszíne, melynek belépő szintjét, egyben fundamentumát jelenti az alapellátás, ahol a beteg kapcsolatba kerül az ellátórendszerrel. Számos forrás tanúskodik az alapellátás szerepéről a prevencióban, a gyógyításban, a szűrésben, a gondozásban, az egészségfejlesztésben, és ebben a tekintetben nem hagyható figyelmen kívül a szegmenst sürgető strukturális, funkcionális és kompetenciákat érintő megújulási kényszer, korunk megnövekedett elvárásainak megfelelően. Szakirodalmi források széles köre számol be az egészségi állapot, az egészségügyi ellátás, és kimondottan az alapellátás elérhetőségi, hozzáférési, minőségi viszonyainak térségek közötti és azokon belüli egyenlőtlenségeiről. Előbbiek, ha más, családi háttérből, képzettségből, mobilitásból, jövedelmi szintből adódó társadalmi-gazdasági területi hátrányokkal párosulnak, úgy az említett hiánytünetek felerősítik egymást, és rontják az egészséggel összefüggő életminőséget, amely a megbetegedések növekvő esélyével, az egészségben leélt életevek csökkenésével, korábbi halálozással jár együtt.

SUMMARY

The healthcare system is the main intervention site for influencing health-related quality of life through the curative-preventive activities. Its entry level, and at the same time its foundation, is primary care, where the patient comes into contact with the healthcare system. Numerous sources testify to the role of primary healthcare in prevention, treatment, screening, care, and health promotion. The structural, functional, and competency-driven renewal of the segment, in line with the increased expectations of our time, cannot be ignored. A wide range of literature sources report on health inequalities and disparities in the availability, accessibility and quality of health care, and, in particular primary care, between and within regions. When these inequalities are combined with other socio-economic territorial disadvantages, these deficiency symptoms reinforce each other and worsen health-related quality of life, which is accompanied by an increased risk of disease, a reduction in life expectancy and earlier deaths.

SZAKIRODALOM FELDOLGOZÁS

Az egészség – Borbás és szerzőtársai (2008) megfogalmazásában - „az egészség az egyén biológiai működése, valamint a kora és neme szerint elérhető és/vagy a társadalom által elvárt biológiai működése közötti megfelelés. Az egészség megítélése a funkciók működésén (képeségek, korlátozottságok), a fájdalom létén, jellegén, és mindennek az egyén általi mentális feldolgozásán (elfogadásán) alapul.” A betegség nem egyéb, mint az egyén vagy annak környezete által észlelt,

a társadalmilag elfogadott egészségképtől eltérő, az élettartamot rövidítő, illetve az életminőséget romboló fájdalommal, funkciózavarral vagy – legrosszabb esetben – halállal végződő állapot. Mindebből következik, hogy a megbetegedés a társadalom gyógyításra, megelőzésre irányuló tenni akarását váltja ki, azaz egészségügyi tevékenységet generál. Az egészségügyi tevékenység olyan egészségügyi szakképesítést vagy egészségügyi szakképesítéssel rendelkező személy szakmai felügyeletét igénylő tevékenység, amely az egészség védelmét, a betegségek megelőzését, a gyógyítást, a fájdalom és a szenvedés csökkentését, az ápolást, a gondozást vagy az egészségügyi rehabilitációt szolgálja. (Borbás et al., 2008)

Az egészség és a gazdasági fejlettség összefüggése

Gilbert és szerzőtársai (2010) szerint az egészséges népesség a társadalmi célok elérésének kulcstényezője. Gidai (2007, p. 1145) megfogalmazásában „a népesség egészségi állapota és az azt meghatározó tényezők megjelenésében és tartalmában a születéskor várható átlagos élettartam és a jövedelmi viszonyok, a gazdasági fejlettség mutatói és az egészségügyi kiadások között szoros kölcsönhatások mutathatók ki.” Preston (1975) három évtized (1900, 1930, 1960) adatait összevető területi keresztmetszeti vizsgálatában az egy főre jutó nemzeti jövedelem és a születéskor várható élettartam közötti pozitív összefüggésre (előbbi változó kiváltképp erős magyarázó erejével a fejlődő országokban), valamint a kiterjedtebb, fejlettebb egészségügyi ellátásnak, jobb táplálkozásnak és oktatásnak köszönhetően a várható élettartam általános növekedésére hívja fel a figyelmet. Spence és Lewis (2010) longitudinális vizsgálata a jövedelemben divergens, a várható élettartamban konvergens időbeli folyamatokra mutat rá a világ országai között. Bloom és Canning (2007) szerint valójában fordított az ok-okozatiság, tehát az egészséges, hosszabb életű társadalmak képesek több és hatékonyabb munkával magasabb jövedelmet előállítani. Erdil és Yetkiner (2004) következtetései oly módon árnyalhatják a fentieket, hogy míg a szegényebb országokban valóban a jövedelemszint rendelkezik magyarázó erővel az egészségre nézve, addig a gazdagabb államokban fordított kauzalitás érvényes. Baráth (2014) akként összegez, hogy az egészség hiánya rombolja az egyének jövedelemszerző képességét. A növekvő egészségben leélt élettartam hosszabb munkaképességet és fogyasztásra fordítható időt eredményez (Geréb, 2007).

Az egészséget Grossman (1972, idézi: Egri, 2017a) egy amortizálódó, de pótlólagos befektetésekkel karbantartható termelési tényezőnek tekinti. Egri (2017a,b) az egészség és a szocio-ökonómiai fejlettség összefüggéseit feltáró

források alapján azzal a megállapítással él, hogy a társadalmi-gazdasági folyamatok és az egészségi állapot között kétirányú, egymásra ható kapcsolat húzódik. Az egészségi állapotban bekövetkező javulás kedvező hatással van a termelékenységre, a munkaképességre, a megtakarítási hajlandóságra, valamint a kognitív és kreatív képességekre, illetve az anyagi és immateriális beruházások szintjére (Egri, 2017a; Geréb, 2007; Orosz, 2001). Nemzetgazdasági szinten a fentiek pozitívan befolyásolják a gazdaság általános helyzetét, és amennyiben az így keletkező jövedelmeket egészséges termékek és szolgáltatások fogyasztására, a közegészségügy fejlesztésére, az ismeretek bővítésére és a demokratikus elvek és intézmények fenntartására fordítják, ezen tényezők hozzájárulnak a társadalom jobb egészségi állapotához (Kollányi, 2013).

Egyenlőtlenségek az egészségben

Eltérések adódnak az egyének vagy csoportjaik között az egyes javak birtoklását, illetve bizonyos jellemzők eloszlását illetően (Kósa és Kőműves, 2019). Whitehead és Dahlgren (2006) értelmezésében egészség-egyenlőtlenségeknek azok a társadalmi tényezőkkel összefüggő különbségek tekinthetők, amelyek – pontosan ebből az összefüggésből kifolyólag – elvileg elkerülhetőek volnának. A „health inequality” és „health inequity” kifejezéseket Csizmadia (2017) úgy különbözteti meg, hogy míg előbbi minden, az egészségben megnyilvánuló, valamilyen mutatóval mérhető egyenlőtlenséget reprezentál (és így mennyiségi egyenlőtlenségre utal), addig utóbbi megfelelő eszközök alkalmazásával elkerülhető, megelőzhető és szükségtelen, ebből kifolyólag igazságtalan, méltánytalan egyenlőtlenségeket takar. Összefoglalóan, akkor beszélhetünk egyenlőtlenségekről, amennyiben a társadalom egyes csoportjai között az egészségi állapot különbségei rendszerszerűen állnak fenn, és a megfelelő beavatkozások nyomán elkerülhetőek (avoidable) vagy megelőzhetőek (preventable) lennének (Blas és Kurup, 2010 alapján Kollányi, 2016).

Szilágyi és Uzzoli (2013) szerint az egészség-egyenlőtlenségek befolyásoló tényezőit már sokan és sokféleképpen meghatározták, és a változatos egészségmodellek is ezek egyfajta összegzéseként tekinthetők. Az egészségügyi szakirodalom az egészség-egyenlőtlenségek legfontosabb tényezőit leggyakrabban a PROGRESS mozaikszóval illeti (Csizmadia, 2017; Uzzoli, 2012; Vitrai et al., 2008), amely a következő kifejezések kezdőbetűit takarja: *Place of Residence* (Lakóhely); *Race/Ethnicity* (Faji, etnikai hovatartozás); *Occupation* (Foglalkozás); *Gender* (Nemek szerinti megoszlás); *Religion* (Vallási hovatartozás); *Education*

(Iskolai végzettség); *Socio-economic status* (Társadalmi-gazdasági helyzet, munkaerő-piaci pozíció); *Social capital/Resources* (Társadalmi tőke, társadalmi erőforrások).

Tóth és szerzőtársai (2018, p. 348) a WHO 1994-es jelentésére hivatkozva az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés esélyegyenlőségének többdimenziós komponenseit a következőképpen fogalmazzák meg:

- *Hozzáférés (accessibility)*: a beteg joga az egészségi állapotának megfelelő, folyamatosan hozzáférhető és az egyenlő bánásmód követelményének megfelelő egészségügyi ellátáshoz.
- *Elérhetőség (availability)*: fizikailag rendelkezésre álló, a legrövidebb úton és akadályok nélkül megközelíthető, a szükségletek szerint a megfelelő időben nyújtott ellátás.
- *Megfizethetőség (affordability)*: közvetlen anyagi-pénzügyi ráfordítás nélkül igénybe vehető szolgáltatások, amelyeket legtöbbször a társadalombiztosítás nyújt adott ország egészségügyi ellátórendszerében.
- *Elfogadhatóság (acceptability)*: a betegjogok érvényesülése és az egészségügyi ellátás körülményei, és az ezekhez kapcsolódó betegelégedettség.
- *Megfelelőség (appropriateness)*: az ellátás összhangja a szükségletekkel és az igénybevétellel, amelynek várható pozitív következménye az egészségi állapot javulása és az életesélyek növekedése.
- *Minőség (quality)*: az orvostechikai és műszaki felszereltség, az erőforrás-felhasználás hatékonysága, a kockázatmenedzsment, a méltányosság elvének érvényesülése és a betegek elégedettsége, mint az ellátórendszer működési feltételeinek minőségi aspektusai.

A WHO „Az integrált, emberközpontú egészségügyi szolgáltatások keretrendszere” c. 2016-ban közzétett jelentése szerint az egészségi állapot javulása és a várható élettartam növekedése egyenlőtlenül zajlott a világ egyes részei között, és globálisan mintegy négyszázmillió ember alapvető egészségügyi ellátásokhoz nem fér hozzá, vagy alacsony az elégedettség szintje a széttagolt és minőségi gondokkal küzdő ellátással. A kiegyenlített földrajzi hozzáférés sok helyen az egészségügyi munkaerő hiányával és az ellátási láncok gyengeségével súlyosbodik. Az Egyesült Nemzetek Szervezete a 3. fenntartható fejlődési céljának eléréséhez (az egészséges élet és a jólét minden korosztály számára), ideértve az egyetemes egészségügyi lefedettségre („universal health coverage”) vonatkozó 3.8. célkitűzést, megköveteli minden tagországtól, hogy valamennyi állampolgára és közösségeik számára biztosítsák a színvonalas, biztonságos és méltányos

egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférést. Annak ellenére, hogy az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés nemzetközi szinten deklarált emberi alapjog, ennek érvényesülése mégis számos területen sérül: globálisan rengeteg vidéki és a városi központoktól távol élő közösség igényelne magasabb szintű ellátást, mégis jelentős térbeli és nem térbeli korláttal szembesül a szolgáltatásokhoz való hozzáférésben (McGrail és Humphreys, 2009).

Az alapellátás szerepe az egészség és életminőség javításában

Nélkülözhetetlen szerepe van az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés megteremtésében az egészségügyi alapellátásnak, az alábbi okokból eredően (WHO és UNICEF, 2018 alapján Bálint, 2019 p. 16):

1. „Az egészségügyi alapellátás jellemzői lehetővé teszik az egészségügyi rendszer alkalmazkodását komplex és gyorsan változó világunkhoz.
2. A tapasztalatok szerint a megelőzésre, az egészséget befolyásoló tényezőkre és az emberközponúságra összpontosító alapellátás rendkívül hatékonynak és gazdaságosnak bizonyulhat a rossz egészségi állapot és kockázati tényezők, valamint a jövőben felmerülő, az egészséget veszélyeztető kihívások kezelésében.
3. Az univerzális egészségügyi lefedettség és az egészséggel kapcsolatos fenntartható fejlődési célok csak az alapellátásra nagyobb hangsúlyt fektetve érhetők el.”

A Gyógyszerészeti és Egészségügyi Minőség- és Szervezetfejlesztési Intézet 2014-ben készített szintézise szerint „az alapellátás a lakosok egészségügyi ellátórendszerrel való találkozásának, egészségügyi problémájuk jelzésének első szintje, ahol prevencióval és gyógyítással kapcsolatos szükségleteik többségében kielégíthetők. Az alapellátás fő funkciói a megelőzés és szűrés, a diagnosztizálás, triázs (osztályozási) tevékenység, a szakellátásba történő továbbutalás, a krónikus betegek ellátásának koordinációja, az epizodikus betegségek gyógyítása és a palliatív (azaz a súlyos vagy végstádiumú betegek életminőségét javító) ellátás. A hatékony alapellátást a holisztikus szemlélet, az egészség- (és nem betegség-) közponúság jellemzi.” (GYEMSZI, 2014 alapján Bálint, 2019 p. 16)

A 2018 októberében az „Astana Global Conference on Primary Health Care” keretében aláírásra került, az egészségügyi ellátásról szóló nyilatkozat és az általa megfogalmazott vízió megerősítette az egészségügyi rendszerek alapellátás felé történő irányítása, valamint az egyetemes egészségügyi lefedettség, illetve az

egészséggel kapcsolatos fenntartható fejlődési célok (SDG 3) irányába történő elmozdulás érdekében tett összehangolt erőfeszítésekre irányuló elkötelezettséget.

A 21. század alapellátására vonatkozó jövőkép átfogó megközelítésében három összetevőt emel ki (WHO, 2018):

- az emberek egészségi szükségleteinek egész életen át tartó kielégítése átfogó segítő, védő, megelőző, gyógyító, rehabilitációs és palliatív ellátással, stratégiai prioritásként kezelve az egyének és a családok számára az alapellátáson keresztül nyújtott kulcsfontosságú egészségügyi szolgáltatásokat és a közegészségügyi funkciókat, mint az integrált egészségügy központi elemeit;
- a szélesebb körű egészséget befolyásoló tényezők (beleértve a társadalmi, gazdasági és környezeti faktorokat, valamint az egyéni jellemzőket és magatartást) szisztematikus kezelése a szektorokon átívelő, tényleges szakpolitikák és intézkedések révén;
- az egyének, családok és közösségek képessé tétele, hogy egészségi állapotukat optimalizálják, és előmozdítói legyenek az egészség és jólét védelmének, mint az egészségügyi és szociális szolgáltatások társfejlesztői, valamint saját maguk és mások gondozói.

Kalabay (2010, p. 708) összegezte az alapellátási/családorvosi munkának a Családorvosok Világszervezete (WONCA) által definiált sajátosságait:

- „Átfogó, teljes körű megközelítés (comprehensive approach), ami a beteg és panaszainak, betegségeinek sokrétű, egyidejű, de nem feltétlenül összefüggő megjelenésével kapcsolatos, akut és krónikus kórképekben egyaránt, beleértve a megelőzést is.
- A beteg bármely eredetű panaszainak elsődleges ellátása és kezelése (primary care management). Állandó hozzáférés biztosítása, szükség esetén más szakemberek, specialisták bevonása, vizsgálatokra utalás és azok koordinálása, beleértve a betegnek adandó tanácsokat, felvilágosítást, konzultációt.
- Különleges problémamegoldó képesség (specific problem solving skills), ami az illető betegség, kórkép prevalenciáját és incidenciáját is figyelembe veszi. Hatásos és hatékony diagnosztikus és terápiás lehetőségek alkalmazása.

- A közösség felé fordulás (community orientation) formájában a közösség és az egyének igényeit figyelembe vevő és azt összehangolni igyekvő orvosi megközelítés kap szerepet.
- A holisztikus megközelítés (holistic approach) segítségével az egyént, családját, összes figyelmet vagy méltánylást igénylő körülményét át kell tekinteni, a biopszichoszociális összefüggésekre való tekintettel.
- A személyre összpontosító megközelítésben (person-centered care) a beteg és problémája hatékony, emberséges és tapintatos orvos–beteg kapcsolat kiépítésével vizsgálható, hosszú távú partneri kapcsolat kialakításával.”

A ’70-es évek óta a gyógyító szemléletű, betegség-központú megközelítés helyett napjainkra az életminőség javítása és a megelőzés került előtérbe. A népeségrobbanás, az öregedő korszerkezet, az idült, nem fertőző betegségek és a multimorbiditás, illetve az általános és egészségügyi technológiai fejlődés kikényszeríti az alapellátás átalakulását és ösztönzi proaktív jellegének erősítését, amely az egészséget befolyásoló strukturális tényezők által leginkább érintett egyénekre és csoportokra irányul. Ezen célok megvalósulása az alapellátás intenzívebb kapcsolódását igényli a közegészségügy többi szintjével (D.H.S.C., 2014).

Magyarország egészségügyi helyzete dióhéjban

Az európai térszerkezet a divergens földrajzi, történelmi, gazdasági, társadalmi és kulturális folyamatoknak köszönhetően markáns kelet-nyugati törésvonal mentén választható szét az EU-15 államai által alkotott fejlett magtérsegre és a (fél)periférián szorult Kelet-Közép-európai egykori szocialista országok tömbjére. Az eltérő földrajzi és gazdasági adottságokból, a vasfüggöny leomlását követő folyamatokból, a globalizációhoz való alkalmazkodóképesség különbségeiből adódó differenciáltságot a közösségi regionális, kohéziós és egyéb szakpolitikák sem tudták hatékonyan enyhíteni. (Illés, 2002; Szirmai, 2015; Horváth, 2015) Kelet és nyugat között jelentős szakadék húzódik az egészségi állapotban (Mackenbach et al., 2013 alapján Egri, 2017c): az átmenet bizonytalansága, az érvényesülés és a jólét megteremtésének nehézségei, a növekvő egyenlőtlenségek okozta stressz a Kelet-közép-európai népesség – különösen a férfiak – gyakoribb krónikus megbetegedését, rövidebb várható élettartamát, korábbi halálozását okozza napjainkban is. (Egri, 2011; Kopp és Skrabski, 2007; Kopp és Réthelyi, 2004)

Magyarországon a születéskor várható élettartam, bár folyamatosan növekszik, még mindig elmarad az EU átlagától, a krónikus (szív- és érrendszeri, daganatos) morbiditás (a megbetegedések gyakorisága) és mortalitás (a halálozások gyakorisága), az elkerülhető és megelőzhető halálozás mértékében pedig felülmúlja azt, csakúgy, mint a dohányzás, alkoholfogyasztás, egészségtelen táplálkozás, mozgáshiány és elhízás kockázati tényezőiben. (OECD & WHO, 2019) A társadalmi (képzettségi, aktivitási, jövedelmi stb.) egyenlőtlenségek a rizikófaktoroknak, megbetegedéseknek és halálozásnak való kitettségben, illetve az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférésben is különbségeket generálnak az egyének között, a különböző hátrányok, válságtünetek és kényszerek térbeli koncentrációjából adódóan pedig jelentős területi egyenlőtlenségek alakulnak ki a fizikai és mentális egészségi állapotban és annak társadalmi-gazdasági-környezeti hatótényezőiben. (OECD & WHO, 2019; Kollányi, 2016; Szilágyi és Uzzoli, 2013) Az egyenlőtlenségek területi és társadalmi aspektusai tehát nem választhatók szét egymástól, hanem minden esetben területi-társadalmi különbségekről kell szót ejtenünk (Orosz, 1989).

Az Európai Unió országaiban általánosságban alacsony és az elmúlt évtizedben csökkenést is mutatott a kielégítetlen ellátási igényekről beszámoló népesség aránya, ugyanakkor az alacsony jövedelmű háztartások esetében utóbbi valószínűsége ötször magasabb, korlátozottabb anyagi lehetőségeiből adódóan. Annak ellenére, hogy a jelzett időszakban szinte az összes uniós tagállamban növekedett az orvosok és ápolók száma, gyakori az alapellátó orvosok hiánya, kiváltképp a távoli, ritkábban lakott, vidéki területeken. (OECD & EU, 2018) Magyarországon az orvosok és ápolók népességszámra vetített fajlagos száma alacsonyabb, mint az EU-átlag, és a csatlakozás óta felgyorsult kivándorlás súlyosbította a problémát, amelyet csak részben lassított a 2018-as ágazati béremelés (hiszen az egészségügyben még mindig alacsonyabbak a keresetek, mint a közösségi átlag). Az 55 év feletti orvosok aránya 25-ről 43 százalékra emelkedett 2000 és 2017 között. Az egészségügyi munkaerő területi megoszlása is egyenlőtlen a fejlett és a periférikus térségek, a városi és a vidéki területek között. (OECD & WHO, 2019)

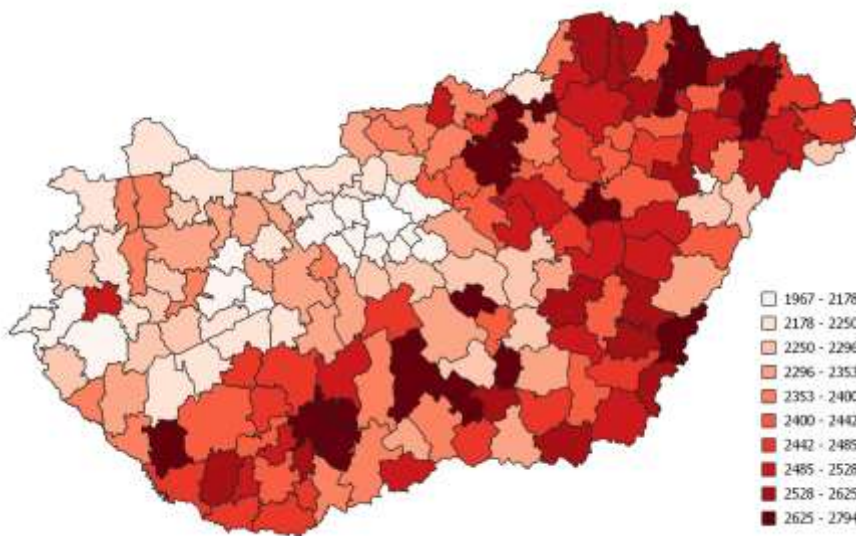
Területi egyenlőtlenségek a hazai egészségben és egészségügyben

A rendszerváltozás óta eltelt évtizedekben nőtték az életesélyek és a halálozások területi egyenlőtlenségei (Uzzoli és Szilágyi, 2009). Pál (2017) a várható élettartam kistérségek közötti markáns különbségeire hívja fel a figyelmet. A szerző a

legkedvezőtlenebb helyzetű mikrorégiók térbeli koncentrációjára mutat rá az Észak-magyarországi és a Dél-dunántúli Régióban, és a mutató kiemelkedően magas értékére Budapest kerületeiben: a várható élettartam különbsége az említett két véglet között meghaladhatja a 15 évet is, amely akkora differencia, mint amely egyes magas és közepes jövedelmű országok adata között húzódik.

A 2014-es kötelező Európai Lakossági Egészségfelmérés eredményeit az egészségi állapot szubjektív észlelésére vonatkozóan Vokó (2018) ismerteti: a 15 éves vagy idősebb népességben belül az egészségi állapotukat nagyon jónak vagy jónak ítézők aránya Közép-Magyarországon és a dunántúli régiókban majdnem 60%-os, míg a keleti országrészben élők esetében nem éri el az 50%-ot. Ráadásul, a 2009-es önkéntes lakossági egészségfelméréshez képest az Észak-magyarországi és a Dél-alföldi régiókban még csökkent is az egészségüket pozitívan megítélők aránya 2014-ig. A jónak vagy nagyon jónak ítélt saját egészségi állapot előfordulási százaléka egyirányú összefüggést mutat a lakóhely urbanizáltságának fokával: a sűrűbben lakott területek összességében jobbnak vélik egészségi állapotukat. Biztató fejlemény, hogy az egészségi állapot pozitív megítélése gyakorlatilag mindenhol növekedett 2009 és 2014 között, ugyanakkor a térségek közötti különbségek mélyültek. (Vokó, 2018)

A Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő BNO-csoportok szerinti bontásban hozzáférhető települési szintű betegforgalmi adatait járási szinten aggregálva megállapítható, hogy a 2014-2018-as évek átlagában az összes betegségcsoportot tekintve a morbiditási ráta országosan 2340 eset volt ezer állandó lakosra vetítve, amelynél 66 járásban volt alacsonyabb, 109-ben pedig magasabb az esetszámok fajlagos értéke. A 2018-as évben országosan a megbetegedések 13,6%-át okozták légzőrendszeri, 13,2%-át keringési, 9,7%-át a csont-izomrendszer és kötőszöveti, és egyaránt 8,6-8,6 százalékát az emésztőrendszeri, illetve az endokrin, táplálkozási és anyagcsere betegségek. Az előzőekben sorolt betegségcsoportokban a legnagyobb megbetegedést produkáló járások rátája 1,6-1,8-szorosa a legkisebb fajlagos morbiditási rátájú járások értékének.

1. ábra. Magyarország járásai az összes betegcsoportra vonatkozó morbiditási ráta értéke alapján, 2014-2018 évek átlaga (eset/ezer fő)

Forrás: NEAK adatai alapján saját szerkesztés

A magyar háziorvosi és házi gyermekorvosi alapellátás jogszabályi alapvetései

Az egészségügyi alapellátásról szóló 2015. évi CXXIII. törvény szerint „Az egészségügyi alapellátás biztosítja, hogy a beteg a lakóhelyén, illetve annak közelében választása alapján igénybe vehető, hosszú távú, személyes kapcsolaton alapuló, folyamatos egészségügyi ellátásban részesüljön, nemétől, korától és betegsége természetétől függetlenül.”

Az egészségügyi ellátórendszer fejlesztéséről szóló 2006. évi CXXXII. törvény értelmében a területi ellátási kötelezettség az egészségügyi szolgáltató fenntartójának, illetve tulajdonosának, valamint az egészségügyi szolgáltatónak azon kötelezettsége, hogy az egészségügyi szakellátásban meghatározott ellátási területen a lekötött szakellátási kapacitásai felhasználásával a kötelező egészségbiztosítás egészségügyi szolgáltatásaira jogosultak számára egészségügyi szolgáltatást nyújtson. A Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény a kötelező egészségügyi feladatok ellátását illetően úgy rendelkezik, hogy a települési önkormányzat köteles gondoskodni az egészségügyi alapellátásról, a megyei, illetve a fővárosi önkormányzat pedig az alapellátást meghaladó egészségügyi szakellátásról.

Az alapellátási törvény megfogalmazásában „a háziorvos személyes és folyamatos orvosi ellátást nyújt az egészségi állapot megőrzése, a betegségek megelőzése,

korai felismerése és gyógyítása, valamint az egészségfejlesztés céljából.” Az említett jogszabályi értelmében „a házi gyermekorvos az (...) ellátást a 19. életévét be nem töltött személyek számára biztosítja. A házi gyermekorvosi ellátást a 14-19. év közötti személyek esetében - erre irányuló választás alapján - háziorvos is nyújthatja.”

Az Állami Egészségügyi Ellátó Központ meghatározása szerint a háziorvosi ellátás a védőnői és fogászati ellátás kompetenciáján kívül eső esetekben elsőként felkeresendő ellátási szint, a kötelező egészségbiztosítás terhére. A háziorvosi ellátás a településszerkezettől függően szerveződhet gyermek-körzetbe (14 éven aluli lakosok alapellátására), felnőtt körzetbe (14 éven felüli lakosság ellátására) vagy vegyes körzetbe (életkori korlátozás nélkül a teljes lakosság ellátására). A törvény szerint – a területi korlátok mellett – a háziorvos szabad megválasztása minden állampolgárnak alapvető joga.

Az alapellátásról szóló törvény rendelkezéseinek megfelelően a háziorvosi körzeteket úgy kell kialakítani, hogy a háziorvosi rendelő a körzet legtávolabb eső pontjától is – tömegközlekedéssel vagy gyalogosan – 15 percen belül megközelíthető legyen, illetve, hogy a körzetben lakók száma biztonsággal elérje a finanszírozási minimumot, azonban ne haladja meg a szakmai szempontból még elfogadható maximális létszámot, illetve, hogy adottak legyenek a háziorvosi ellátás személyi és tárgyi feltételei.

Az önálló orvosi tevékenységről szóló 2000. évi II. törvény végrehajtásáról szóló 313/2011. (XII. 23.) Korm. rendelet rendelkezései szerint a területi ellátási kötelezettséggel működő háziorvosi körzet, amelyben az ellátási kötelezettségnek hat hónapot meghaladóan csak helyettesítéssel tudnak eleget tenni, kivéve, ha ennek az az oka, hogy a körzetet ellátó háziorvos munkavégzésében akadályoztatva van, vagy amelyben - a helyettesítés kivételével - az önkormányzat az ellátás nyújtásáról legalább hat hónapig nem tud gondoskodni önálló orvosi tevékenység végzésére jogosult személlyel.

A háziorvosi, házi gyermekorvosi és fogorvosi tevékenységről szóló 4/2000. (II. 25.) EüM rendeletnek megfelelően az az orvos, aki a szükséges gyakorlat megszerzésére irányuló, elfogadott egyéni képzési tervének birtokában a háziorvostan szakorvosi képzést megkezdte, önálló háziorvosi tevékenység folytatására való jogosultsága megszerzéséig, de legfeljebb hat évig helyettesítő háziorvosi (kivéve gyermekorvosi) tevékenységet végezhet a tartósan betöltetlen háziorvosi körzetben, az önkormányzat által igazolt területi ellátási érdekből. A helyettesítő orvos ilyen esetben az ÁEEK-tal áll közalkalmazotti jogviszonyban,

és háziorvosi feladatait a hivatal által kijelölt körzetben látja el, de az önkormányzattal szerződést a hivatal köt.

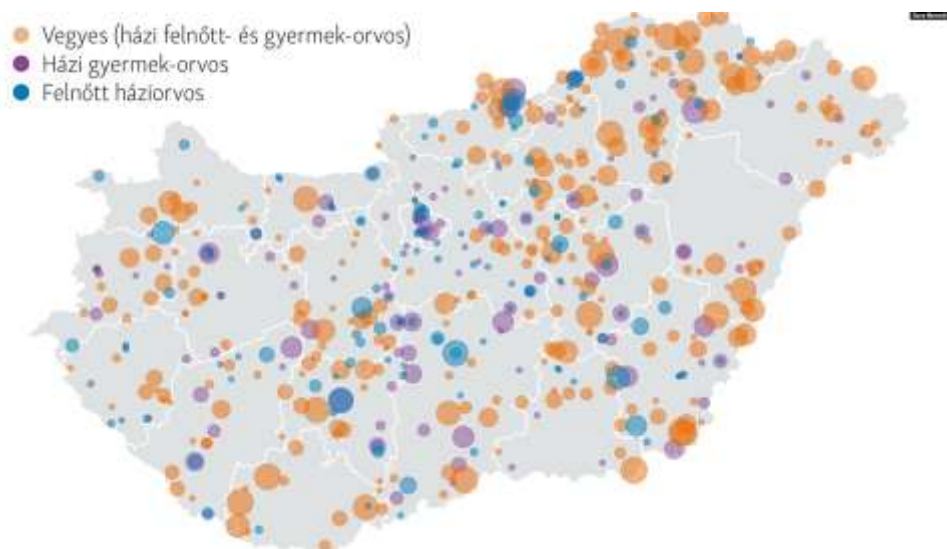
A háziorvosi és házi gyermekorvosi ellátás aktualitásai

A jelenleg is működő, területi alapon szerveződő, szülő praxisokon alapuló háziorvosi és házi gyermekorvosi alapellátás gyökerei az államszocialista idők körzeti orvosi rendszeréig nyúlnak vissza. A rendszerváltozást követően a társadalombiztosítási forrású fejkvóta-finanszírozás, a szabad orvosválasztás, a háziorvosok vállalkozóvá válása és képzettségi szintjének növekedése fémjelzte a háziorvosi rendszer fejlődését. (Kincses, 2016; Schmidt et al., 2019; Rurik, 2019) Az Európai Unióhoz való csatlakozás megnyitotta a szabad mozgás lehetőségét az orvosok számára, így megindult a – főként fiatal – orvosok migrációja a magasabb jövedelemmel, jobb munkakörülményekkel kecsegtető tagországok felé (OECD & WHO, 2019; Kincses, 2016). Az évek során csökkent a háziorvosképzés vonzereje, ezáltal kibocsátása is (Mohos és Torzsa, 2019). A háziorvosi szakembergárda korstruktúrája felborult, átlagéletkora vészjóslóan emelkedni kezdett. Rurik (2019) adatgyűjtése szerint a praktizáló háziorvosok 43%-a, a házi gyermekorvosok 48,5%-a már túl van a hatvanadik életévén. Méltatlanul alacsony a háziorvosi szakma presztízse Dózsa, Sinkó & Gaál (2017) szerint, és az előítéletek annak ellenére tartják magukat a közvélekedésben, hogy a háziorvosok képzettségi szintje és finanszírozási helyzete jelentős mértékben javult az elmúlt években.

Az évek folyamán egyre nyilvánvalóbbá vált az egyéni praxisok kietettsége, sérülékenysége, magára maradása (Dózsa, Sinkó és Gaál, 2017; Kincses, 2016; Bálint 2019, 2020a). A területi ellátásban a praxisjog megvásárlásának és az önkormányzattal való szerződéskötésnek kötelezettsége (Bálint, 2019), valamint, hogy a praxisjoggal rendelkező, területi ellátási kötelezettséggel illetett körzetet vivő háziorvos rendelési időn kívül sem végezhet fizetős magánellátást, mind olyan körülmények, amelyek a háziorvos vállalkozói önállóságát, és ezáltal a pálya vonzerejét csökkentik. A betegellátás (és adott esetben a helyettesítés) növekvő terhe és felelőssége, a bürokratikus adminisztráció, az orvostársadalmon belül még mindig alacsony presztízsz, az állami finanszírozástól függő fennmaradás, az egyre korszerűbb technológia alkalmazásának igénye olyan tényezők, amelyek egyre komolyabb kihívást jelentenek az egyedül működtetett praxisok számára (Kincses, 2016; Dózsa, Sinkó és Gaál, 2017; Rurik, 2019; Bálint, 2019), és elbizonytalanítják a pályakezdő, vagy átképzésen gondolkodó orvosokat az

alapellátó orvosi pályaválasztásban a jelenlegi, egyéni körzetekre épülő struktúrában.

Az említett problémákból kibontakozó válság a betöltetlen és tartósan betöltetlen körzetek egyre növekvő számában képződik le. A tartósan betöltetlenné váló praxisok jellemzően a hátrányos helyzetű térségekben található, többnyire kis létszámú körzetekben alakulnak ki. (Rurik, 2019; Bálint, 2019) A betöltetlen körzetek aránya a felnőtteket és gyermekeket is ellátó vegyes körzetek esetében a legnagyobb, mely körzettípus leginkább a periférikus térségek kistelepüléseire kötődik. (ld. 2. ábra) Általában ezeken a helyeken található a legrégebb óta (néhol akár 10-15 éve!) betöltetlen körzetek. Az utóbbi években felgyorsult a fejlettebb régiók felnőtt és gyermek körzeteinek betöltetlenné válása is. A Covid-19 járvány időszaka katalizálta a praxisok üresedését, mivel sok idősebb házi orvos döntött a nyugdíjba vonulás mellett: míg 2019. októberében 113 felnőtt, 105 gyermek és 237 vegyes körzet volt betöltetlen (NEAK alapján Bálint 2020b), addig 2021. januárjában ezekben a körzettípusokban 154, 143, illetve 287 betöltetlen praxist tartottak nyilván (ÁEEK alapján Pénzcentrum, 2021).

2. ábra. A betöltetlen házi orvosi és házi gyermekorvosi szolgálatok, 2020. szeptember

Forrás: ÁEEK adatai alapján Szalai (2020)

A helyettesítést végző házi orvosok és az önkormányzatok sok esetben ellenérdekeltek a megüresedett körzetek tartós újra-betöltésében. (Bálint 2019,

2020a) Az egyéni praxisok közül a kis létszámú és betegforgalmú praxisok fenntartása gazdaságtalan, a sok elaprózott maradványkörzet jövője ebből a szempontból kérdéses (Dózsa, Sinkó és Gaál, 2017; Bálint, 2019). A kis- és serdülőkorú betegek ellátásában bizonyítottan a szakképzett gyermekorvosok a leghatékonyabbak (Kálmán, 2010), ugyanakkor reális veszély a betöltetlenné váló házi gyermekorvosi körzetek klientúrájának vegyes praxis általi átvétele (Kuslits, 2019), melynek, lehetőség szerint az önkormányzatokkal együttműködésben, elejét kell venni (Póta, 2019).

A körzetek betöltetlenné válásának folyamatát csak lassítani, de nem megállítani képesek a NEAK által évente megpályázott letelepedési és praxisjog-vásárlási támogatások (Bálint, 2020a,b). Hiába ugyanis az évente megítélt támogatás, ha a körzetek rohamtempóban válnak betöltetlenné, és a kistéleplési praxisjogok nagy része még nyomott áron sem talál gazdára. A háziiorvostani szakképzést megkezdők és befejezők száma csak kismértékben kapott erőre az elmúlt néhány évben, az ÁEEK által koordinált Praxis I-II programok pedig csak átmeneti megoldást nyújtanak az ellátás biztosítására és a rezidensek gyakorlati képzésére, mert semmi nem garantálja, hogy a szakvizsga megszerzését követően hosszabb távon is a leszakadó, periférikus kistéleplés(ek)e)t ellátó körzetben maradnak a pályakezdő háziiorvosok.

Az előzőekben részletezett demográfiai, migrációs, utánpótlási folyamatok vezettek ahhoz, hogy Magyarország az Európai Unióban hátulról az ötödik a háziiorvosok 100 ezer lakosra jutó számában az Eurostat 2018-as adatokon alapuló összehasonlításában: százezer főre mindössze 73 háziiorvos áll rendelkezésre, amely mintegy 200 fővel marad le a rangsort vezető Portugáliától, és körülbelül 100-zal Ausztriától. Hazánk a mutató értékében csak Szlovéniát, Csehországot, Bulgáriát és Görögországot előzi meg. (Pénzcentrum.hu)

Dózsa, Sinkó és Gaál (2017) hatékonyságvesztésre hívja fel a figyelmet az alapellátásban, az elavult finanszírozási és szervezeti keretek miatt, az egyéni praxisok ugyanis – az ellátórendszer egyéb szintjeivel való korlátozott interakciójuk okán – gátolják a hatékony betegút-menedzsment megvalósulását. A szerzők az ÁEEK „MÉRTÉK” c. jelentésére hivatkozva megállapítják, hogy uniós összevetésben hazánkban kiemelkedően magas az elkerülhető kórházi felvételek aránya. Erre alapozva hangsúlyozzák az alapellátási praxisok integrációját, dominánsabb szerepvállalását az (akut, sürgős és krónikus esetek ellátására irányuló) betegút-menedzsmentben. Nem várhat az alapellátás közösség-orientált, integrált szemléletben történő átalakítása (Dózsa & Borbás, 2015; Rurik, 2019). A háziiorvosok horizontális együttműködését lehetővé tevő

praxisközösségek kialakítását célzó hazai modellprogramok részsikereket tudtak felmutatni (Gutási, 2016; Borbás et al., 2016; Braun, 2019). Az alacsonyabb tudás- és eszközigényű szakellátási feladatokat átvevő csoportpraxisok és egyéb elsődleges ellátási alternatívák kialakításának szükségessége azokban a térségekben, ahol a szülő praxisokra alapozott ellátás kiüresedik, egyre nyilvánvalóbb (Kincses, 2016; Dózsa, Sinkó és Gaál, 2017; Sándor et al., 2018; Rurik, 2019). Az alapellátás új modelljei, szervezeti formái kapcsán a jogszabályi rendelkezés hiányosságaira hívja fel a figyelmet Rósa (2019).

MÓDSZERTAN

Vizsgálatomban a járási területi szintet tekintettem alkalmasnak annak elemzésére, hogy az egyes alapellátási szolgáltatások, körzettípusok térségi rendelkezésre állása milyen összefüggésben van az egyes településszerkezeti, népesség-megoszlási, fejlettségi jellemzőkkel. Érdeklődésem homlokterében annak megértése volt, hogy az említett jellemzők szolgálnak-e valamiféle rendező elvként vagy háttértényezőként a házi orvosi, házi gyermekorvosi alapellátási kapacitások és betegforgalmi terhelések területi alakulásában, valamint, hogy utóbbi jellemzők és az egészségi állapot között kimutatható-e bármilyen összefüggés.

A területi ellátási kötelezettség által illetett, működő és betöltetlen felnőtt, gyermek és vegyes házi orvosi szolgálatok számára vonatkozó járási szintű adatait a Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő bocsátotta rendelkezésemre a 2014-től 2018-ig terjedő időszorra. Az előbbi adatokból számított mutatók a 2018. év végi állapotot tükrözik, és a többi alkalmazott mutatóhoz is többségében 2018-ra voltak elérhetőek az alapadatok az elemzés készítésének időpontjában. A demográfiai, településszerkezeti adatok forrása a Központi Statisztikai Hivatal tájékoztatási adatbázisa volt. Az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs rendszerben a NEAK adatszolgáltatásában 2018-cal bezárólag voltak hozzáférhetőek a BNO (Betegségek Nemzetközi Osztályozása) szerinti betegségcsoportok megbetegedési esetszámaira vonatkozó települési szintű, de a járások szintjén összesíthető adatai. A krónikus, jellemzően elhúzódó lefolyású betegségeket nagy arányban tartalmazó betegségcsoportokra vonatkozó megbetegedési esetszámok 1000 lakosra vetített számából kalkuláltam az általam Szelektív morbiditási rátának nevezett járási szintű mutatót.

Az ily módon figyelembe vett betegségcsoportok a következők voltak:

- C0000-D4890 Daganatok

- D5000-D8990 A vér és vérképző szervek betegségei és az immunrendszert érintő bizonyos rendellenességek
- E0000-E90H0 Endokrin, táplálkozási és anyagcsere betegségek
- F0000-F99H0 Mentális- és viselkedészavarok
- G0000-G9980 Az idegrendszer betegségei
- H0000-H5990 A szem és függelékének betegségei
- H6000-H9590 A fül és a csecsnyúlvány megbetegedései
- I00H0-I99H0 A keringési rendszer betegségei
- J00H0-J9980 A légzőrendszer betegségei
- K0000-K9380 Az emésztőrendszer betegségei
- L0000-L9980 A bőr és bőralatti szövet betegségei
- M0000-M9990 A csont-izomrendszer és kötőszövet betegségei
- N0000-N9990 Az urogenitális rendszer megbetegedései

A vizsgálatba bevont változók az 1. táblázatban kerülnek felsorolásra.

1. táblázat. A járási szintű vizsgálatba bevont mutatók

Mutató	Referencia -év	Számításhoz használt alapadatok forrása
Állandó népesség (fő)	2018	KSH
Állandó népességből a 14 év alattiak aránya (%)	2018	KSH
Állandó népességből a 60 éves vagy idősebbek aránya (%)	2018	KSH
Népsűrűség (fő/km ²)	2018	KSH
Községek aránya a településhálózatban (%)	2018	KSH
Házi gyermekorvosi körzetek tízezer 14 év alatti lakosra jutó száma (szolgálat)	2018	NEAK, KSH
Felnőtt háziorvosi körzetek tízezer 14 éves vagy idősebb lakosra jutó száma (szolgálat)	2018	NEAK, KSH
Vegyes háziorvosi körzetek 100 000 lakosra jutó száma (szolgálat)	2018	NEAK, KSH
Betöltetlen házi gyermekorvosi körzetek aránya (%)	2018	NEAK
Betöltetlen felnőtt háziorvosi körzetek aránya (%)	2018	NEAK
Betöltetlen vegyes háziorvosi körzetek aránya (%)	2018	NEAK
A házi gyermekorvosi ellátásban a rendelőben ellátott esetek egy szolgálatra jutó száma	2018	KSH, NEAK
A házi gyermekorvosi ellátásban a rendelőn kívül ellátott esetek egy szolgálatra jutó száma	2018	KSH, NEAK
A háziorvosi ellátásban a rendelőben ellátott esetek egy szolgálatra jutó száma	2018	KSH, NEAK
A háziorvosi ellátásban a rendelőn kívül ellátott esetek egy szolgálatra jutó száma	2018	KSH, NEAK
Szelektív morbiditási ráta (eset/1000 lakos)	2018	NEAK
Komplex mutató értéke	2015	KSH

Forrás: saját szerkesztés

A válogatott betegségcsoportok fajlagos esetszámai és a házi orvosi, házi gyermekorvosi alapellátás kapacitását és terhelését leíró mutatók közötti összefüggés vizsgálatával arra kívántam választ találni, hogy a házi orvosi és házi gyermekorvosi szolgálatok ellátott korcsoportra vetített rendelkezésre állása, illetve egy szolgálatra jutó betegforgalmi esetszáma a járásokban mutat-e kapcsolatot a válogatott betegségcsoportokban nagyobb eséllyel krónikus megbetegedések lakosságszámra vetített gyakoriságával, „egészségesebbek”-e a kedvezőbb ellátási feltételekkel rendelkező területek, a rendelői vizitek és lakáslátogatások hozzájárulnak-e a prevencióhoz, vagy inkább csak a kialakult egészségügyi problémák kezeléséhez.

Tekintettel arra, hogy a korábbiakban ismertetett szakirodalmi források állításainak tükrében az egészségi állapot és ellátás vizsgálata kapcsán nem nélkülözhető a területi szinten érvényes társadalmi, gazdasági, környezeti, infrastrukturális és egyéb fejlettségi kategóriák állapotának elemzése, a 290/2014. (XI. 26.), illetve az azt módosító 106/2015. (IV. 23.) számú kormányrendelet által a járások kedvezményezettségi besorolásának alapjaként használt ún. komplex mutató alkalmazása mellett döntöttem, mint a fejlettség különböző dimenzióit magában egyesítő változót. A KSH (2016) meghatározásában a járási komplex mutató egy „négy dimenzió mentén, 23 mutató értékeiből normalizálással képzett kompozit indikátor”. (A szóban forgó négy dimenzió: Társadalmi és demográfiai helyzet; Lakás- és életkörülmények; Helyi gazdaság és munkaerőpiac; Infrastruktúra és környezet).

Az ismertetett számszerű, arányskálán mért változók közötti statisztikai kapcsolat erősségének megállapítására a Pearson lineáris korrelációs számítást alkalmaztam (Tabachnick és Fidell, 2013; Hunyadi és Vita, 2008a), és a korrelációs együttható (r) értékét Hair et al. (2014) alapján az alábbi módon interpretáltam: $< 0,2$: gyenge; $0,2-0,4$: gyenge közepes; $0,4-0,7$: erős közepes; $0,7 <$: erős kapcsolat.

A megfigyelt területi egységek kellően magas elemszáma miatt a centrális határeloszlás (Rice, 1995; Bolla, Krámlí és Nagy, 2013) érvényesül a járási adatmátrixban, így a kiugró értékek szűrése nélkül is feltételezhető a változók normál eloszlása. A vizsgált adatpárok között a szignifikáns, legalább gyenge-közepes korrelációk alapján nem csupán a kapcsolatok erősségét vizsgáltam, de a látens kapcsolatok feltárását is megcéloztam: két változó kapcsolatának egy harmadik hatásának kiszűrésére a parciális korreláció-számítást (Hair et al., 2014; Vargha, 2011) használtam. A kialakított statisztikai modell megfelelő illeszkedése és gyakorlati alkalmazhatósága szükség esetén a változók transzformációját igényli

(Hámori, 2016): a parciális korreláció kiszámítása igényli a változók több dimenziós normál eloszlását (és a kapcsolatok linearitását) (Vargha, 2011), ezért vettem figyelembe az eloszlások normalitásának vizsgálatára (Field, 2013) a csúcosság és ferdeség mutatóit, illetve a Kolmogorov-Smirnov és a Shapiro-Wilk tesztek eredményeit. Utóbbi próbák szignifikanciája, illetve a ± 1 -et, valamint a ferdeség standard hibájának a kétszeresét meghaladó ferde eloszlású változókat (Price, 2000) negatív ferdeség esetén a négyzetgyök, pozitív ferdeség esetén pedig a logaritmikus transzformációval alakítottam át (Székelyi és Barna, 2002).

Mint korábban említettem, a járási szintű vizsgálat egyik fő kérdése az volt, hogy a házi orvos felkeresésének gyakorisága (amelyet az egy szolgálatra jutó esetszám jelez) milyen mértékű megbetegedési számokkal jár együtt a járásokban szelektált (tehát a fertőzéseken, sérüléseken, külső okokon, terhességi/gyermekágyi problémákon, egyéb célú orvos-beteg találkozásokon kívüli) okok tekintetében. Kiinduló hipotézisem, hogy ha létezik is kapcsolat az említett változók közt, mégis a betegségek kialakulásában (vagy azok hiányában) megnyilvánuló egészségi állapot alakulása első sorban az adott terület általános fejlettségével, környezeti viszonyaival, és a népesség korszerkezetével van összefüggésben. Ezért a többszörös lineáris regresszió-számítás módszerét alkalmaztam a Szelektív morbiditási ráta összefüggésének vizsgálatára a járások fejlettségét összegző Komplex mutatóval, az egészségügyi problémáknak jobban kitett 60 éven felüli népesség arányával, illetve a rendelőben ellátott esetek egy házi orvosi körzetre jutó számával. Az említett módszer egy függő és több független változó közötti kapcsolat elemzését teszi lehetővé (Hair et al., 2014), olyan adatkészleten, amelyben a független változók egymással és a függő változóval különböző mértékben korrelálnak (Tabachnick és Fidell, 2013).

A modell kiértékelését megelőzően meg kellett győződjek a regresszió-számítás alkalmazási feltételeinek teljesüléséről. A magyarázó változók egymással vett erős korrelációja, a multi-kollinearitás redundáns információt eredményezhet a modellben (Kovács, 2008), ezért a varianciainflációs tényező (VIF) és reciprok értéke, a toleranciamutató segítségével ellenőriztem a tényezők lineáris függetlenségét. Előbbi értéke 10 alatti, utóbbi értéke 1-hez közeli értéket vett fel, tehát a változók korrelálatlansága teljesül a modellben (Hair, Anderson, Tatham és Black, 1995; Rogerson, 2001; Kovács, Petres és Tóth, 2004). A hibatagok szórásának homogenitását (a homoszkedaszticitást) a Breusch-Pagan és a Koenker tesztekkel vizsgáltam: a regressziós modellben teljesül a próbák azon nullhipotézise, hogy a maradéktagok varianciája független a magyarázóváltozók értékétől, ugyanis mindkét teszt empirikus szignifikanciaszintje (p) nagyobb volt,

mint 0,05. (Daryanto, 2013; Hunyadi és Vita, 2008b) Regressziós módszerként az Enter-módszer került alkalmazásra, amely az összes független változót egyszerre vonja be a modellbe, tekintet nélkül arra, hogy parciális magyarázóerejük szignifikáns-e (Hámori, 2016; Kabos, é.n.) A létrehozott regressziós modellben a standardizált maradéktagok többnyire normál eloszlást követtek, és egyetlen hibetag Cook-távolsága és Leverage értéke sem haladja meg a kritikus mértéket, kiugró hibaértékek így nem találhatók a regressziós illesztésben.

EREDMÉNYEK

Egy adott térség attraktivitásának, fejlettségi viszonyainak kedvező alakulása népességek koncentrációt okoz a területen, ez mutatkozik meg a népsűrűség és a komplex mutató erős korrelációjából ($r=0,703$ $p<0,01$). A népsűrűség és a szelektív morbiditási ráta közötti negatív előjelű gyenge-közepes kapcsolat ($r = -0,335$ $p<0,01$) mögött is a komplex mutató hatása húzódik: utóbbi parciális hatásától megtisztítva az említett változók összefüggése már nem szignifikáns ($p=0,699$), tehát a sűrűbben lakott térségek alacsonyabb fajlagos megbetegedési esetszámainak oka minden bizonnyal a magasabb fejlettségben rejlik.

A felnőtt és gyermek háziiorvosi szolgálatok ellátott korcsoportra vetített száma magasabb, a vegyes körzetek jelenléte alacsonyabb a nagyobb lakosság számú járásokban, tehát a vegyes háziiorvosi praxisok főleg a kisebb népességű mikrotérségekben működnek. Nem meglepő, hogy a községi jogállású települések jelentősebb arányához a vegyes háziiorvosi körzetek magasabb fajlagos száma tartozik ($r=0,583$ $p<0,01$), viszont felnőtt körzetek működése annál kevésbé ($r=-0,503$ $p<0,01$), míg a gyermek körzetekkel az ellentétes kapcsolat jóval gyengébb ($r= -0,253$ $p<0,01$). A komplex mutató csak részleges látenciát idéz elő a népsűrűség és a vegyes körzetek közötti erős ellenkező irányú ($r= -0,661$ $p<0,01$) kapcsolatban: hatását kiszűrve az együttható értéke $-0,361$ -re csökken, de nem válik elhanyagolhatóvá. Mindez annak tükrében, hogy a népsűrűség negatívan, gyenge-közepes szinten ($r= -0,323$ $p<0,01$) korrelál a községek településhálózaton belüli arányával, megerősíti a szakirodalom és a korábbi vizsgálatok azon megállapítását, hogy a vegyes körzetek jelenléte az aprófalvas szerkezetű, ritkásan lakott járásokban gyakoribb. A vegyes körzetek fajlagos számával közepesen erős intenzitással mozog együtt a betöltetlen vegyes körzetek aránya ($r=0,407$ $p<0,01$), míg a korcsoportok mentén szétváló körzetek esetén nincs kimutatható kapcsolat a betöltetlen státuszú praxisok részesedésével. Ez által nyer igazolást az a szakirodalmi előzményekben fellelhető állítás, mely szerint a tartós üresedés

problémájának leginkább a vegyes körzetek kitétek. Természetesen a kedvezőtlenebb helyzetű járásokban megtalálható vegyes körzetek magasabb hányada betöltetlen: a komplex mutató értéke az említett állapotjelzővel közepesen, negatív előjellel korrelál ($r = -0,392$ $p < 0,01$). A népsűrűség és a betöltetlen vegyes körzetek arányának fordított, gyenge-közepes kapcsolata ($r = -0,355$ $p < 0,01$) mögött is a komplex mutató jelenti a parciális háttérváltozót.

Figyelmet érdemel, hogy a 14 év alatti népesség aránya és a házi gyermekorvosi körzetek említett korcsoportra vetített fajlagos száma közepesen erős ($r = -0,539$ $p < 0,01$) ellentétes kapcsolatban van egymással. Ennek oka, hogy azokban a járásokban, ahol az érintett korcsoport nagyobb arányt képvisel a népességben, ott a házi gyermekorvosi körzetek nagyobb bejelentett létszámmal működnek. Ugyanakkor, tekintettel arra, hogy a nem gyermek háziorvosi körzetekben az egy szolgálatra jutó rendelői betegforgalom egyirányú, szignifikáns, gyenge-közepes ($r = 0,294$ $p < 0,01$) kapcsolódást mutat a kiskorú népesség arányával, sok fiatalabb korszerkezetű járásban vélhetően jelentős arányban vegyes háziorvosi körzetek látják el a 14 év alattiakat.

A járási komplex mutató pozitív, erős-közepes egyirányú összefüggésben van a gyermek ($r = 0,439$ $p < 0,01$) és a felnőtt ($r = 0,452$ $p < 0,01$) háziorvosi körzetek fajlagos számával, erősen ellentétes ugyanakkor a vegyes körzetek jelenlétével ($r = -0,669$ $p < 0,01$), amely eredmény alátámasztja az előzőekben ismertetett változókapcsolatokból is körvonalazódó megállapítást, mely szerint a társadalmi-gazdasági fejlettség a népesség koncentrációján keresztül a korcsoportok mentén szervezett (gyermek és felnőtt) háziorvosi körzetek jelenlétéhez vezet.

A járási szintű többszörös hierarchikus regressziós modell első szintjén a Komplex mutató a Szelektív morbiditási ráta varianciájának 25,2%-át magyarázza, és az eredeti és korrigált ($R^2_{\text{adjusted}} = 0,248$) megmagyarázott szórásnégyzet között az eltérés elhanyagolható, így a modell első szintje stabilnak tekinthető. Az F-próba alapján is a regressziós függvény szignifikánsan nagy hányadot magyaráz a függő változó varianciájából ($p < 0,01$). A 60 éven felüliek népességén belüli aránya és a háziorvosi rendelőben ellátott esetek egy körzetre vetített száma a modell második szintjén csupán 17,3 százalékponttal emeli az R^2 értékét, 0,425-re. (2. táblázat) Az eredmények beláthatóak annak tükrében, hogy a modellhez második szinten hozzáadott két változó – az időskorúak aránya és a fajlagos háziorvosi esetszám – a függő változóval pozitívan, de gyengén ($r = 0,198$ $p < 0,01$), illetve gyenge-közepes ($r = 0,304$ $p < 0,01$) szinten korrelál.

2. táblázat. A többszintű lineáris regressziós modell összegzése

Modell	R	R ²	Korrigált R ²	Becslés standard hibája	R ² változás	F változás	df1	df2	F változás szignifikanciája
1	,502 ^a	,252	,248	115,4837	,252	58,005	1	172	,000
2	,652 ^b	,425	,415	101,8650	,173	25,532	2	170	,000

a. Független változó(k): (Konstans), Komplex mutató értéke

b. Független változó(k): (Konstans), Komplex mutató értéke, Állandó népességből a 60 éves vagy idősebbek aránya, A háziorvosi ellátásban a rendelőben ellátott esetek egy szolgálatra jutó száma

c. Függő változó: Szelektív morbiditási ráta

Forrás: saját szerkesztés

Az előzőekben bemutatott elemzés a járások között különbségeket generáló társadalmi, gazdasági, környezeti, infrastrukturális tényezőket egyetlen mutató, a KSH által számolt és rendelkezésre bocsátott Komplex mutató bevonásával jeleníti meg, nem pedig külön változókként, ez mindenképpen a feltételek nagyfokú egyszerűsítését jelenti. Nem kerültek be a vizsgálatba a szakellátások és egyéb egészségfejlesztési és -megőrzési szolgáltatások hozzáférési és minőségi viszonyai sem, noha ezek szerepe jelentős az egészségi állapot alakításában. Óvatosan levonható következtetése lehet csak tehát a regressziós vizsgálatnak, hogy az intenzívebb rendelői betegforgalmat bonyolító háziorvosi ellátás nem kimondottan a prevenciót (és a ritkább megbetegedést) szolgálja (hiszen ez esetben a két változó negatív korrelációt mutatna), hanem a már kialakult betegségek, egészségi problémák utólagos gyógyítását. A háziorvosi ellátás igénybevételénél tehát nagyobb mértékben befolyásolja az egészségi állapotot a térség gazdasági, társadalmi, infrastrukturális fejlettsége, amelytől nem független a szolgáltatások, ellátások hozzáférhetősége sem. A 60 éves vagy idősebb népesség aránya, úgy gondolom, azért bír alacsony magyarázóerővel a szelektív morbiditási ráta tekintetében, mert sajnos a krónikus megbetegedések a fiatalabb korcsoportokat is bőven érintik, illetve, más oldalról közelítve, az időskorúak magasabb aránya következhet az adott térség hosszabb átlagos várható élettartamából, ebből kifolyólag jobb általános egészségi állapotából, ritkább megbetegedéséből, amely ellensúlyozza az előregedő népesség időskori egészségügyi problémáinak hatását.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

Az egészséggel összefüggő életminőség egyik fő hatótényezője – a társadalmi, gazdasági, környezeti faktorokon kívül – az egészségügyi ellátórendszer, melynek talapzata az erős, hozzáférhető, kompetens alapellátás, a beteg első találkozása a gyógyító-megelőző ellátások rendszerével. Az alapellátás folyamatos, bizalmi kapcsolaton alapuló, lakóhelyhez közeli szolgáltatást nyújt. Funkciói, elvárt kompetenciái napjainkra kibővültek, az öregedés, a krónikus betegségek, a növekvő egészségtudatosság és a fejlett technológia kihívásai mentén. Ideális esetben az alapellátás tehermentesíti a szakellátás rendszerét, diagnosztizál, megelőzést, szűrést, gondozást, osztályozást, beutalást végez, és jelentős szerepet vállal az elhúzódó krónikus problémák kezelésében és prevenciójában.

Magyarországon az alapellátás gerincét az egyéni praxisokba, területi körzetekbe szerveződő, szabad orvosválasztáson alapuló, fejkvóta-finanszírozású háziorvosi és házi gyermekorvosi ellátás adja. Az alapellátó orvosi szakmát egyszerre sújtja elöregedés, elvándorlás, csökkenő utánpótlás, elégtelen finanszírozás, magas anyagi és adminisztrációs teher, alacsony megbecsültség és számos egyéb egzisztenciális és orvosszakmai probléma. Mindezen folyamatok és jelenségek a betöltetlen praxisok számának növekedését vonják maguk után, amelyet a háziorvos-képzés, a praxisprogramok, illetve a letelepedési, praxisjog-vásárlási támogatások csak lassítani tudnak, megállítani sajnos nem. Különösen sújtja a praxis üresedésének problémája a kistelepülési dominanciájú, ritkábban lakott, periférikusabb térségeket és többnyire vegyes (felnőtteket és gyermekeket ellátó) körzeteiket.

Bár az elemzés – mint minden, a valóságot egyszerűsített feltételekkel vizsgáló modell – eredményei fenntartásokkal kezelendők, tapasztalataiból az következik, hogy a háziorvosi ellátás jelenleg inkább mondható reaktív, mint proaktív: a fajlagosan magasabb rendelőben ellátott esetszámmal jellemezhető térségek háziorvosi szolgálatai többnyire a már létező betegségekre, egészségügyi problémákra reagálnak, és nem kimondottan képesek prevencióval kevesebb megbetegedéshez hozzájárulni. Egyetértek azon szakpolitikai állásfoglalásokkal, amelyek a kor kihívásainak egyre nehezebben megfelelni tudó egyéni praxisok működési feltételeinek javítása mellett szorgalmazzák a kibővített tudásszintű, fejlettebb technológiákat alkalmazó, térségileg jobban centralizált csoportpraxisok, illetve a háziorvosok horizontális együttműködésén alapuló praxisközösségek kialakítását, valamint az alapellátó orvoslás fokozottabb megelőzési, szűrési, gondozási, egészségfejlesztési kompetenciáinak bővülését, egyidejűleg az ellátórendszer többi szintjével való integrációjának megerősítésével.

Az alapellátás megújításának a fentiekben sorolt lépéseihez kapcsolódóan javasolt mélyebb, az elérhetőségi, ellátási viszonyokat fókuszba helyező települési/körzeti szintű kutatások lebonyolítása, kvantitatív, illetve „terepi” empirikus vizsgálatokkal, ezek eredményeire alapozva pedig mindenképpen szükséges a házi orvosszakma viszonyulásának, igényeinek felmérése és becsatornázása az átfogó reformokat érintő döntéshozatalba.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet a kedvezményezett járások besorolásáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1400290.kor>
2. 106/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet a kedvezményezett járások besorolásáról szóló 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet módosításáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1400290.kor>
3. 2000. évi II. törvény az önálló orvosi tevékenységről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0000002.tv>
4. 2006. évi CXXXII. törvény az egészségügyi ellátórendszer fejlesztéséről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0600132.tv>
5. 2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100189.tv>
6. 2015. évi CXXIII. törvény az egészségügyi alapellátásról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1500123.tv>
7. 313/2011. (XII. 23.) Korm. rendelet az önálló orvosi tevékenységről szóló 2000. évi II. törvény végrehajtásáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100313.kor>
8. 4/2000. (II. 25.) EüM rendelet a házi orvosi, házi gyermekorvosi és fogorvosi tevékenységről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0000004.eum>
9. ÁLLAMI EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÓ KÖZPONT (2016): MÉRTÉK teljesítményjelentés 2013-2015. <https://mertek.aEEK.hu/web/mertek-magyar-egeszsegugyi-rendszer-teljesitmenyertekelese/jelentes-2013-15>
10. BÁLINT, Cs. (2019): A betöltetlen házi orvosi és házi gyermekorvosi körzetek területi összefüggései. *Studia Mundi - Economica* Vol. 6. No. 2.(2019), 15-36, <https://doi.org/10.18531/Studia.Mundi.2019.06.02.15-36>, p. 32
11. BÁLINT, Cs. (2020a): The Capacities of Primary Health Care in Hungary: A Problem Statement. *European Journal of Investigation in Health Psychology and Education* 10 : 1 pp. 327-345. <https://doi.org/10.3390/ejihpe10010025>
12. BÁLINT, Cs. (2020b): A házi orvosi és házi gyermekorvosi alapellátás területi egyenlőtlenségei Magyarországon. Doktori értekezés, SZIE Gazdaság- és Regionális Tudományi Doktori Iskola, 164 p. https://archive2020.szie.hu/sites/default/files/balint_csaba_ertekezes.pdf

13. BLAS, E. & KURUP, A. S. (2010): Equity, social determinants and public health programmes. Genf: WHO
http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/44289/1/9789241563970_eng.pdf
14. BLOOM, D. E. & CANNING, D. (2007). Commentary: The Preston Curve 30 years on: still sparking fires. *International Journal of Epidemiology*. 36 (3): 498–9, discussion 502–3. <https://doi.org/10.1093/ije/dym079>
15. BOLLA, M., KRÁMLI, A. & NAGY-GYÖRGY, J. (2013): Többváltozós statisztikai módszerek. Szegedi Tudományegyetem, 154 p. http://eta.bibl.u-szeged.hu/1327/1/tobbvaltozos_statisztikai_modszerek.pdf
16. BORBÁS, I., AJTONYI, ZS., ASZTALOS, P., BABARCZY, B., FARKAS, B. F., GYENES, P., KIEFER, P. & MIHALICZA, P. (2016): Egészségügyi helyzetkép. ÁEEK Központi Adattárház és Elemzési Főosztály, 44 p. https://era.aEEK.hu/zip_doc/evkonyv/Helyzetkep_2016_%20januar_v1.pdf
17. CSIZMADIA, P. (2017): Az egészségügyenéltekének csökkentésének nehézségei. *Egészségfejlesztés*, LVIII. évfolyam, 2017. 1. szám, <https://doi.org/10.24365/ef.v58i1.138>
18. DARYANTO, A. (2013): Heteroskedasticity - SPSS syntax. <https://sites.google.com/site/ahmaddaryanto/scripts/Heterogeneity-test>
19. DHSC (2014): Transforming primary care. Safe, proactive, personalised care for those who need it most. London: Department of Health; 2014 https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/304139/Transforming_primary_care.pdf
20. DÓZSA, C. & BORBÁS, F. (2015): Az integrált ellátás koncepcionális keretrendszere és az integráció lehetőségei az alapellátásban. *Orv. Hetil.*, 2015, 156(22), 881–887.
21. DÓZSA, K., SINKÓ, E. & GAÁL, P. (2017): Háziiorvosi alapellátás, hogyan tovább? *IME – Interdiszciplináris Magyar Egészségügy*, XVI. évfolyam 6. szám 2017. június, 7-16.
22. EGRI, Z. (2011): A közép-kelet-európai egészségparadoxon regionális gazdasági összefüggései. Doktori értekezés, SZIE GSZDI, Gödöllő
23. EGRI, Z. (2017a): Magyarország városai közötti egészségügyenéltekének. *Területi Statisztika*, 2017, 57(5): 537–575; <https://doi.org/10.15196/TS570504>
24. EGRI, Z. (2017b): Települési egészségügyenéltekének a gazdasági fejlettség triadikus felbontása alapján. *Studia Mundi - Economica* Vol. 4. No. 3.(2017) <https://doi.org/10.18531/Studia.Mundi.2017.04.03.32-44>
25. EGRI, Z. (2017c): Térségi egészségügyenéltekének az európai makrorégióban (kelet-közép-európai szemszögből). *Területi Statisztika*, 2017, 57(1): 94–124; <https://doi.org/10.15196/TS570105>
26. ERDIL, E. & YETKINER, I. H. (2004): A Panel Data Approach for Income-Health Causality. Working Papers FNU-47, Research unit Sustainability and Global Change, Hamburg University, revised Apr 2004.

- <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.462.1318&rep=rep1&type=pdf>
27. FIELD, A. (2013): *Discovering statistics using ibm spss statistics*. SAGE Publications Ltd, London, 2013. ISBN 978-1-4462-4917-8, 1104 p.
  28. GERÉB, L. (2007): Az oktatás, mint beruházás. De kinek? *Közgazdász Fórum*. 10. 21-38.
  29. GIDAI, E. (2007): Az egészségi állapot és a jövedelmi viszonyok kölcsönkapcsolata az EU országokban. *Magyar Tudomány* 2007/9. 1145-1148. <http://www.epa.hu/00600/00691/00045/pdf/1145-1148.pdf>
  30. GILBERT, J. H. V., YAN, J. & HOFFMAN, S. J. (2010): *Framework for Action on Interprofessional Education and Collaborative Practice*. Geneva: WHO, http://www.who.int/hrh/resources/framework_action/en/
  31. GROSSMAN, M. (1972): On the Concept of Health Capital and the Demand for Health *The Journal of Political Economy* 80 (2): 223–255. <https://pdfs.semanticscholar.org/e656/466bba4f898ad560498998639eb147f62396.pdf>
  32. GUTÁSI, É. (2016): Alapellátás új minőségben. *Egészségfejlesztés*, LVII. évfolyam, 2016. 3. szám, 59-61. <https://doi.org/10.24365/ef.v57i3.67>
  33. GYÓGYSZERÉSZETI ÉS EGÉSZSÉGÜGYI MINŐSÉG- ÉS SZERVEZETFEJLESZTÉSI INTÉZET (2014): *Az alapellátás jellemzői Európában*. https://era.aeek.hu/zip_doc/kutatas/2014/alapellatas_EU.pdf
  34. HAIR, J. F. JR., ANDERSON, R. E., TATHAM, R. L. & BLACK, W. C. (1995): *Multivariate Data Analysis* (3rd ed). New York: Macmillan.
  35. HAIR, J.F. JR., BLACK, W.C., BABIN, B.J. & ANDERSON, R.E. (2014): *Multivariate Data Analysis*. Pearson Education Limited, Essex, 2014. ISBN 13: 978-1-292-02190-4, 734 p.
  36. HÁMORI, G. (2016): A magyarázóváltozók kezelésének egyes kérdései regressziós modellezés során. *Statisztikai Szemle*, 94. évfolyam 1. szám, 5-21. http://real.mtak.hu/42538/1/2016_01_005.pdf
  37. HORVÁTH, GY. (2015): *Spaces and Places in Central and Eastern Europe. Regions and Cities series*, Routledge, London, 250 p. <http://hdl.handle.net/11155/1148>
  38. HUNYADI, L. & VITA, L. (2008a): *Statisztika I. Adatok, elvek, módszerek*. AULA Kiadó, Budapest, 2008, 347 p.
  39. HUNYADI, L. & VITA, L. (2008b): *Statisztika II. Adatok, elvek, módszerek*. AULA Kiadó, Budapest, 2008, 300 p.
  40. ILLÉS, I. (2002): *Közép- és Délkelet Európa az ezredfordulón, átalakulás, integráció, régiók*. Budapest – Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 290 p.
  41. JONES, K. & MOON, B. (1987): *Health Disease and Society*, Routledge and Kegan Paul, London

42. KALABAY, L. (2010): Tudományos munka az alapellátásban. Hazai eredmények és tapasztalatok európai szemmel. *Orvosi Hetilap*, 151(17), 707-713. <https://doi.org/10.1556/OH.2010.28862>
43. KÁLMÁN, M. (2010): Metaanalízis: Jobbak a gyermekorvosok. *Hírvivő*, XV. évf. 3. szám, p. 9. <http://www.hgye.hu/dok/hirvivo/ujzag/00037.pdf>
44. KINCSES, GY. (2016): Az alapellátás átalakításáról. *Orvostovábbképző Szemle*, 23. évf. 1. sz. / 2016, 67-73.
45. KINCSES, GY. (2019): A köz- és a magánszféra szerepe az egészségügyben. *Magyar Tudomány* 180(2019)10, 1510–1522. <https://doi.org/10.1556/2065.180.2019.10.11>
46. KOLLÁNYI, ZS. (2013): A gazdasági fejlődés és az egészségi állapot elméleti összefüggései. In: *Egészségügyi Gazdasági Szemle*, 1/2013. 37-44. p
47. KOLLÁNYI, ZS. (2016): Az egészségi állapot társadalmi és gazdasági összefüggésrendszere. Doktori disszertáció, ELTE TÁTK Szociológia Doktori Iskola, 356 p.
48. KOPP, M. & RÉTHELYI, J. (2004): Where psychology meets physiology: Chronic stress and premature mortality. The Central-Eastern European health paradox. *Brain Research Bulletin*, 5., 351–367. <http://doi.org/dmgn65>
49. KOPP, M. & SKRABSKI, Á. (2007): A magyar népesség életkilátásai. *Magyar Tudomány*, 9., 1149–1153.
50. KÓSA, K. & KŐMÜVES, S. (2019): Egészségegyenlőtlenségek az egyenlőtlenségek globális kontextusában. *Magyar Tudomány* 180(2019)11, 1612–1625. <https://doi.org/10.1556/2065.180.2019.11.3>
51. KOVÁCS, P. (2008): A multikollinearitás vizsgálata lineáris regressziós modellekben. *Statisztikai Szemle*, 86. évfolyam 1. szám, 38-67. http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2008/2008_01/2008_01_038.pdf
52. KOVÁCS P., PETRES T. & TÓTH L. (2004): Adatállományok redundanciájának mérése. *Statisztikai Szemle*. 82. évf. 6–7 sz. 595–604.
53. KUSLITS, SZ. (2019): Miért rúgnak a haldoklóba? *Hírvivő*, XXIV. évf. 2019/1. szám, pp. 4-5. <http://www.hgye.hu/dok/hirvivo/ujzag/00070.pdf>
54. MACKENBACH, J. P., KARANIKOLOS, M. & MCKEE, M. (2013): The unequal health of Europeans: successes and failures of policies. *Lancet* 381: 1125–1134. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(12\)62082-0](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(12)62082-0)
55. MCGRAIL, M.R. & HUMPHREYS, J.S. (2009): The index of rural access: an innovative integrated approach for measuring primary care access. *BMC Health Services Research* 2009 9:124 <https://doi.org/10.1186/1472-6963-9-124>
56. MOHOS, A. & TORZSA, P. (2020): Milyen tényezők befolyásolják az orvostanhallgatók pályaválasztását? A családorvosi hivatás jövőképe. http://medicalonline.hu/eu_gazdasag/cikk/a_csaladorvosi_hivatas_jovokepe

57. OECD & EU (2018), Health at a Glance: Europe 2018: State of Health in the EU Cycle, OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/health_glance_eur-2018-en
58. OECD & WHO European Observatory on Health Systems and Policies (2019), Magyarország: Egészségügyi országprofil 2019, State of Health in the EU, OECD Publishing, Paris/WHO European Observatory on Health Systems and Policies, Brussels, https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/state/docs/2019_chp_hu_hungary.pdf
59. OROSZ, É. (1989): Az egészségügy területi egyenlőtlenségei – az újraértelmezés szükségességéről. *Tér és Társadalom* 3. évf. 1989/2. 3-19. p.
60. OROSZ, É. (2001, 2011): Félúton vagy tévúton? Egészségügyünk félmúltja és az egészségpolitika alternatívái. Egészséges Magyarországért Egyesület, Budapest, 327 p.
61. PÁL, V. (2017): Egészségünk földrajza – területi különbségek a hazai egészségi állapotban. *Magyar Tudomány* 2017/3, 311-321.
62. Pénzcentrum (2021): Kritikus a helyzet több mint 500 településen: a magyarok egészsége a tét. <https://www.penzcentrum.hu/egeszseg/20210202/kritikus-a-helyzet-tobb-mint-500-telepulesen-a-magyarok-egeszsege-a-tet-1110134>
63. PÓTA, GY. (2019): Egyedül nem megy. *Hírvivő*, XXIV. évf. 2019/3. szám, 5-6. <http://www.hgye.hu/dok/hirvivo/ujzag/00072.pdf>
64. PRESTON, S. H (1975): "The Changing Relation between Mortality and Level of Economic Development". *Population Studies*. 29 (2): 231–248. <https://doi.org/10.2307/2173509>
65. PRICE, I. (2000): *Research Methods and Statistics*. University of New England, Armidale. https://webstat.une.edu.au/unit_materials/c4_descriptive_statistics/determine_skew_kurt.html
66. ROGERSON, P. A. (2001): *Statistical methods for geography*. London: Sage
67. RÓSA, Á. (2019): Praxisközösség, csoportpraxis vagy valami más. *Hírvivő*, XXIV. évf. 2019/2. pp. 34-36. <http://www.hgye.hu/dok/hirvivo/ujzag/00071.pdf>
68. RURIK, I. (2019): Alapellátás, alapellátók Magyarországon, 2018. *Orvosi Hetilap*, 2019. 160. évfolyam, 24. szám, 926–935. <https://doi.org/10.1556/650.2019.31423>
69. SÁNDOR, J., NAGY, A. & JENEI, T. et al., (2018): Influence of patient characteristics on preventive service delivery and general practitioners' preventive performance indicators: a study in patients with hypertension or diabetes mellitus from Hungary. *Eur J Gen Pract.* 2018; 24: 183–191. <https://doi.org/10.1080/13814788.2018.1491545>
70. SCHMIDT, P., KONCZOSNÉ SZ. M., LACZKA, É., TOKAJI, K. & RURIK, I. (2019): A családorvosképzés és -továbbképzés, tudásmegosztás aspektusból. *Magyar Tudomány* 180(2019)3, 423–442. <https://doi.org/10.1556/2065.180.2019.3.13>

71. SPENCE, M. & LEWIS, M. (2010): Health and growth. Commission on growth and development Washington, D.C.: World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/575121468326969619/Health-and-growth>
72. Súlyos láttelet a magyar háziorvosi praxisokról: ez még később komolyan visszaüthet. <https://www.penzcentrum.hu/biztositas/sulyos-lattelet-a-magyar-haziorvosi-praxisokrol-ez-meg-kesobb-komolyan-visszauthet.1100736.html>
73. SZALAI, B. (2020): Nézze meg részletesen, honnan hiányoznak a háziorvosok! Szabad Európa <https://www.szabadeuropa.hu/a/n%C3%A9zze-meg-r%C3%A9szletesen-honnan-hi%C3%A1nyoznak-a-h%C3%A1ziorvosok-/30862976.html>
74. SZÉKELYI, M. & BARNA, I. (2002): Túlélőkészlet az SPSS-hez – Többváltozós elemzési technikákról társadalomkutatók számára. Typotex Kiadó, Budapest, 2002, 453 p.
75. SZILÁGYI, D. & UZZOLI, A. (2013): Az egészségügyenlőtlenségek területi alakulása az 1990 utáni válságok idején Magyarországon. *Területi Statisztika* 16(53): (2) pp. 130-147. <https://core.ac.uk/download/pdf/50569151.pdf>
76. SZIRMAI, V. (2015): Társadalmi jól-lét problémák Európában: egy versenyképesebb Európa lehetősége. In: Szirmai, V. (szerk.): A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-lét felé. Kodolányi János Főiskola, 2015. pp. 23-39.
77. TABACHNICK, B.G. & FIDELL, L.S. (2013): Using Multivariate Statistics – 6th edition. Pearson Education, Inc., New Jersey, 2013, 983 p. ISBN-13: 978-0-205-89081-1
78. UZZOLI, A. & SZILÁGYI, D. (2009): Javuló életkilátások és növekvő területi különbségek Magyarországon. *Magyar Epidemiológia*, 6, 3, 181-196.
79. UZZOLI, A. (2012): A hazai egészségi állapot alakulása és területi különbségei a válság éveiben. In: Nyári, D. (szerk.): Kockázat - Konfliktus – Kihívás. Szeged: SZTE TTK Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék, pp. 931-940.
80. VARGHA, A. (2011): A parciális korrelációs együttható értelmezési problémái a többdimenziós normalitás feltételének sérülése esetén. *Statisztikai Szemle*, 89. évfolyam 3. szám, 275-293. http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2011/2011_03/2011_03_275.pdf
81. VITRAI, J., HERMANN, D., KABOS, S., KAPOSVÁRI, CS., LŐW, A., PÁTHY, Á. & VÁRHALMI, Z. (2008): Egészség-egyenlőtlenségek Magyarországon. Adatok az ellátási szükségletek térségi egyenlőtlenségeinek becsléséhez. *EgészségMonitor*, Budapest. http://www.sze.hu/~pathya/2009_tavasz/szakdolgozat/Egeszseg-egyenlotlensegek%20Magyarorszagon.pdf
82. VOKÓ, Z. (2018): Az egészségi állapot változása a vélt egészség és a funkcionalitás alapján 2009 és 2014 között Magyarországon. In: TOKAJI, K. (szerk.): Európai lakossági egészségfelmérés, 2014 – Műhelytanulmányok 2. Központi Statisztikai

- Hivatal, Budapest pp. 45-61.
http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/elef/elef_2014_muhelytan.pdf
83. WHITEHEAD, M. & DAHLGREN, G. (2006): Concepts and Principles for Tackling Social Inequities in Health: Levelling up. Part 1. WHO European Office for Investment for Health and Development, <https://apps.who.int/iris/handle/10665/107790>
  84. WORLD HEALTH ORGANIZATION (1994): Report of the WHO Working Group on Quality Assurance. WHO, Geneva, 18-20 May 1994. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/58701>
  85. WORLD HEALTH ORGANIZATION (2016): Strengthening people-centred health systems in the WHO European Region: framework for action on integrated health services delivery: Working document: Regional Committee for Europe 66th session. Copenhagen, Denmark, 12–15 September 2016. World Health Organization Regional Office for Europe; http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0004/315787/66wd15e_FFA_IHSD_160535.pdf?ua=1
  86. WORLD HEALTH ORGANIZATION & UNITED NATIONS CHILDREN'S FUND (2018): A vision for primary health care in the 21st century: towards universal health coverage and the Sustainable Development Goals. World Health Organization. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/328065>

ISSN 2630-886X

18 57

BGE

**MULTIDISZCIPLINÁRIS KIHÍVÁSOK
SOKSZÍNŰ VÁLASZOK**

GAZDÁLKODÁS- ÉS SZERVEZÉSTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

**MULTIDISCIPLINARY CHALLENGES
DIVERSE RESPONSES**

JOURNAL OF MANAGEMENT
AND BUSINESS ADMINISTRATION

**K-POP 4E, AZAZ A KREATÍV ÉS KULTURÁLIS IPARI
MARKETING-MIX ELEMEINEK BEMUTATÁSA A DÉL-
KOREAI POPZENÉBEN (K-POPBAN) ÉS
FILMSOROZATOKNÁL (K-DRÁMÁKNÁL) HASZNÁLT
MARKETING ESZKÖZÖK PÉLDÁJÁN KERESZTÜL**

**K-POP 4E - INTRODUCTION OF THE MARKETING-MIX
OF THE CREATIVE AND CULTURAL INDUSTRY
THROUGH THE EXAMPLES OF THE MARKETING
ASSETS USED IN THE SOUTH KOREAN POP MUSIC (K-
POP) AND TV SERIES (K-DRAMAS)**

GAJZÁGÓ Éva Judit

Kulcsszavak: *marketing-mix, kreatív és kulturális ipar, Dél-Korea, K-pop, K-dráma*
Keywords: *marketing-mix, creative and cultural industry, South Korea, K-pop, K-drama*

JEL kód: *M30, M31*

<https://doi.org/10.33565/MKSV.2021.01.05>

ÖSSZEFOGLALÓ

Az elmúlt évtizedekben a kreatív és kulturális ipar szerepe felértékelődött, termékeinek és szolgáltatásainak kereslete növekedett. A cikkben ezen növekedés hátterét, illetve a növekedéshez hozzájáruló vállalati marketing eszközöket egy egyre népszerűbb szektor, a dél-koreai zenei- és filmipar példáján keresztül mutatja be a szerző. A 4E marketing-mix modelljét (Experience, Everyplace, Exchange, Evangelism) használva ismerteti azokat az eszközöket, amelyekkel a vállalatok befolyásolják az iparág termékeinek fogyasztását. A cikk második felében egy nemzetközi szekunder kutatás, valamint egy hazai, a koreai kultúra rajongói körében 2018-2019-ben elvégzett primer kutatás eredményeit összegezve a szektor fogyasztónak sajátosságai és preferenciái is bemutatásra kerülnek.

SUMMARY

The role of the creative and cultural industry and the demand for its products and services were gradually increasing in the last decades. In this article, the author examines the corporate marketing assets, which enabled this growth, through the sector of the South Korean music and cinema, which popularity is gaining more popularity. Using the model of the 4E marketing-mix (Experience, Everyplace, Exchange, Evangelism), describes those assets which are used by the companies to influence the consumption of the products of this sectors.

The second part of the article describes the consumer attributes and preferences of this sector through the results of an international secondary research and a Hungarian primary research implemented in 2018 and 2019.

BEVEZETÉS – A kreatív és kulturális ipar (CCI) felértékelődése

Az elmúlt két évtizedben a gazdaságban jelentősen megnövekedett a kreatív és kulturális ipar (creative and cultural industry, CCI) szerepe. A CCI azon tevékenységeket foglalja magába, melyek az egyének kreativitásából, képességeiből és tehetségéből erednek (Comunian et al., 2010), és a kultúrát használják alapanyagként (input) egy funkcionális eredmény, termék vagy szolgáltatás (output) előállítására (EC Zöld Könyv, 2010). Az előállított termékek és szolgáltatások gyakran szimbolikus jelentőséggel bírnak (Morvay, 2020). A CCI-hez sorolhatjuk az építészetet, a dizájnt, a tervezőgrafikát, a divattervezést, a reklámszakmát, vagy a zenei- és filmipart is. Törnkvist (1983) már a múlt században felhívta a figyelmet a kreatív ipar fontosságára, mára pedig a kulturális és kreatív ipar meghatározóvá vált. Egy 2010-es kutatásban Power és Nielsén (2010) kimutatták, hogy Európában a CCI egy régió GDP-jének (GDP/fő) 60%-

ához is hozzájárulhat, ez a szektor az EU gazdaságának egyik legmeghatározóbb része (Szilágyi, 2015). Az UNCTAD jelentése (2018) szerint 2011 és 2015 között a CCI¹ átlagos éves növekedési üteme a fejlett gazdaságokban 4,3% volt. A világkereskedelemben a kreatív szolgáltatások kereskedelme a teljes kereskedelmen 2015-ben 18,9%-a volt. 2015-ben 509 milliárd dollárnyi exportot bonyolítottak a CCI szektorban, amely a 2002-es értéknek (208 milliárd dollár) több mint a duplája, a növekedés 2016-ra az export és az import esetében is meghaladta a 21 milliárd dollár értéket.

Napjainkban a CCI néhány ágazata, a dél-koreai popzene² (a továbbiakban K-pop), a dél-koreai filmek, illetve TV-sorozatok (a továbbiakban K-drámák) egyre ismertebbé válnak világszerte. A koreai popzene képviselői (például a BTS együttes) pár éven belül a világ popzenei toplistáinak élére kerültek, 2020-ban pedig a Parazita című dél-koreai film Oscar-díjat kapott. A koreai kultúra globális elterjedése (azaz a Hallyu) a koreai gazdaság más szektorainak fejlődését is pozitívan befolyásolta. A Hallyu sikeréhez a dél-koreai kreatív és kulturális ipari szektorban működő vállalkozások professzionális marketing tevékenysége is hozzájárult.

A cikkben a szerző a dél-koreai CCI (főként zenei és filmipari) vállalatok marketing tevékenységének módszereit, eszközeit elemzi. Elsőként, esettanulmány jelleggel, az alkalmazott marketing-mix elemeit mutatja be. A CCI szektorban használt marketing-mix, a CCI termékek és szolgáltatások egyedisége révén, eltér a hagyományos marketing-mixtől. A fogyasztók elkötelezettsége, a velük kialakított kapcsolat például sokkal fontosabb, mint más szektorok esetében (Epuran et al., 2015). Emiatt érdemes egy új, a hagyományos 4P marketing-mixtől eltérő módszert, a 4E marketing-mixet alkalmazni a leírására. A cikk második felében a K-pop és a K-dráma célcsoportját mutatja be a szerző, a szakirodalomra támaszkodva, illetve egy 2018-as, magyar rajongók körében végzett kutatás eredményeinek bemutatásával. A kutatás eredményei egyfajta referenciaként szolgálhatnak a marketing-mix elemek használatának sikerességére. A koreai kreatív és kulturális iparral, illetve a K-poppal és K-drámával kapcsolatban még nem jelent meg Magyarországon szakfolyóirati közlemény, ezért ez az írás hiánypótlónak is tekinthető.

SZAKIRODALOM FELDOLGOZÁS

A Hallyu, azaz a Koreai Hullám

Dél-Korea már az 1990-es évektől kezdve nagy hangsúlyt helyezett a kreatív és kulturális ipari, köztük a film- és zeneipari tartalmak és termékek globális piacon történő elterjesztésére (Shim, 2008). A Hallyu, azaz a Koreai Hullám, jelentése erre, a koreai kultúra, illetve a kulturális és kreatív ipari termékek globális, jelentős méretű elterjedésére utal. A kifejezés első használatára feltételezhetőleg egy 1997-es, *What is Love All About?* (Mi a szerelem?) című koreai televíziós sorozat kínai médiában történő leadása utáni sajtómegjelenésben került sor (Shim, 2006). A 2000-es évektől kezdve a dél-koreai filmipari termékek népszerűsége a környező országokban (például Kínában, Tajvanon, Vietnámban vagy Indonéziában) ugrásszerűen megnőtt. A CCI és egyéb termékek (például a szépségipari termékek, a merchandise anyagok és a turisztikai szolgáltatások) összekapcsolása révén pedig pozitívan befolyásolta a koreai exportot is.

A szakirodalom ma már a Koreai Hullám négy szakaszát is említi; az első szakasz a koreai kreatív és kulturális ipari termékek a Dél-Korához közeli, környező országokban történő elterjedésével azonosítható, míg a második szakasz a Hallyu globális szintű terjedését hangsúlyozza (Jin és Yoon, 2016). A harmadik szakaszban a korai kultúra, a negyedikben pedig a koreai stílus világszintű elterjedéséről beszélnek a szakértők (Bok-rae, 2015).

A Koreai Hullám első szakasza tehát a koreai TV sorozatok (K-Drámák) elterjedéséhez köthetők. A 2000-es évektől kezdve a dél-koreai filmipar termékeit – filmeket és sorozatokat is –, illetve ezek jogait egyre több ázsiai országban vásárolták meg. A kedvelt sorozatok között szerepelt például a fent említett *Mi a szerelem?* (*What Is Love All About?*, 1997), a *Téli Szonáta* (*Winter Sonata*, 2002), és *A Palota Ékköve* (*Dae Jang Geum*, 2003) című K-Dráma. A környező ázsiai országok rajongói már ekkor elkezdtek érdeklődni a koreai zenei produkciók iránt is, többek között ekkor vált népszerűvé a H.O.T., a Shinhwa, és a BoA együttes is. A K-Dráma és a K-pop sikerei pedig növelték más dél-koreai termékek és szolgáltatások – például a turisztikai szolgáltatások, szépségipari termékek – keresletét is. A Hallyu egyfajta „puha tényező” lett, amely hozzájárult Dél-Korea gazdasági növekedéséhez azáltal, hogy nemzetközi szinten elterjesztette a „koreai álmot” (Min et al., 2018), és segített abban, hogy a koreai drámákért és zenéért rajongók a koreai termékek fogyasztóivá váljanak (Shim, 2006). A Koreai Hullám tehát a TV sorozatokkal kezdődött, és a K-Pop zenén keresztül vált világméretűvé, biztosítva ezzel a koreai CCI termékek és szolgáltatások globális áramlását (Cho M., 2017).

A Hallyu második szakaszának – Hallyu 2.0. – kezdetét egy koreai női együttes, a Girls' Generation Japánban elért sikereihez kötik (Bok-rae, 2015). A második szakasz kiteljesedése egy 2012-ben megjelent K-pop zeneszám, Psy Gangnam Style című dalának globális sikereihez köthető. A dal YouTube nézettsége Guinness Rekord lett, és jelenleg is a világ nyolcadik legnézettebb zeneszáma ezen a csatornán 3,7 milliárdos nézettséggel. Ez volt az első olyan videó, amelyet 161 nap alatt több mint egy milliárd alkalommal néztek meg (Berg, 2015). Elterjedését az is segítette, hogy a dal szövege az angol nyelvben vicces félreértést eredményezett, így több ezer, szintén magas nézettségű, úgynevezett reakció videó és mém is készült belőle.

A koreai popzene ennél is jelentősebb, világméretű sikerének csúcspontja a BTS zenekar 2018-tól zajló globális térhódítása. A BTS 2018-ban nem amerikai vagy angol zenekarként a világon először az IFPI Global Chart³ első három helyezettje közé került, 2020-ban pedig már két daluk is első lett az amerikai Billboard listán⁴. A nézettségi statisztikákat tekintve Psy-t is túlszárnyalták, 2019-ben a 'Boy with Luv' című daluk YouTube nézettsége szintén Guinness Rekord lett, egy nap alatt 74,6 millióan, 48 óra alatt pedig 100 millióan tekintették meg (a cikk írásáig a videoklipet⁵ már több mint 1 milliárdszor látták). A DNA⁶ című BTS videó nézettsége még ennél is magasabb, 1,16 milliárd körüli. A K-pop népszerűségét más énekes csapatok, például a BlackPink lánycsapat, is növelik. A BlackPink egyik dala 2019 tavaszán a BTS YouTube nézettségi rekordját is megdöntötte.

A Hallyu másik jelentős területét képezi a koreai filmipar, amelynek pillérei a mozifilmek és a TV sorozatok. A K-Drámák globális elterjedése szorosan összefügg a K-pop sikereivel. Psy zeneszáma után például ugrásszerűen megnőtt a K-drámák jogainak megvásárlása világszerte. 2012-ben Kim Ki-duk Pieta című filmje kapta az Arany Oroszlán díjat (Berg, 2015). A koreai filmipar globális sikerességét mutatja a Koreában gyártott filmek számának változása is. Az UNESCO adatai⁷ alapján 2011 és 2017 között több mint a duplájára (216-ról 494-re) nőtt a korai filmek száma, és a koreai filmgyártás bevételei is exponenciálisan növekedtek. 2011-ben 1.209,6 millió dollár volt a bevételük, ami 2019-re elérte a 2.109,4 millió dollár⁸ értéket. Ezzel az ország a harmadik helyen áll a világ audiovizuális termékeket exportáló országainak rangsorában. A koreai filmipar sikerének csúcspontja az Élősködők című, Bong Joon-ho által rendezett film sikere a 2019-es Cannes-i Filmfesztiválon és a 2020-as Oscar-díj-átadón.

A Koreai Hullám nemcsak a film- és zenei ipar termékeinek elterjedését foglalja magában. A két szektor népszerűsége automatikusan magával hozta más, nemcsak

CCI területek – például a turizmus és a szépségipar – felértékelődését is (Huh, 2017). Ez egyrészt a vállalatok átgondolt marketing- és termékpolitikájának (bővebben lásd alább), másrészt a koreai állam stratégiai gondolkodásának köszönhető.

A Koreai Hullám marketing vonatkozásai

A dél-koreai kreatív és kulturális ipari termékek és szolgáltatások globális térhódítása nem véletlenül alakult olyan hatékonyan az elmúlt években. A sikerek mögött a szektorban működő vállalkozások és egyéb aktorok (például az üzletemberek és kormányzat) döntései, professzionalizmusa és stratégiai gondolkodása áll.

A Koreai Hullám marketing megközelítésének bemutatását a szerző kétféle szempontrendszerrel végzi el: egyrészt szót ejt azokról a makro szintű tényezőkről, amelyek befolyásolják a Hallyu globális terjedését vagy a vállalkozások szegmentációs tevékenységét, másrészt Featherstonehaugh⁹ (Epuran et al, 2015) által elsőként alkalmazott 4E marketing-mixre támaszkodva mutatja be a K-pop és K-dráma marketing egyes elemeit, esettanulmány jelleggel.

Makrogazdasági tényezők

A Hallyut befolyásoló makrogazdasági tényezők között meg kell említenünk a koreai nemzeti szintű stratégiákat, majd beszélnünk kell még a vállalkozások együttműködéseiről, az országimázsról és a cégek globális szegmentációs stratégiáiról is.

Elmondhatjuk, hogy Dél-Koreában már évtizedek óta nagy hangsúlyt helyeznek a CCI-re (Connell, 2014, Berg, 2018) Dél-Korea már az 1960-as évek közepétől kezdve az ipar saját erőből történő fejlesztésére koncentrált, előnyben részesítették a hazai gyártást, korlátozva az importot. Ez a CCI – főként az elektronikai termékek, szoftverek, zeneipar – területén sem volt másképp. Később, az 1990-es évektől regnáló kormányok már sokkal erősebben fókuszáltak a kreatív és kulturális ipar gazdaságban elfoglalt szerepének növelésére, a CCI szektort a gazdasági növekedés motorjaként azonosították (Kwon és Kim, 2013). Az 1990-es évek elejéig alakultak meg azok a nagy médiavállalatok (a KBS – Korean Broadcasting System –, az MBC – Munhwa Broadcasting Corporation – és az SBS – Seoul Broadcasting System), amelyek mára transznacionális médiaügynökségekké váltak, és jelentős szerepet játszanak a globális médiapiac alakításában. A globalizáció folyamatának élénkülésével ezek a nagyvállalatok

diverzifikálták a piacot és eltérő fogyasztói szegmenseket céloztak meg a kultúra közvetítésének céljából is (Bayer, 2002).

Dél-Korea gazdaságát és jelenlegi világgazdasági szerepét is jelentős mértékben meghatározza az az egyedi, a vállalatok, a kormányzás és a civil szféra összefonódásával jellemezhető szervezettípus, amelyet chaebol-nak nevezünk. A chaebolok olyan, általában egy család tulajdonában lévő cégcsoportok, konglomerációk, amelyek nagy gazdasági és politikai befolyással bírnak, és jellemzően nagyszámú leányvállalataik több szektorban is tevékenykednek (Neszmélyi, 2020). Példaként említhetjük a chaebolokra a Samsung, a Hyundai és az LG vállalatokat. Ezek a cégek már az 1980-as években nagy összegeket fektettek be a zeneiparba (Shim, 2002, Berg, 2018), főként az akkoriban nagyon népszerű videokazetta és film szektorba, majd az 1990-es években a nyomtatott médiában és a TV filmek gyártásában is nagy érdekeltségre tettek szert, és ezekben a szektorokban a legmodernebb technológiákat kezdték használni. A fent említett médiaórások szorosan összekapcsolódtak az információs-technológiai, szoftverfejlesztő és tartalomszolgáltató cégekkel is, így képesek voltak mennyiségileg és minőségileg is átalakítani a piacot, és átvenni a vezető szerepet a hagyományos média (TV, rádió) felett (Bayer, 2002).

A 2000-es évek elejétől Dél-Koreában különálló gazdaságpolitika és stratégia foglalkozott a CCI fejlesztésével. 2005-ben a dél-koreai állam egy milliárd dollárt fektetett be a zenei ipar fejlesztésébe (Flodman, 2015). A 2000-es évek első felében nagy számban alapítottak kulturális intézményeket, a kultúrával foglalkozó képzőhelyeket, iskolákat, illetve jelentősen emelték a kulturális minisztérium költségvetési keretét is (1994-ben a keret 5, 2000-ben pedig 640 milliárd KRW volt). 2009-ben jött létre például a nemzetközi szinten is tevékenykedő KOCCA (Koreai Kreatív Tartalom Ügynökség)¹⁰, amelynek napjainkban már a najui székhelyen kívül hat országban van telephelye. A 2000-es évek végén a koreai zeneipar fejlődését új rendeletek is segítették; 2009-ben vezették be a kalózkodás elleni törvényt, illetve a kormány az új zenei streaming- és webszolgáltatásokat is jelentős mértékben támogatta (Flodman 2015).

A 2010-es évektől a koreai CCI termékek globális szintű terjedése is megkezdődött. 2013-ban a kormány új fejlesztési fókuszra a kreatív gazdaság lett. Megalkották a Kreatív ipari stratégiát, illetve az ehhez kapcsolódó akció- és intézkedés-tervet, amely a kreatív gazdasági ökoszisztéma megteremtését és fejlesztését tűzte ki célul (Connell, 2014). A stratégiában különös hangsúlyt kapott a koreai popzene (K-pop), amelyet a Dél-Korea gazdasági növekedéséhez hozzájáruló „puha tényezőként” azonosítottak (Min et al., 2018). A stratégia

megvalósításában meghatározó szerepe volt a Triple Helix modellnek, amely a megvalósításhoz kiterjedt partnerséget biztosított, a kormányzati, a vállalkozási (chaebol) és a civil szféra együttműködésével. A CCI stratégiára megvalósítására a kormány 2013 és 2018 között 5,3 milliárd dollárt fordított. A stratégia sikerességét mutatja, hogy 2014-re Dél-Korea bekerült a világ zeneiparában a 10 legnagyobb bevételt generáló országok közé (Flodman, 2015). A kreatív és kulturális iparból származó exportbevételek folyamatosan bővültek, 2008-ban 2,3 milliárd, 2017-ben pedig közel 6 milliárd dollárt tettek ki¹¹.

A makro szintű tényezők harmadik elemeként meg kell említenünk a Hallyu országgommunikációban betöltött szerepét. 2019 óta a legsikeresebb koreai popzenekar, a BTS nagy szerepet játszik az országimázs alakításában. Az ország legfontosabb repülőterén, az Incheon reptéren például 2019-ben egy hatalmas órásplakát fogadta a Koreába belépőket, amelyen a zenekar tagjai egy „Welcome to Korea” (Üdvözljük Koreában) felirat mellett voltak láthatóak. A fővárost, Szöült¹² népszerűsítő kisfilmekben pedig szintén a pop ikonok szerepelnek.

Mikro szintű tényezők

A Hallyu mikro, azaz vállalati oldalát vizsgálva szót kell ejtenünk a koreai CCI szektorban működő vállalatok menedzsment tevékenységéről. A cégek professzionális, alaposan és hosszú távra tervezett vállalati stratégiával rendelkeznek, piaci döntéseik megalapozottak. A CCI szektorban működő vállalkozások mindig egy lépéssel a versenytársak előtt járnak. Innovativitásukat jelzi például, hogy a már említett BTS fiúcsapatot menedzselő ügynökség, a BigHit Entertainment (jelenleg HYBE), rendszeresen új, mások által még nem használt módszereket alkalmaz tevékenysége során (ezekről a későbbiekben ejt majd szót a szerző). A fent említett, egyedi, chaebol rendszernek, illetve a koreai mentalitásnak (az együttműködésre, a csoportra helyezik a hangsúlyt) köszönhetően a CCI szektor vállalatai szorosan együttműködnek más koreai, a szektorban vagy azon kívül működő vállalatokkal is.

A koreai filmipari és zenei ágazatokban működő vállalatok stratégiája és marketingje a piaci szegmentáció terén is különleges. 2000-es évek kezdetétől a dél-koreai zenei piacot meghatározó cégek nagyobb hangsúlyt helyeztek a külföldi piacok meghódítására, és szegmentálták a globális piacokat, kijelölték a főbb célcsoportokat. Az elsődleges célpiacokat a környező országok jelentették; például Japán, Kína, Indonézia, Szingapúr. A távolabb lévő piacok esetében (például az USA vagy az EU tagországai) a fő szegmentálási ismerv a fogyasztók jövedelme, a magasabb profitelvárás volt (Huh, 2017). Az ügynökségek egyedi piaci

stratégiákat dolgoztak ki az egyes célpiacokra, például az észak és latin amerikai országokra, a globális médiacégek lokalizációs törekvéseihez hasonlóan (Bayer, 2002).

A koreai cégek stratégiáikban nemcsak a Hallyu termékek forgalmazását vették figyelembe, hanem az egyéb dél-koreai termékeket, például az autó- és high-tech ipari vagy kozmetikai termékeket is. Huh (2017) rámutat arra, hogy a dél-koreai fogyasztási javak és a Hallyu termékek exportja között szoros kapcsolat van: az egyik típusú termékkör forgalmazása erősíti a másik keresletét.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A K-popban és a koreai filmiparban alkalmazott marketing-mix elemek bemutatására a szerző egyrészt leíró kutatási módszert alkalmazott, és egy saját szekunder és egy primer kutatás eredményeinek összegzését ismerteti. A szekunder kutatás fő célja a koreai popzenei- és film szektorban alkalmazott marketing módszerek, illetve a K-pop és K-dráma célközönségének, rajongói preferenciáinak felmérése volt. A primer kutatás pedig egy hazai 2018-as kérdőíves felmérés eredményeit dolgozta fel. A kutatást a szerző és dél-koreai kutatópartnere – Dr. Doobo Shim – folytatták le¹³. A kutatás célzottan a magyarországi, koreai kultúra iránt érdeklődő és rajongó célcsoportra koncentrált. A közzétett nyomtatott és online kérdőívekre összesen 1.772 válasz érkezett, amelynek feldolgozását SPSS szoftver segítségével végezték el. A kérdőívek közzétételére a rajongókat összefogó rendezvényen (Koreai Filmfesztivál), illetve közösségi média oldalakon került sor. A kérdőívet kitöltők mindannyian a hazai K-pop és K-dráma rajongók köréből kerültek ki, és olyan kérdésekre adtak választ, mint például, hogy mi a koreai kulturális termékekkel, szolgáltatásokkal kapcsolatos érdeklődési körük, milyen csatornán érik el a zeneszámokat és filmeket, vagy, hogy hogyan kommunikálnak egymással.

EREDMÉNYEK

A szekunder kutatás eredményeinek összegzése

A 4E marketing-mix a koreai popzenében és TV sorozatokban

Ebben a fejezetben, a vállalati átfogó stratégiai elemek elemzése után Featherstonehaugh⁹ (Epuran et al, 2015) által említett 4E marketing-mixe alapján tekinti át a szerző a koreai CCI szektorban, a zeneiparban működő vállalkozások

által alkalmazott marketing eszközöket és folyamatokat. A marketing-mix elemeket esettanulmány-szerűen dolgozza fel.

Experience (Élmény)

Az új típusú marketing-mix első eleme az „élmény, vagy tapasztalat”. Az „experience” esetén a termékre és szolgáltatásra való fókuszálás helyett a végső fogyasztó igényeire épülő élmények, tapasztalatszerzés kerül a középpontba. A koreai film és zeneiparban kiemelt szerepe van ennek az élményszerűségének.

A nagy médiaügynökségek folyamatosan és innovatív módszerekkel szondázzák a fogyasztói igényeket, és termékeiket, szolgáltatásaikat ezen igényeknek való megfelelés jegyében alakítják ki. Az SM Entertainment ügynökség például több ezer rajongót kérdezett meg közvetlenül az elvárásaikkal kapcsolatban, majd ennek alapján toborozták az előadókat (Leung, 2012).

A fogyasztói igények felmérése hagyományos módszerekkel, a közösségi média segítségével, illetve egyéb innovatív módon történik. A Soompi nevű online újság például rendszeresen tesz közzé kvízeket¹⁴, amelyek játékos formában tesztelik a rajongók véleményét. A kérdőívek az érdeklődési körnek megfelelő kérdések mellett (mint például „Melyik Hallyu sztárt kedveli jobban?”) gyakran tartalmaznak piaci információ megszerzését célzó kérdéseket is (például, hogy a kitöltő milyen szépségipari termékeket részesít előnyben). Hasonlóan Ercsey (Ercsey, 2014) szolgáltatás-központú marketing modelljéhez, a koreai média- és zeneipari szolgáltatók a fogyasztókat interaktív módon bevonva, az értékkeremtésre fókuszálva alakítják ki a termékeiket, szolgáltatásaikat.

A korai zeneiparban az erőteljes rajongói aktivitás. A fiú- és lánycsapatok napi szinten kapcsolatban állnak követőikkel. A rajongók így folyamatosan kapnak személyes impulzusokat, élményeket, amelyet megoszthatnak más rajongókkal, a sztárokat foglalkoztató ügynökségek pedig folyamatosan értesülhetnek a célcsoport igényeiről.

A koreai popzene és TV-sorozatok vonzereje elsősorban az egyediségükben, a nyugati (amierikai, európai) zenétől és filmektől való eltérésükben rejlik (Cho, 2017). Az egyediség alapja, hogy a koreai kultúra olyan egyedi, különleges értékeket közvetít, mint például az idősek, az ősök tisztelete, a tiszteletteljes viselkedés vagy a csoport és a társadalom iránti elkötelezettség. Ezek az értékek nemcsak a koreai filmekben és a tévésorozatokban, hanem a K-pop zenekarok tagjainak nyilatkozataiban, videóiban is rendszeresen megjelennek.

A K-dráma és K-pop szektorban a termékek, szolgáltatások kialakítása, fejlesztése is egyedi folyamatokat követ. A zenekarok esetében inkább a csapatokat részesítik

előnyben, mint az egyéni fellépőket – talán az Ázsiában jellemző kollektívizmus miatt. Már tinédzser korban kiválogatják a tehetséges fiatalokat, akiket több – akár 10 – éven keresztül, egy paternalista rendszerben támogatnak, képeznek ki, egészen a debütálásukig (Ono és Kwon, 2013). A kiválasztás során elsődleges szempont az előadókészség, a megjelenés, a személyiség és a sokoldalúság (Leung, 2012). Ezek azok a tényezők, amelyekhez a rajongók személyesen kötődnek. Az együttesek tagjainak összeválogatása mindig egy meghatározott koncepciót követ; egyrészt adott koncepciója van a csapatnak – például maszkulin, feminim, romantikus, rockos stb. –, másrészt a csoportok tagjainak is meghatározott szerepet kell követniük az együttesen belül. Ezek a szerepek nemcsak funkcionálisak – pl. énekes, rapper, táncos stb. –, hanem személyiségjegyekre is vonatkozhatnak – például csábító, kisfiús, hallgató, vagány stb. A leendő sztárok nemcsak zenei vagy színészi képzést kapnak, hanem nyelveket, előadási technikákat, etikettet stb. is tanulnak, és személyiségfejlesztő kurzusokon vesznek részt (Hong, 2014). A képzést gyakran a rajongók számára is közvetítik (néha TV-sorozat formájában), ezzel is erősítve az idolké és a cég imázsát, valamint a rajongók kötődését.

A termékfejlesztéssel kapcsolatban meg kell említenünk még a zeneipari együttműködéseket, amelyek a koreai médiavállalatok és zenei ügynökségek neves nyugati (európai és amerikai) zeneszerzőkkel, művészekkel (például a Black Eyed Peas tagjával, Will.i.am-mel vagy Teddy Riley amerikai R&B szövegíróval és producerrel) működnek együtt a produkciók előállításánál (Leung, 2012). Ez a tendencia a Hallyu második szakaszában, a vállalatok globális piacra történő belépésekor terjedtek el jobban (Cho, 2017). Ennek köszönhető az angol szavak, angol nyelvű dalszövegek fokozottabb használata is, amelyek segítségével a rajongók jobban tudnak azonosulni a zeneszámok szövegeivel (Fuhr, 2015). A K-pop azonban ma is jellemzően koreai dalszövegekre épül, ezt az egyediségét nem veszítette el.

A K-pop és K-dráma esetében a termékpolitika további alapvető eleme a sokszínűség. A sztárok énekes és színészi szerepet is vállalnak. Emellett rendszeresen vesznek részt TV-show-kban (műsorvezetőként is), vetélkedőkben, divatbemutatókon, fotózásokon (Cho, 2017). Gyakran kapnak kulturális vagy PR nagyköveti megbízást (Shin és Kim, 2013). A leggyakoribb a zenei és filmipar, valamint az IT, a szépség- és divatipar összekapcsolása. Egy érdekes példa erre a budapesti Koreai Kulturális Központ 2018-as kulturális rendezvénye (Koreai Kulturális Fesztivál, Budapest, 2018.09.22.) volt, amelyen a kulturális előadások mellett sminkbemutatót is szerveztek. Egy másik, a K-pop és a szoftveripar

összefonódását bemutató, innovatív példa pedig a BTS World nevű online játék (visual novel), amelyet 2019-ben adtak ki, és a cikk írásáig 5 millióan töltöttek le. A K-pop és K-dráma élményszerűségét és összetettségét Cho (2017) fejezi ki jól cikkében, amikor arról ír, hogy a K-pop nemcsak egy zene, egy stílus, hanem egyszerre jelent élményt a fülnek és a szemnek is (Fuhr, 2015, Cho, 2017).

Everyplace (Mindenütt)

A 4E marketing-mix koncepció arra a Kotler et al. (2010) által is említett tendenciára utal, amely kiemeli, hogy az internet és az online kommunikációs csatornák felértékelődnek és elsődlegessé válnak. A fogyasztók számára fontos a termékek és szolgáltatások folyamatos és könnyű elérhetősége akkor és amikor ők szeretnék. A vállalkozások szempontjából a „mindenütt” koncepció pedig a fogyasztók elkötelezettségének növeléséért tett erőfeszítéseket, a célcsoport folyamatos tájékoztatását és elérését jelenti.

A Hallyu globális sikerét a kommunikációs csatorna egyedi és stratégiai szintű megválasztása befolyásolta. A K-pop termékeket elsősorban az interneten keresztül, főként ingyenes streaming vagy video megosztó oldalakon terjesztik. Enélkül a tudatos csatornaválasztás nélkül a K-pop ismertsége nem lenne ekkora mértékű (Oh és Park, 2012). A legelterjedtebb csatorna, amelyen a rajongók elérhetik a tartalmakat, a YouTube, amely maga is támogatja a K-pop terjedését azzal, hogy külön műfajt (genre-t) hozott létre a koreai popzenei videókra (a pop, rock, country, R&B, rap stb. mellett). Ez az egyetlen olyan „genre” a YouTube-on, amely egy bizonyos országhoz kötődik (Kwon és Kim, 2013).

A CCI jellemzője a kreatív tartalom és a tartalmat előállítók imázsának, vizuális megjelenésének szoros összekapcsolódása. A koreai médiában nemcsak leadják a zeneszámokat, hanem további képi tartalmakat – például híreket, interjúkat – is kapcsolnak hozzájuk, így a zenei és más média csatornák között egy szimbolikus, szoros kapcsolat alakul ki (Leung, 2012).

A koreai zenei és filmipari termékek, például egy új videó vagy filmelőzetes kiadásakor egyszerre több csatornát is alkalmaznak a cégek, amely erősítheti a márkatudatosságot a rajongókban (Korpás és Szabó, 2019). A legtöbb országban a rajongói kommunikáció legfontosabb eszköze a Twitter (Jin, 2018, Choi et al., 2014), és az Instagram és a TikTok alkalmazások is egyre elterjedtebbek. Innovatív módszernek számít a terjesztési csatornák között a BTS-t menedzselő cég által kifejlesztett közösségi média felület, a Weverse¹⁵. Ezen az alkalmazásokon keresztül az énekesek személyesen küldhetnek üzeneteket, oszthatnak meg

videókat, a rajongók itt kommunikálhatnak kedvenceikkel és egymással, illetve ezen keresztül vásárolhatnak meg BTS termékeket és szolgáltatásokat.

A koreai popzene és filmek terjesztésében természetesen a hagyományos terjesztési módok is nagy szerepet játszanak. A zenei koncerteknek, a filmszínházi vetítéseknek és a TV-adásoknak kiemelt jelentősége van az iparág sikerességében, hatékonyságának mérésében is. A jelenlegi pandémia befolyásolta ezeknek a hagyományos csatornáknak a használatát, és az online csatornák felé terelte a fogyasztókat.

A tradicionális események mellett a rajongók speciális alkalmakkor is találkozhatnak a K-pop sztárokkal; zenei fesztiválokon, díjkiosztókon, évfordulókon, születésnap rendezvényeken – a sztárok együtt ünneplik születésnapjukat a rajongókkal –, PR akciók, sajtótájékoztatók stb. során, vagy éppen a katonai szolgálatuk előtt tartott búcsúrendezvényen.

A hagyományos kommunikációs csatornák közé tartozik még a sajtómegjelenés, a híroldalakon történő kommunikáció is, de ezeket is már inkább online formában teszik közzé az ügynökségek.

A fizikai megjelenésű CD-eket a mai napig alkalmazzák a koreai zeneipari vállalatok, annak ellenére, hogy a fogyasztóik többsége már online éri el a zenei tartalmakat. A CD-k a merchandise csomagok alapvető elemét képezik, és sok rajongó gyűjti őket. A zenei tartalom ilyen fizikai megjelenése az elkötelezettséget testesíti meg számukra.

Exchange (Értékközvetítés)

Az „exchange” marketing-mix elem egyfajta szemléletváltást tükröz. A cégeknek az ár hangsúlyozásáról át kell térniük az értékek teremtésére, és ezen értékek kiemelésére, az ár és az érték arányának tudatosítására.

A koreai CCI termékek és szolgáltatások esetében – a kiadó, terjesztő vállalkozások stratégiai megfontolása alapján – elsődleges volt az ingyenesség, illetve az alacsony ár. Emiatt használják már a kezdetektől a YouTube és a közösségi média felületeket, illetve a K-dráma esetében az ingyenes vagy megfizethető árú tartalomszolgáltatókat (pl. Netflix, Rakuten Viki).

A K-pop és K-dráma szektorban a fogyasztók egyes szegmenseinek exkluzív tartalmakat és termékeket is kínálnak. A koncertek vagy közönségtalálkozók belépőjegyzeit például többféle árkategóriában vásárolhatják meg a rajongók. A jegyárak nemcsak attól függenek, hogy a koncerten milyen közel szeretne ülni a rajongó a színpadhoz, hanem attól is, hogy milyen népszerű az adott piacon az együttes, a vásárló regisztrált tagja-e a rajongói csoportnak, illetve hogy normál

vagy VIP jegyet szeretne-e. Ez utóbbi jegykategória nemcsak egyedi merchandise ajándékokat tartalmaz, hanem gyakran különleges lehetőséget is az együttes tagjaival való találkozásra, közös fotó készítésére, kézfogásra (érintésre), ezáltal jó példaként szolgálnak az „értékközvetítés” és az „élmény” összefonódására.

A K-pop koncertek belépőinek ára nagyban függ az esemény földrajzi elhelyezkedésétől, illetve a zenekarok, előadók népszerűségétől is. Értelemszerűen a kevésbé ismert együttesek koncertjeire olcsóbb a jegy, míg a világszinten is sikeres zenekarok előadásai egy nagyváros hatalmas arénájában többre kerülnek. A 2019 márciusában Budapesten tartott Bang Yongguk – egy második generációs K-pop előadó, aki a hazánkban is népszerű B.A.P. csapat tagja volt – koncert legolcsóbb jegye¹⁶ 12 ezer forintba, a VIP kategóriás aranyjegy pedig 43 ezer forintba került. A korai belépésre jogosító jegy plusz 11 ezer forintba került. A 2019 áprilisában Budapesten tartott, egy új együttes, a Seven O’Clock The Beginning (a Kezdet) című előadására¹⁷ hasonló összegekért, 11 és 38 ezer forint között kaphattak jegyet az érdeklődők. Összehasonlításképpen a 2019-es Londoni Wembley Stadionbeli BTS koncert legolcsóbb jegye¹⁸ 45 font, azaz közel 18 ezer forint, legdrágább jegye pedig 160 font, azaz 63 ezer forint volt.

A pandémia a K-pop ügynökségek ár-stratégiájára is hatással volt. Vannak olyan nagyobb cégek, mint például az SM Entertainment, amelyek ingyenes online koncerteket szerveznek¹⁹ (SMTOWN LIVE "Culture Humanity", free concert all around world), míg más online eseményekre, mint a BigHit Entertainment által szervezett online BTS Szilveszteri Koncertre²⁰ jegyet kellett vásárolniuk a rajongóknak. Az online koncertjegyek ára attól függően változik, hogy a vásárló tagja-e a rajongói közösségnek, illetve hogy élőben szeretné-e nézni a koncertet vagy felvételtől. A legdrágább, csak rajongói csoport-tagsággal rendelkezőknek 57,23 dollár (több mint 17 ezer forint), míg az olcsóbb jegyek 47,61 dollárba (több mint 14 ezer forintba) kerültek.

Evangelism (Hit)

A marketing-mix reklámmal kapcsolatos eleme a CCI-ban érzelmi telítettséget kap, a termékek és szolgáltatások vásárlói legtöbbször érzelmi alapon döntenek a vásárlásról, szeretik és szenvedélyesen viszonyulnak az egyes márkákhoz, művészekhez, művekhez. Bayer (2002) írásában utal arra, hogy a médiakultúra sztárjai megbabonázzák rajongóikat. A K-pop rajongók esetében ez a „megbabonázás” olyan szintűvé válhat, hogy az énekeseket, sztárokat már idolként, bálványokként azonosítják. A BTS esetében pedig már vallásként is értelmezik ezt a rajongást (Chang és Park, 2019, Powel, 2020, Lee, 2020, Young,

2020). A koreai médiavállalatok tudatosan kihasználják ezt a kötődést, és „idol médiatartalmakat” sugároznak. A sztárok, a rajongókkal való szoros kapcsolat miatt, nemcsak a kreatív termék „előállítói”, hanem a menedzsment cég PR eszközei is (Leung, 2012). Az idolokká válás egy professzionális marketing stratégia által támogatott folyamat eredménye.

A sztárok folyamatos és kétirányú kommunikációt folytatnak a rajongóikkal a közösségi média felületeken, például az Instagramon, a VLive vagy a YouTube csatornáikon.

A K-pop és a K-dráma rajongók számára az együttesek és a filmek, drámák által közvetített üzenetek is kiemelten fontosak. A koreai popzene és filmek népszerűségében fontos szerepet játszanak a dalok szövegei és a filmek mély érzelmekről szóló témái (Cho, 2017, de Castilho, 2015). A BTS például a „Love Yourself” szlogenel és zenei tartalmakkal kampányolt az ENSZ-nél is (lásd alább), a tavaly Oscar-díjat nyert Élősködők című film pedig a gazdag és a szegény osztályba tartozó emberek erkölcsösségével, értékeivel kapcsolatos témát boncolgat.

Az evangelizáció ékes példája a K-pop területének egyik speciális eleme, a rajongói csoportok, illetve ezek összetartó ereje és elkötelezettsége. Minden egyes K-pop csapatnak külön rajongói csoportja van, amely saját névvel rendelkezik. Példaként a leghíresebb fiúcsapat, a BTS rajongói A.R.M.Y.-ként, a BlackPink lányzenekar követői pedig BLINK néven azonosítják magukat. A rajongói csoportok, főként az A.R.M.Y., nemcsak a zenei életben aktívak, hanem összefogással más területeken is hatást gyakorolnak. 2020 nyarán például több alkalommal is megemlítette őket a világsajtó; elsőként akkor, amikor több mint 2 millió dollárt gyűjtöttek és adományoztak a Black Lives Matter mozgalomnak²¹, másodsor pedig akkor, amikor ellehetetlenítették a közösségi médiában az említett mozgalom ellen fellépőket²². K-pop rajongónak lenni tehát nemcsak a zenehallgatásról, hanem egy közösség tagjaivá válásról, együttműködésről, összefogásról, barátságáról is szól. Az A.R.M.Y. a tudományos életben is hallatja a hangját. 2020. január 4-én és 5-én például egy nemzetközi konferenciát²³ szerveztek Londonban (BTS, A Global Interdisciplinary Conference Project, Kingston University), amelyen több mint száz előadó – mindegyikük BTS rajongó – vitatta meg a zenekarral kapcsolatos tudományos kutatási témáját. 2020-ban amerikai és koreai együttműködésben pedig létrehoznak egy BTS Research nevű szervezetet, amely a kutatással foglalkozó rajongókat online felületeken fogja össze.

Az evangelizációt erősíti, hogy a koreai idolk nemcsak a TV-ben és az Interneten láthatóak, hanem fotóik megjelennek az utcákon is, a városok felhőkarcolóin

kihelyezett hatalmas outdoor monitorokon, az üzletek előtti rollupokon vagy egészalakos kartonfigurákon, illetve az üzletekben különböző termékek – például dobozos kávék, édességek – csomagolásain is.

A koreai CCI termékek esetén – az amerikai filmiparban alkalmazottakhoz hasonlóan – kiemelten fontos a merchandising szerepe is. Ez a tevékenység az egyes ügynökségek költségvetésében jelentős részt képvisel (Horváth és Gyenge, 2019). A merchandise anyagok között talán a legfontosabban a ruhák, a kiegészítők és az ékszerek. A rajongók aktívan figyelik, hogy a kedvencük mit visel, és előszeretettel veszik meg ők is ezeket. A K-pop szektorban alkalmazott egyedi merchandise termék az úgynevezett „Bomb”, ami egy világító, gömb alakban végződő rúd²⁴, és amelyet a rajongók a koncertek és egyéb online közvetítések alkalmával használhatnak. A modernebb változatok már Bluetooth-szal működnek, egyedi designnal rendelkeznek, mobiltelefonhoz csatlakoztathatóak és többféle funkcióval bírnak. Az egyik ilyen funkció a színek változtatása, amely segítségével a koncerteken a rajongók együttműködve, a lámpákat összehangolva akár feliratokat és képeket is rajzolhatnak ki velük a nézőtéren.

A koreai popzenekarok és színészek a merchandising hatékonyságának fokozására egyedi jelzésekkel, szimbólumokkal, logókkal rendelkeznek. Egy K-pop együttesnek megvan a saját szimbólumrendszere, amelyben nemcsak magának a csoportnak van egy jól beazonosítható és más csapatokétól elkülöníthető logója, hanem minden egyes tagnak is. Több együttes esetében kabalafigurákat is rendelnek a tagokhoz, és számos, a tagok nevével, fotójával ellátott terméket árusítanak.

A K-pop és K-dráma marketingben a termékmegjelenítés is gyakori kommunikációs eszköz. Az énekes és színész idolk rendszeresen feltűnnek kozmetikai és egyéb termékek reklámjaiban, vagy a saját műsoraikban használnak, veszik körbe magukat különböző termékekkel. Az ügynökségeket szponzoráló, vagy velük együttműködő vállalati vagy állami szférában működő szervezetek is gyakran illesztik bele kommunikációs stratégiájukba az idolkat. Termékmegjelenítést alkalmaznak a sztárokkal készült interjúk, TV showk, vagy akár a K-drámák során is. Jó példa volt erre, amikor az ID: Gangnam Beauty című sorozatban egy teljes epizód szólt arról, hogy a főszereplők hogyan iratkoznak be Szöul egyik neves egyetemére. A teljes sorozatrészt az egyetem épületeiben forgatták, lejátszották a rektor köszöntőbeszédét, és percekig sorolták az intézmény jellemzőit, képzéseit, szakjait.

Végül az evangelizáció két innovatív módját is meg kell említenünk, amely a BigHit Entertainmenthez kapcsolódik. A BTS fiúcsapat 2018. szeptember 25-én

az ENSZ-ben²⁵ tartott beszédet a kiskorúak esélyegyenlőségének előmozdítása érdekében. A beszéd nemcsak egy jó ügy érdekét szolgálta, hanem ösztönözte a rajongókat arra, hogy támogassák tetteikkel azt. A másik innovatív megoldás, amit meg kell említenünk, az a CCI és a kultúra erőteljes összekapcsolása. A BTS videoklipjeiben és koncertjein rendszeresen és erőteljesen jelennek meg a koreai kultúra elemei. Több videójukban például a neves koreai modern művész, Nam June Paik műveire utalnak, a 2018-as Melon Music Awardon előadott koncertjükön²⁶ pedig a show koreai tradicionális kulturális elemeket tartalmazott.

A primer kutatás eredményeinek összegzése

A fentiekben bemutatott marketing-mix elemek alkalmazásának fő célja a vásárlók, a K-pop és a K-drámák esetében a rajongók véleményének, vásárlási hajlandóságának és szokásainak, preferenciáinak befolyásolása. A primer kutatás eredményeinek bemutatásával a szerző felvázolja ezeket a tényezőket, folyamatokat és fogyasztói tulajdonságokat. A hazai kérdőíves felmérés során 1772 válasz elemzése történt meg, ebből 74 nyomtatott formátumú, 1698 pedig online leadott kérdőív volt.

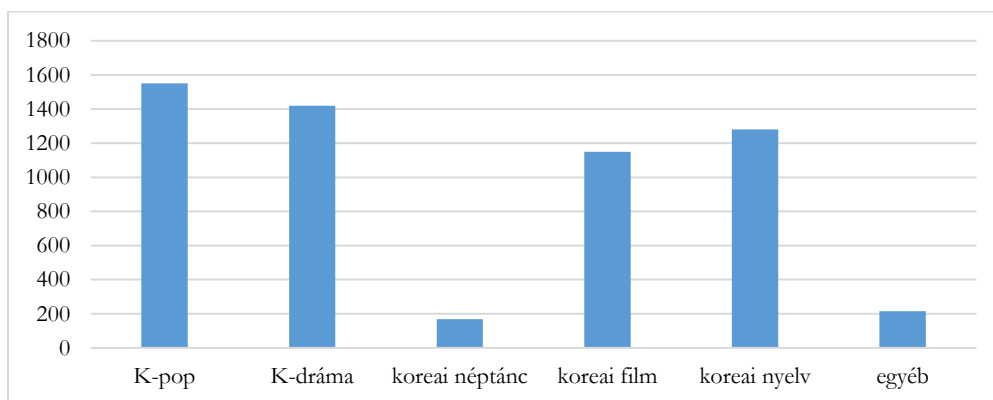
A kutatás demográfiai szempontból nem reprezentatív, hiszen csak a koreai kultúra iránt érdeklődők kerültek be a mintába. A kitöltők nem és korcsoport szerint megoszlása a rajongótáborra jellemző értékeket mutat: a női válaszadók túlreprezentáltak voltak, a kitöltők 42%-a 18 év alatti, további 43% 20 és 40 év közötti, 12%-uk 50 és 60 év közötti, 3%-uk pedig 60 évnél idősebb. A válaszadók többsége (50%) vidéki városokban él, 30%-uk budapesti, 20% pedig kisebb településeken lakik.

A koreai zene és filmrajongók tulajdonságai, fogyasztói szokásai, preferenciái

A koreai popzenei és filmipari termékek, szolgáltatások fogyasztói csoportjának jellemzése alapot adhat a szegmentációhoz, a termékek célcsoportjának és fogyasztói körének beazonosításához is. A koreai kultúra fogyasztóival kapcsolatban a világ több országában számos végeztek már kutatók, többek között Indonéziában, a Fülöp-szigeteken, Észak-Amerikában, Latin-Amerika országaiban, Franciaországban, Angliában, Svédországban, Csehországban, Lengyelországban, Bulgáriában, Romániában, Szerbiában és hazánkban is. Ebben a cikkben a szerző főként a magyarországi és a közép-európai országok rajongói csoportjaira koncentrál, illetve egy hazánkban 2018-ban lefolytatott primer kutatás eredményeit mutatja be.

A koreai popzene és TV sorozatok rajongói, így a hazai primer kutatásban résztvevők, ahogyan a más országokban élő rajongók is (Jung és Shim, 2014, de Castilho, 2015), főként 30 év alatti (hazánkban 78%), fiatal nők (hazánkban 96%). A magyar rajongók többsége (79%) a nagyobb városokban lakik, ahogyan más országok rajongói is, például Németországban (Fuhr, 2014).

A rajongók CCI ágazatokkal kapcsolatos preferenciái eltérőek az egyes országokban. Madrid-Morales és Lovric (2015) szerint Spanyolországban a filmek és a sorozatok a legkedveltebbek. Balmain (2014) arról írt, hogy Angliában a koreai kultúra elsősorban a filmekén keresztül ragadta meg a rajongókat, míg Um (2019) a K-pop Nagy-Britanniában 2011-től elért sikereit hangsúlyozza. Hübinette (2012 és 2018) pedig a svéd rajongók hasonló preferenciáiról számol be. Hazánkban a felmérésben résztvevő válaszadók többsége a K-pop és a K-drámák rajongója (a válaszadók több mint 80%-a), a koreai filmeket pedig a válaszadók közel 65%-a kedveli.

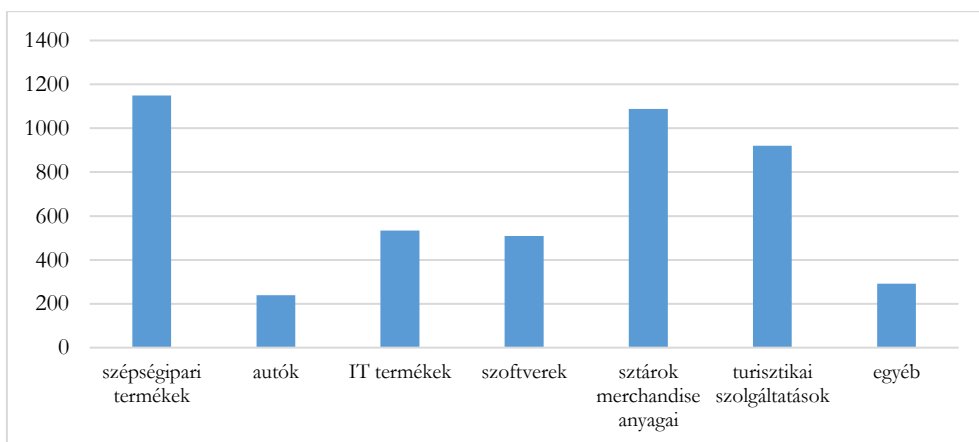

1. ábra. A magyar rajongók preferenciái a dél-koreai CCI ágazatokkal kapcsolatban

Forrás: saját szerkesztés

A szakirodalomban több kutató (köztük Leung, 2012, Huh, 2017) is megemlíti, hogy a K-pop rajongói fokozottabban érdeklődnek a koreai kultúra más elemei - például a koreai gasztronómia, képzőművészet, építészet - iránt. A koreai kulturális javak iránti kereslet pedig befolyásolja más dél-koreai termékek és szolgáltatások keresletét is. A hazai rajongók preferenciáiban szintén tükröződik ez a tendencia. A kérdőívre választ adó rajongók 85%-a ilyen, a kultúra mellett főként a szépségipari termékek, illetve turisztikai szolgáltatások iránt érdeklődnek.

Az IT és szoftveripari termékeket a válaszadók 30%-a kedveli, de érdekes módon a koreai autóipari termékek már csak a rajongók 13%-a számára vonzóak.

2. ábra. A magyar rajongók preferenciái a dél-koreai, Hallyuhoz kapcsolódó egyéb termékekkel és szolgáltatásokkal kapcsolatban

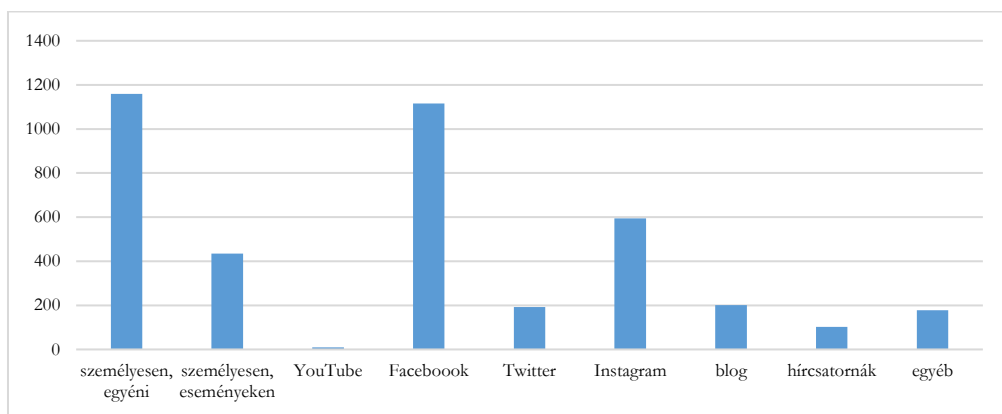
Forrás: saját szerkesztés

Azok a válaszadók, akik kedvelik a Hallyu-hoz kapcsolódó tartalmakat (zenéket, filmeket, sorozatokat), keresik az egyéb koreai termékeket is. (Az összefüggés minden tartalomtípus esetében szignifikáns, de gyenge. A Pearson-féle Khi-négyzet mutató értéke meghaladja a 9-es értéket.) A női válaszadók leginkább a szépségipari termékeket preferálják, míg a férfi válaszadók többsége a merchandise anyagokat kedveli. Összefüggés van a válaszadók kora és a kedvelt terméktípusok között is; a 18 év alattiak a sztárokkal kapcsolatos merchandise termékeket, a 19 és 40 év közöttiek, valamint az 50 és 60 év közöttiek a szépségipari termékeket keresik, míg a 40 és 50 közöttiek, illetve a 60 év felettek többsége a turisztikai szolgáltatások iránt érdeklődik leginkább. (A szoros, szignifikáns összefüggést mind a Pearson-féle Khi négyzet próba, mind pedig a Cramer V együttható értékei alátámasztották. A legszorosabb kapcsolat a merchandise termékek esetén figyelhető meg.)

A magyarországi kutatásból kiderült az is, hogy a koreai CCI termékek iránt érdeklődők vásárlóerővel is bírnak; 63%-uk vásárol rendszeresen ilyen termékeket, és további 18% szeretne a jövőben vásárolni. Az életkor és a vásárlási hajlandóság között szoros, szignifikáns kapcsolat van: a fiatalabbak vásárolnak, de az idősebb, 51 év felettek jellemzően nem vásárolnak ilyen termékeket. A kulturális és nem kulturális terméke, szolgáltatások kedveltségéhez hasonlóan a vásárlási hajlandóságban is jellemző a szignifikáns kapcsolat a két termékcsoport

között. Azok a válaszadók, akik vásárolnak vagy vásárolnának Hallyuhoz kapcsolódó termékeket, érdeklődnek más koreai termékek iránt is.

A Hallyu kutatásokat leíró publikációk többségében (például Um, 2019, Sung, 2014, Hübinette, 2012) szó esik a rajongók médiahasználati szokásairól is. A hazai primer kutatás szintén feltérképezte ezeket szokásokat. A magyar rajongók többsége – a külföldi rajongókhoz hasonlóan – elsősorban a YouTube-on keresztül éri el a K-pop tartalmakat, és az ingyenesen elérhető online csatornákat részesítik előnyben. Az egymással való kommunikáció során azonban a külföldi, például az amerikai rajongóktól (Jin, 2018) eltérően a legtöbb hazai válaszadó nem a Twittert, hanem a személyes megbeszéléseket (a válaszadók 65%-a) és a Facebookot (a válaszadók 63%-a) használja. A Twittert a hazai rajongóknak csak a 10%-a említette. Ha a kapcsolattartás módjára vonatkozó válaszokból kiemeljük a korábbi fejezetekben említett BTS rajongóinak válaszait, akkor megfigyelhetjük, hogy körükben egyrészt népszerűbb a Twitter használata (53%), másrészt a Weverse csatornát is többen használják.

3. ábra. A hazai rajongók által használt kommunikációs csatornák

Forrás: saját szerkesztés

Érdekes módon a személyes kapcsolattartás inkább a fiatalabb, 30 év alatti válaszadókra jellemző, a blogokat pedig jellemzően az idősebb, 40 év feletti válaszadók preferálják. (A Pearson-féle Khi négyzet mutató minden kapcsolattartási típus esetén 5-nél nagyobb értéket vesz fel.)

A hazai válaszadók többsége jellemzően naponta több alkalommal, rendszeresen kommunikál más rajongókkal – a válaszadók 55%-a legalább napi egyszer teremt kapcsolatot, a kumulatív értéket figyelembe véve. A rajongóknak kevesebb mint 7%-a válaszolta, hogy egy hétnél ritkábban kerül kapcsolatba más rajongókkal.

A rajongók kapcsolattartási szokásai rávilágítanak egy másik, de kiemelten fontos rajongói attitűdre; a rajongói csoportokhoz való igény meglétére, illetve az ezen csoportokban való aktív részvételre (Sinnreich, 2007). A legerősebb K-pop rajongói csoport, a BTS A.R.M.Y.. Magyarországon is ők a legnagyobb és a legaktívabb K-pop rajongói csoport. Facebook-közösségük például több mint 13 ezer tagot számlál. A kérdőívben a csoporttagságra vonatkozó kérdésre választ adók 42%-a vallotta magát BTS rajongónak.

Szekunder forrásokból a K-pop és a K-dráma rajongók egyéb tulajdonságaira is fény derül. A fiatal rajongók például jellemzően nyitottak az újdonságokra (Deschenes, 1998). A Hallyu globális elterjedése is ennek a nyitottságnak köszönhető (Leung, 2012). Jellemző rájuk még a márkahűség, a kedvelt csoporthoz, színészhez való feltétlen ragaszkodás, amelynek okai a rajongói magatartásból eredeztethetőek.

KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A dél-koreai kreatív és kulturális ipar globális sikere látványos és jelentősen hozzájárul a koreai gazdaság fejlődéséhez, illetve az ország népszerűségének növekedéséhez is. A koreai zenei- és filmiparra fokozottan igaz, hogy a kulturális ipar elemeként összefonódik más ágazatokkal (Tóth, 2016), és „puha tényezőként” (soft power) elősegíti az iparág és a kapcsolódó iparágak növekedését. A legismertebb dél-koreai CCI ágazatok közül ebben a cikkben a zenei- és filmipart elemeztük, azon belül is a szektor vállalatainak marketing stratégiáját, illetve marketing-mix elemeit. Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a K-pop és K-dráma területén működő vállalkozások, menedzsment ügynökségek professzionálisan alkalmazzák a hagyományos marketing eszközöket, és emellett új és innovatív módszerekkel is növelik az eredményességüket. A Hallyu sikeressége szorosan összefügg a rajongók véleményével, reakcióival, amelyet a menedzsment cégek az általuk alkalmazott marketing eszközökkel hatékonyan képesek befolyásolni. Az idol és a rajongó közötti egyedi, érzelmi alapú kötődés ösztönzi nemcsak a kreatív és kulturális ipari, hanem más koreai termékek fogyasztását is (Leung, 2012). Tevékenységük, módszereik jó gyakorlatként szolgálhatnak más országok, például Magyarország CCI ágazatban működő vállalkozásainak.

A kreatív és kulturális ipar célközönsége, illetve fogyasztói egy különleges, egyedi tulajdonságokkal és preferenciákkal bíró szegmens. Fogyasztói magatartásukat például nagy mértéke befolyásolna a rajongói magatartásuk. Több K-pop rajongó

aktív rajongói csoportba szerveződik, rendszeresen kommunikálnak, és szoros kapcsolatot tartanak fent egymással. A CCI vállalkozások tevékenységének és marketing stratégiájának tervezésekor érdemes figyelembe venni ezeket az egyedi jellemzőket.

Napjainkban a koreai zene- és filmrajongók már nemcsak a médiacégek célcsoportjai, hanem a koreai kreatív ipar aktív befolyásoló tényezői. A BigHit Entertainment tőzsdei bevezetésekor például a BTS mögött álló hatalmas rajongótáborra támaszkodott, részvényeinek értékét az A.R.M.Y. megléte nagyban befolyásolta.

A dél-koreai CCI vállalatok, illetve a rajongók egyedi érdeklődési köre lehetővé teszi azt is, hogy a kreatív és kulturális ipari termékek kereslete szorosan összekapcsolódjon más koreai termékek és szolgáltatások fogyasztásával. Ezáltal nemcsak az ország gazdasági növekedése, hanem a CCI szektor jövőbeli fejlődése is megalapozható.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BALMAIN, C. (2014): An investigation into the popularity of Hallyu culture in the UK. (2014): 81-88. in Anderson, Crystal S., et al. *The global impact of South Korean popular culture: Hallyu unbound*. Lexington books, 2014.
2. BAYER J. (2002): Globális média, globális kultúra. Globalizáció és civilizációk. *Magyar Tudomány* 47: 748-761.
3. BERG, S.-H. (2015): Creative cluster evolution: The case of the film and TV industries in Seoul, South Korea. *European Planning Studies* 23(10): 1993-2008. <https://doi.org/10.1080/09654313.2014.946645>
4. BERG, S.-H. (2018): Local buzz, global pipelines and Hallyu: The case of the film and TV industry in South Korea. *Journal of Entrepreneurship and Innovation in Emerging Economies* 4(1): 33-52. <https://doi.org/10.1177%2F2393957517749072>
5. BOK-RAE, K. (2015): Past, present and future of Hallyu (Korean Wave). *American International Journal of Contemporary Research* 5(5): 154-160.
6. CHANG, W. & PARK S.-E. (2019): The fandom of Hallyu, a tribe in the digital network era: The Case of A.R.M.Y. of BTS. *Kritika Kultura* 32, 261-287
7. CHO, J. K. (2017): Sure It's Foreign Music, but It's Not Foreign to Me Understanding K-Pop's Popularity in the U.S. Using Q Sort. *All Theses and Dissertations*. 6612, letöltve: <https://scholarsarchive.byu.edu/etd/6612>, 2020. 05.12.
8. CHO, M. (2017): Domestic Hallyu: K-Pop Metatexts and the Media's Self-Reflexive Gesture. *International Journal of Communication* (19328036) 11.

9. CHOI, S. C., MEZA X.V. & PARK H.W. (2014): South Korean culture goes Latin America: social network analysis of Kpop tweets in Mexico. *International Journal of Contents* 10(1): 36-42.
10. CONNELL, S. (2014): Building a creative economy in South Korea: Analyzing the plans and possibilities for new economic growth. 2014: *On Korea 7.*, letöltve: http://www.keia.org/sites/default/files/publications/kei_creative_economy.pdf, 2019. 12.20.
11. COMUNIAN, R., CHAPAIN, C., & CLIFTON, N. (2010): Location, location, location: exploring the complex relationship between creative industries and place. *Creative Industries Journal*, 3(1), 5-10.
12. DE CASTILHO, V. B. (2015): South Korean Pop Style: The Main Aspects of Manifestation of Hallyu in South America. *Romanian Journal of Sociological Studies* (2): 149-176.
13. DESCHENES, B. (1998): Toward an anthropology of music listening, *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music*, 135-153. <https://doi.org/10.2307/3108385>
14. EC (2010): Zöld könyv a kulturális és kreatív iparágak potenciáljának felszabadításáról. Brüsszel. letöltve: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52010DC0183>, 2019.04.26.
15. EPURAN G., IVASCIUC, S. I., MICU A. (2015): From 4P's to 4 E's–How to Avoid the Risk of Unbalancing the Marketing Mix in Today Hotel Businesses., *Annals of "Dunarea de Jos" University of Galati Fascicle I. Economics and Applied Informatics Years XXI – no 2/2015*
16. ERCSEY, I. (2014): Közös az értékteremtés a kulturális szektorban? *Marketing & Menedzsment* 48 (3): 36-46.
17. FLODMAN, S. (2015): How to Use Social Media as a Nordic Music Company Inspired by the Kpop Business, szakdolgozat, KTH program; Media Technology, Master of Science in Media Technology – Media Management, KTH Royal Institute of Technology , School of Computer Science and Communication, letöltve: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:824154/FULLTEXT01.pdf>, 2019.11.20.
18. FUHR, M. (2015): *Globalization and popular music in South Korea: Sounding out K-pop*, Routledge.
19. HONG, E. (2014): *The Birth of Korean Cool, How One Nation is Conquering the World Through Pop-Culture*. New York: Picador.
20. HORVÁTH, Á. & GYENGE, B. (2019): A filmes merchandising megjelenési formáinak, alkalmazhatóságának és történetének irodalmi vizsgálata." *Marketing & Menedzsment* 53 (Különszám): 69-76.

21. HUH, C. & WU, J. (2017): Do Hallyu (Korean Wave) exports promote Korea's consumer goods exports? *Emerging Markets Finance and Trade* 53(6): 1388-1404. <https://doi.org/10.1080/1540496X.2017.1313161>
22. HÜBINETTE, T. (2012): The reception and consumption of Hallyu in Sweden: Preliminary findings and reflections. *Korea Observer* 43(3): 503-525.
23. HÜBINETTE, T. (2018): Who Are the Swedish K-pop Fans? Revisiting the Reception and Consumption of Hallyu in Post-Gangnam Style Sweden with an Emphasis on K-Pop. Culture and Empathy. *International Journal of Sociology, Psychology, and Cultural Studies* 1(1-4): 34-48. <https://doi.org/10.32860/26356619/2018/1.1234.0004>
24. JIN, D. Y. & YOON, K. (2016): The social mediascape of transnational Korean pop culture: Hallyu 2.0 as spreadable media practice. *New media & society* 18(7): 1277-1292. <https://doi.org/10.1177%2F1461444814554895>
25. JIN, D. Y. (2018): An analysis of the Korean wave as transnational popular culture: North American youth engage through social media as TV becomes obsolete. *International Journal of Communication* 12: 404-422.
26. JUNG, S. & SHIM, D. (2014): Social distribution: K-pop fan practices in Indonesia and the 'Gangnam Style' phenomenon. *International Journal of Cultural Studies* 17(5): 485-501. <https://doi.org/10.1177%2F1367877913505173>
27. KORPÁS, Z. & SZABÓ B. (2019): Az online reklámok közvetlen hatásának vizsgálata a vásárlási döntésekre. *Marketing & Menedzsment* 53 (2): 31-44.
28. KOTLER, P., KARTAJAYA, H. & SETIAWAN, I., (2010). *Marketing 3.0: From products to customers to the human spirit*. Hoboken, NJ: Wiley Wiley InterScience (Online service).
29. KWON, S.-H. & KIM, J. (2013): From censorship to active support: The Korean state and Korea's cultural industries. *The Economic and Labour Relations Review* 24 (4): 517-532. <https://doi.org/10.1177%2F1035304613508873>
30. LEE, S. Y. (2020): Practicing K-pop: *A New Religion called BTS and A.R.M.Y.*, Princeton Theological Seminary, konferencia előadás, BTS (방탄소년단), A Global Interdisciplinary Conference Project, Kingston University, Penryn Road, London, 4-5 January 2020
31. LEUNG, S. (2012): *Catching the K-Pop Wave: Globality in the Production, Distribution, and Consumption of South Korean Popular Music*, Senior Capstone Projects. 149. http://digitalwindow.vassar.edu/senior_capstone/149 (letöltve: 2020.12.15.)
32. MADRID-MORALES, D. & LOVRIC, B. (2015): Transatlantic connection?: K-pop and K-drama fandom in Spain and Latin America. *The Journal of Fandom Studies* 3(1): 23-41.

33. MIN, W., JIN, D.Y. & HAN, B. (2018): Transcultural fandom of the Korean Wave in Latin America: through the lens of cultural intimacy and affinity space. *Media, Culture & Society*: 0163443718799403. (hivatkozva Molnarra (2014) <https://doi.org/10.1177%2F0163443718799403>)
34. MORVAY, Sz. (2020): Kultúra és a városfejlődés – kreatív városok Kelet-Közép-Európában, doktori értekezés, Széchenyi István Egyetem, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, letöltve: https://rgdi.sze.hu/images/RGDI/honlapemei/fokozatszerzesi_anyagok/Doktori%20%C3%A9rtekez%C3%A9s_Morvay%20Szabolcs.pdf, 2021.01.16.
35. NESZMÉLYI, Gy. (2020): A koreai köztársaság kereskedelmi politikája és a koreu szabadkereskedelmi megállapodás. *Földrajzi Közlemények* 144 (3): 274-293. <https://doi.org/10.32643/fk.144.3.3>
36. OH, I. & PARK, G.-S. (2012). From B2C to B2B: Selling Korean pop music in the age of new social media. *Korea Observer* 43(3): 365-397.
37. ONO, K. A. & KWON, J. (2013): *Re-worlding culture. The Korean Wave: Korean Media Go Global*. London: Routledge, 199-214.
38. POWELL, R. R. (2020): *The Religion of BTS*, Episcopal Chaplain at Harvard University, konferencia előadás, BTS (방탄소년단), A Global Interdisciplinary Conference Project, Kingston University, Penryn Road, London, 4-5 January 2020
39. POWER, D. & NIELSÉN, T. (2010): *Priority Sector Report: Creative and Cultural Industries*, European Cluster Observatory, letöltve: 2019.088.14., 16:30, <http://www.clusterobservatory.eu/common/galleries/downloads/CreativeAndCulturalIndustries.pdf>
40. SHIM, D. (2002): South Korean media industry in the 1990s and the economic crisis. *Prometheus*, 20(4), 337-350.
41. SHIM, D. (2006): Hybridity and the rise of Korean popular culture in Asia. *Media, Culture & Society* 28 (1): 25-44. Sinnreich, A. (2007). Henry Jenkins: Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. *International Journal of Communication*, 1(1), 4.
42. SHIM, D. (2008): The growth of Korean cultural industries and the Korean wave. *East Asian pop culture: Analysing the Korean wave*, 1, 15-32.
43. SHIN, S. I. & Kim, L. (2013): Organizing K-pop: Emergence and market making of large Korean entertainment houses, 1980–2010. *East Asia*, 30(4), 255-272.
44. SINNREICH, A. (2007): Henry Jenkins: Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. *International Journal of Communication*, 1(1), 4.
45. SUNG, S.-Y. (2014). K-pop reception and participatory fan culture in Austria. *Cross-Currents: East Asian History and Culture Review* 3 (1): 56-71.

46. SZILÁGYI, A. (2015): Az intelligens szakosodás és a kreatív iparágak kapcsolata. *Multidiszciplináris kibívások, sokszínű válaszok*, 1, 103-115.
47. TÓTH, O. (2016): A kultúramarketing hazai és nemzetközi jelentősége, különös tekintettel a kulturális turizmus gazdaságélénkítő szerepére. *Marketingkaleidoszkóp 2016* (Prof. Dr. Piskóti István ed.): 176.
48. TÖRNKVIST, G (1983): Creativity and the renewal of regional life in Buttimer A. (ed.): Creativity and Context: A seminar report. *Land studies in geography*, B. Human Geography, 50. Glerup, Lund, pp. 91-112
49. UNCTAD (2018): *Creative Economy Outlook*, Trends in international trade in creative industries 2002-2015, country profiles, 2005-2014, UNCTAD/DITC/TED/2018/3, letöltve: 2019.08.14., 17:10, https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditcted2018d3_en.pdf
50. YOUNG, K. H. (2020): *Beyond The Standards: A Study on the Absolute Freedom of Individuals in the Message of BTS through the Idea of Laozi and Zhuangzi*, Suwon Science College in Korea, konferencia előadás, BTS (방탄소년단), A Global Interdisciplinary Conference Project, Kingston University, Penryn Road, London, 4-5 January 2020
51. UM, H. (2019): *BTS and K-pop in the UK: Global Success and UK Reception*. A report commissioned by the Korean Cultural Centre, UK.

EGYÉB FORRÁSOK

1. Az UNCTAD éves kereskedelmi jelentéseiben a kultúrával kapcsolatos szolgáltatásokat (személyes, kulturális és rekreációs szolgáltatások néven) tūnteti fel külön kategóriaként.
2. A K-pop több, mint popzene, hiszen többféle zenei stīlust foglal magába (gyakran egy zenei számon belül). A K-pop stīlusba tartozhatnak a pop, a hip-hop, a rap, a rock, az R&B és az elektronikus zenék is, melyek közös ismertetőjele a dél-koreai eredet (Leung,2012)
3. <https://www.ifpi.org/our-industry/global-charts/>
4. <https://www.billboard.com/music/bts/chart-history>
5. <https://www.youtube.com/watch?v=XsX3ATc3FbA>
6. https://www.youtube.com/watch?v=MBdVXkSdhwU&feature=emb_logo
7. <http://data.uis.unesco.org/>
8. <https://www.statista.com/statistics/831717/south-korea-film-industry-sales-revenue/>
9. <https://bizdevonline.com/four-es-marketing-strategy/>; Fetherstonhaugh, B. (2009), The 4P's are out, the 4E's are in, http://www.ogilvy.com/on-our-minds/articles/the_4e_-are_in.aspx
10. <https://www.kocca.kr/en/main.do>

11. <http://www.korea.net/AboutKorea/Economy/Industrial-Brand-Leaders-Korean-Industrial>
12. <https://www.youtube.com/playlist?list=PLpHoQcgaTCLInk5Yb-W4dLldhhL8wFYv7>
13. <https://www.soompi.com/category/quizzes>
14. <https://www.weverse.io/>
15. https://www.tickettailor.com/events/kevents/235686?fbclid=IwAR2RXTcYXFQM_lwieSuL0pjwYd7LupdoRbN_uOVtUD5V_ViT6ZR-1Ugw18Y
16. <https://www.facebook.com/events/324398458281283/>
17. <https://www.mylondon.news/whats-on/music-nightlife-news/bts-ticket-prices-revealed-wembley-15900736>
18. <https://www.youtube.com/watch?v=2oTIIgcsRf8>
19. <https://campaign.weverseshop.io/nyel/#ticket>
20. <https://edition.cnn.com/2020/06/08/entertainment/bts-A.R.M.Y.-black-lives-donation/index.html>
21. <https://www.bbc.com/news/world-asia-52996705>
22. <https://www.kingston.ac.uk/events/item/3428/04-jan-2020-bts-a-global-interdisciplinary-conference-project/>. A konferencián a cikk szerzője szekcióvezetőként és előadóként is részt vett.
23. <https://bt21fans.com/products/bts-x-2018-official-A.R.M.Y.-bomb-ver-3-light-stick>; <https://www.youtube.com/watch?v=0xorUCuypKY>
24. https://www.youtube.com/watch?v=ZhJ-LAQ6e_Y;
<https://www.unicef.org/press-releases/we-have-learned-love-ourselves-so-now-i-urge-you-speak-yourself>
25. <https://www.youtube.com/watch?v=gAQmOBUtlQU>

ISSN 2630-886X

18 57

BGE

**MULTIDISZCIPLINÁRIS KIHÍVÁSOK
SOKSZÍNŰ VÁLASZOK**

GAZDÁLKODÁS- ÉS SZERVEZÉSTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

**MULTIDISCIPLINARY CHALLENGES
DIVERSE RESPONSES**

JOURNAL OF MANAGEMENT
AND BUSINESS ADMINISTRATION

**GAZDASÁGI FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEKBEN
TANULÓ HALLGATÓK PSZICHOLÓGIAI JÓLLÉTÉNEK
VIZSGÁLATA EGY KÉRDŐÍVES KUTATÁS TÜKRÉBEN**

**THE PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF STUDENTS
STUDYING IN ECONOMIC HIGHER EDUCATION
INSTITUTIONS – A QUESTIONNAIRE RESEARCH**

VÁGÁNY Judit Bernadett

Kulcsszavak: *pszichológiai jóllét, hallgató, Z generáció, EPOCH kérdőív, kiégés*
Keywords: *Psychological well-being, Student, Generation Z, EPOCH Survey, Burnout*

JEL kód: *I2, A2*

<https://doi.org/10.33565/MKSV.2021.01.06>

ÖSSZEFOGLALÓ

A hallgatók mentális egészségének megőrzésére valamint javítására óriási figyelmet kellene fektetni minden felsőoktatási intézménynek. Ennek oka, hogy egy hallgató, a felsőoktatásban töltött éve során, az ébrenléti óráinak közel felét az egyetemen vagy főiskolán tölti. Ez alatt az idő alatt előadásokat hallgat, gyakorlatokon vesz részt és különböző csoportmunkákban tevékenykedik, hogy csak a legjellemzőbb feladatokat említsem. Az egyetemi lét azonban nem csak a hallgatók tudását acélozza meg, hanem jelentős hatást gyakorol az önértékelésükre és énképükre egyaránt. Ez pedig – más perspektívából vizsgálva – befolyásolja az étellel való elégedettségüket és boldogságukat.

A felsőoktatási intézmények rangsoraiban a kiemelkedő hallgatói teljesítmények jelentős szerepet töltenek be. Kimagasló teljesítményt pedig (ahogyan az élsportban, úgy az oktatásban is) – a fizikai állóképesség és maga szintű tudás mellett – erős mentális állóképességgel rendelkező hallgatók érnek el. (Fodor & Korényi, 2019; Reinhardt et al., 2019) Különösen izgalmas a mentális egészség kérdésköre a gazdasági felsőoktatásban, melynek keretei között a versenyszellem igen erős.

Tanulmányomban egy átfogó kutatás részeredményét mutatom be, mely a gazdasági felsőoktatásban tanuló hallgatók mentális egészségét, pszichológiai jóllétét vizsgálja.ⁱ

A kutatás egy speciális, validált kérdőív (EPOCH kérdőív) kérdéseim alapul, mely nevét az Engagement (elmélyülés), Perseverance (kitartás), Optimism (optimizmus), Connectedness (kapcsolódás) és Happiness (boldogság) kifejezések rövidítéséből kapta. A kérdőív a kutatásban résztvevő hallgatókat ezen szempontok szerint vizsgálja.

Kutatási kérdéseim:

- Az első éves hallgatók milyen eredményeket érnek el az EPOCH kérdőív dimenziói tekintetében összességében és nemek szerinti bontásban?*
- Meg lehet-e állapítani szignifikáns összefüggést...*
  - a válaszadók neme és a vizsgált állítások között?*
  - a válaszadók lakhelye és a vizsgált állítások között?*
  - a válaszadók életkora és a vizsgált állítások között?*

SUMMARY

Since students spend nearly half of their waking hours at university or college, enormous emphasis should be placed on maintaining and improving their mental health.

They attend lectures, participate in seminars, and engage in team work on a daily basis, just to mention the most typical tasks.

However, students being at university not only deepens their knowledge, but it also has a significant impact on both their self-esteem and self-image.

This, in turn, affects their feeling of satisfaction and happiness from a different perspective.

Outstanding student performance plays a significant role in the ranking of higher education institutions.

It is proven that outstanding performance (both in elite sports and in education) is achieved by strong mental and physical endurance. (Fodor & Korényi, 2019; Reinhardt et al., 2019)

The issue of mental health in economic higher education is particularly exciting as here students are highly competitive.

In my study, I present the partial results of a comprehensive research regarding the mental health and psychological well-being of students studying in economic higher education.

The research is based on the questions of a special, validated questionnaire (EPOCH questionnaire), that is named after Engagement, Perseverance, Optimism, Connectedness, and Happiness.

Students participating in the research were examined along these aspects.

The questionnaire was completed at seven universities / faculties by 690 full-time and correspondence course students in the first year of undergraduate economics.

My research questions are:

- What kind of results are achieved by first-year students in terms of the EPOCH questionnaire and in terms of gender?*
- Can a significant correlation be established...*
  - between the gender of the respondents and the statements examined?*
  - between the place of residence of the respondents and the statements examined?*
  - between the age of the respondents and the statements examined?*

BEVEZETÉS

Szakmai és tudományos konferenciák, valamint az azt követő viták és beszélgetések során gyakran felmerülő kérdés, hogy mi az egyetemek feladata és mi az oktatók munkájának a célja. Nagyon sokféle álláspont szokott ütközni egy-egy ilyen beszélgetés alkalmával. Vannak, akik úgy gondolják, hogy az egyetemnek a legfontosabb célja a hallgatók intellektuális képességeinek fejlesztése, melynek alapja a modern és korszerű tudás átadása.

Mások véleménye szerint a lexikális tudásátadás mellett fontos a korszerű gyakorlati ismertek átadása is. Ennek érdekében színvonalasabbnál színvonalasabb programokat szerveznek az egyetemeken: nagynevű és értékes

tapasztalattal rendelkező gyakorlati szakemberek és kutatók tartanak előadásokat annak érdekében, hogy a tudásukat és tapasztalataikat megosszák az információéhes hallgatókkal.

A kollégákkal folytatott beszélgetés során gyakran felmerül a kérdés: vajon feladata-e az egyetemeknek a hallgatóik holisztikus szemléletű képzése?

Vajon kell-e erőforrásokat (pénzt, embert, időt, helyet stb.) biztosítani a hallgatók testi, szellemi és szociális fejlesztése mellett a lelki fejlődés / fejlesztés támogatására.

Az 51/2007. (III. 26.) Korm. rendelet meghatározza az állami költségvetés terhére biztosított hallgatói juttatásokat. Ebbe a körbe tartozik a mentálhigiénés és életvezetési tanácsadás is (10. § 6. bekezdésének a) pontja). A rendelet értelmében tehát az egyetemeknek gondoskodnia kell valamilyen szintű életvezetési-, mentálhigiénés- vagy pszichológiai tanácsadásról.

A felsőoktatási intézmények azonban nagyon különbözően állnak ehhez a kérdéshez.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A tanulmány két nagy logikai egységre tagozódik. Az első részben a téma szakirodalmi hátterének feltárása történik meg, melyet követően egy kérdőíves kutatás eredményei kerülnek bemutatásra. A kérdőívet hét egyetem / kar gazdasági alapképzésének első évfolyamra járó nappali és levelező tagozatos hallgatói töltötték ki összesen 690-en.

A kérdőívek 2020 februárjában kerültek kitöltésre, a koronavírus-járványt megelőző időszak utolsó hónapjában.¹

A kérdőíves kutatás eredetileg több egységből tevődik össze. Jelen tanulmányban a kérdőív egyik részének eredményei kerülnek bemutatásra. Ennek keretében a következő kérdésekre keresem a választ:

- Az első éves hallgatók milyen eredményeket érnek el az EPOCH kérdőív dimenziói tekintetében összességében és nemek szerinti bontásban?
- Meg lehet-e állapítani szignifikáns összefüggést...
  - a válaszadók neme és a vizsgált állítások között?
  - a válaszadók lakhelye és a vizsgált állítások között?
  - a válaszadók életkora és a vizsgált állítások között?

---

¹ Ekkor még nem tudtuk, hogy ez a hónap lesz az utolsó olyan hónap, mely a megszokott – járványhelyezettől nem veszélyeztetett – módon kezdődik.

A vizsgált kérdéseket egy speciális, validált kérdőív (EPOCH kérdőív) eredményeinek a segítségével vizsgálom. A kérdőívet a tanulmány későbbi részében részletesen bemutatom.

A lekérdezés időpontja (2020. február) tudatosan került kijelölésre: ekkorra lezárult az őszi félév, a kutatásba bevont hallgatók túl voltak az első vizsgaidőszakukon, mely sokak számára jelentős mentális megterhelést vagy óriási sikerélményt jelentett és éppen belekezdtek a tavaszi félévbe. Érdekesnek tartottam megvizsgálni, hogy amilyen lelkiállapotban vágnak neki a hallgatók az új félévnek.

SZAKIRODALOM FELDOLGOZÁS

A szakirodalom feldolgozás keretében három fő témát fogok érinteni. Először a kutatásba bevont hallgatók (Z generáció) legfontosabb jellemzőit vizsgálom, majd a sikeres felvételt követő időszak bemutatását követően, a pozitív pszichológia irányzatának rövid ismertetésére kerül sor. Először tehát ismerjük meg a Z generáció legfontosabb jellemzőit!

A Z generációról

„Ezek a mai egyetemisták...!” hallhatjuk a beszélgetést egy-egy előadást vagy gyakorlatot követően az oktatók között és felsorolnak számos problémát, ami a mai generációt jellemzi. „Bezzeg a mi időnkben...!” záródik le a beszélgetés.

Vajon valóban annyira más a mai egyetemista generáció, mint amilyenek az előző generációk voltak? Vizsgáljuk meg, hogyan jellemzik a kutatások a jelenlegi egyetemista korosztályt!

A generációk kutatása az elmúlt időszak sláger témájának számítanak. Enyhe túlzással azt mondhatjuk, hogy ahány szerző, annyi féle elnevezés létezik a különböző generációk leírására és jellemzésére.

A generációkutatók a generációk határait a születési év alapján határozzák meg. A generációk 15-20 évente váltják egymást. Az egy generációhoz tartozók közös jellemzője, hogy hasonló életszakaszban vannak, hasonló hatások érték őket és más generációktól eltérő értékrendszert alakítottak ki. (Thuma, 2016, Szabó-Szentgróti et al, 2019, Tari 2010, Tari, 2011)

Pál Eszter és Törőcsik Mária (2013) tanulmányukban vizsgálták a különböző generációk jellemzőit, és összegyűjtötték a legjellemzőbb elnevezéseket. Ezt mutatja az 1. táblázat.

1. táblázat. A generációk elhatárolása a szakirodalom alapján

Howe és Strauss (2000)	Martin és Tulgan (2002)	Oblinger és Oblinger (2005)	Reeves és Oh (2007)	Mccrindle Research (2012)
Csendes generáció (1925-1943)	Csendes generáció (1925-1942)	Érettek (<1946)	Érett generáció (1924-1945)	Építők (1925-1945)
Boom generáció (1943-1961)	Baby boomerek (1946-1964)	Baby boomerek (1946-1964)	Boom generáció (1946-1964)	Baby boomerek (1946-1964)
13. generáció (1961-1981)	X generáció (1965-1977)	Gen-Xers (1965-1980)	X generáció (1965-1980)	X generáció (1965-79)
Évezred generációja (1982-2000)	Évezred generációja (1978-2000)	Gen-Y, NetGen, Évezred Generációja, Millenaristák (1981-1995)	Évezred generációja, Millenaris generáció (1981-2000)	Y generáció (1980-1994)
		Post-Millenaristák, Évezred utániak (1995-)	Z generáció (2001-)	Z generáció (1995-2010)

Forrás: Reeves & Oh (2007) és Mccrindle Research (2012) alapján Pál-Törőcsik, 2013

A téma szempontjából legfontosabb generáció a Z.

Van, aki net generációnak (Oblinger & Oblinger, 2005), mások Facebook generációnak vagy digitális bennszülötteknek (Prensky, 2001) is nevezi őket.

A következőkben az Ollé és munkatársai (2013) által összeállított táblázat (2. táblázat) és Pais (2013) tanulmánya alapján mutatom be a Z generációt.

2. táblázat. A Z generáció jellemzése

Optimista látásmód	Pesszimista látásmód
asszertív	agresszív
érdekérvényesítő, öntudatos	nárcisztikus
önálló, kezdeményező	mozaikszerű érettséget mutat
toleráns	türelmetlen
kíváncsi	édektelen, eltompuló
kritikus	kritikátlan
kreatív, önkifejező	fogyasztó, plagizáló
érzékeny	ézelmileg sekélyes
okosabb és intelligensebb az előző generációknál	csak „könnyű” tartalmakat fogyaszt
együttműködő, közösségi	elmagányosodó
sokcsatornás figyelem jellemzi	figyelemzavaros, képtelen koncentrálni
ingerfaló	felszínes
mindig online üzemmódban élő	függő
azonnali visszajelzésekre és jutalomra vágyik	mindennel az utolsó pillanatban készül el

Forrás: Ollé et al. (2013)

A Z generációval több szerző is foglalkozik (Pais, 2013, Thuma, 2016, Tari, 2011).

A legmaghatározóbb megállapításaik a következők:

- A személyes szabadság nagyon fontos számukra.
- Társas életüket a nyilvánossággal folyamatosan megosztják.
- Meghatározó számukra a kortárs közösségi ízlés és a lokális érdeklődés.
- Elődeiknél sokkal gyorsabb ritmusban élnek.
- A változástól nem félnek, mert hozzászoktak, ebbe születtek bele.
- Kevésbé lojális fogyasztók.
- Inkább magukban, mint a körülöttük lévő világban bíznak.
- Inkább okosak, mint bölcssek.
- A szabályok betartására kevésbé mutatnak hajlandóságot.
- Meghatározóan a Google, Facebook, YouTube, Wikipedia felületein élik az életüket.
- Az eddigi generációkhoz viszonyítva olyan családokban élnek, amelyekben a legidősebbek a szülők, legnagyobb a válások száma és legkevésbé a testvér.

Valóban, bizonyos szempontból nagyon más a mai generáció, mint az előző generációk voltak, ahogyan a mai kor is eltér az előző generációk korától. Ez nem újdonság. Így volt ez a történelem folyamán mindig: az idősebb korosztály gyanakodva figyelte a fiatalabbakat.

„A fiatalság velejég romlott. A fiatalok elvetemültek és semmirekellők. Sobasem lesznek olyanok, mint a régi idők fiatalsága. A mai fiatalok nem lesznek képesek megőrizni kultúránkat.” (Babilon romjai között talált 3000 éves agyagtábla, idézi Thuma, 2016, p213)

Ez a különbség nem csak az oktatásban jelenik meg, hanem a munkaerőpiacon is, amit ha nem tudnak megfelelően kezelni az érintettek, komoly konfliktussá nőheti ki magát.

Élet a sikeres felvételi után

Az első éves hallgatók számára az egyetem egy új világ kapuját nyitja meg: sokan közülük életük egyik legmeghatározóbb mozzanatának tekintik a sikeres felvételit és az egyetemi tanulmányok megkezdését. A középiskolából kikerült fiatalok egy új életszakaszba lépnek. Ez az életszakasz a felnőtté válás útján is jelentős, melyet a fiatalok nem egyformán élnek meg. Mint minden életszakaszváltáskor, a középiskolából való kikerülést követő időszak is krízist okozhat Ezt nevezzük kapunyitási pániknak vagy más néven Quarterlife crisis-nak (Agarwal et. al, 2020; Robinson et al., 2020).

Általánosságban elmondható, hogy felgyorsul a családtól való függetlenedés folyamata, kialakul az önálló énkép. A megszokott középiskolai barátok és társak már nem nyújtanak biztonságot: az új, ismeretlen közegben új kapcsolatok és szövetségek alakulnak ki, új életforma válik meghatározóvá. (Nagyné Kricsfalussy, 2017., Leist Balogh & Jámbori, 2016)

Vannak, akik szorongóvá válnak az ismeretlen környezetben, és nem tudnak mit kezdeni a látszólag határtalan szabadsággal. Elveszettnek érzik magukat az óriási szervezetben. Az átlátható és kezelhető osztályközösséget többszáz éves évfolyam váltja fel.

Az egyetemi oktatók már nem ismerik személyesen a hallgatókat, hiszen egy félévben egy oktató több száz, esetenként ezer hallgatóval is találkozhat, így az egy

hallgatóra fordított idő minimálisra csökken. Személytelenné válik számukra az oktatás, melyet nehezen viselnek.

Az előadásokon, a vizsgákon, a hallgatói szolgáltatói egységeknél már sok esetben nem a nevükön tartják őket nyilván, hanem Neptun kódjukon. Egy pici csavar lesznek az óriási egyetemi gépezetben. (Vasa et al., 2014.; Kárpáti-Daróczi & Karlovitz, 2020; Schwartz & Vágány, 2006)

A gazdasági felsőoktatási képzések esetében jelentősen lecsökkent az államilag finanszírozott helyek száma, ezért a hallgatók egy jelentős részének – a tanulmányaival egyidőben – a megélhetéséhez szükséges forrást is elő kell teremtenie. Ennek következményeként egyszerre lesz új belépő a felsőoktatásban és a munkaerő piacon, így egyszerre kell megfelelnie a két területen. Ez ismét súlyos krízishelyzetet teremthet a fiatalok számára. Fentebb már említettem a kapunyitási krízist, mely ebben az életszakaszban kezdhet és súlyos válságot okozhat a hallgatók számára. A rengeteg változás, a sok helyen egyidőben történő megfelelés, az önálló élet megkezdése egy időpontra esik, mely jelentős szorongást okozhat a fiatal, önálló életüket zömmel ekkor kezdő fiatalok számára.

Többször hallani a hallgatóktól: ezután már tényleg mindig ilyen lesz az életem? Tanulás, munka és megint munka?

Ez a felismerés óriási sokkot okozhat egy fiatalnak. Ehhez járulhat hozzá, ha az egyetemen és a munka világában egyszerre nem tud olyan szinten megfelelni, ahogyan azt elvárna magától, mely egyenes úton vezethet a fiatalkori kiégés (burnout) irányába.

Ha ez bekövetkezik, a fiatal nem találja a helyét sem az egyetemen, sem a munkahelyén. Ilyenkor tapasztalható például, hogy a hallgató otthagyja az egyetemet és teljesen átalakítja az életét, melyet a környezete sokszor döbbenet figyel. Van, aki külföldre menekül, hogy ott kezdjen „új és jobb életet”, van, aki egy teljesen más területen próbál szerencsét.

A burnout fogalma Herbert Freudenberger (1974) nevéhez fűződik. Kezdetben egészségügyi és szociális intézmények dolgozóinál, önszolgáltató közösségek tagjainál és krízisintervenciós központok munkatársainál figyelték meg a kiégés tüneteit. A későbbi kutatások során más – emberekkel aktívan kapcsolatban álló –

foglalkozások képviselőinél is azonosították a jelenséget, úgy mint a pedagógusoknál, jogászoknál vagy rendőröknél. A legtöbb vizsgálat kiegészítésként ezekhez a területekhez kapcsolódik. (Heinemann & Heinemann, 2017; Fontes, 2020)

A burnout leggyakoribb kiváltó okai a nagyfokú munkahelyi megterhelés, a stressz és a konfliktusok, (Zapf, 2002). A túlzott környezeti elvárás lehet az az ok, amely inadekvát érzelmi válasz kialakulásához vezet, és kiégést eredményezhet. (Morvai V., s.a.)

Napjaink egyik legnépszerűbb és legnagyobb port felkavart irodalma Anne Helen Petersen 2019-es cikke és 2020-ban megjelent *Can't Even-How Millennials Became the Burnout Generation* c. könyve, melyben a szerző az 1980-2000 között született (Y-generáció) amerikai fiatal felnőtteket vizsgálja. Megállapításai a fejlett nyugati társadalmak Millenaristáira ugyanúgy igazak, mint a könyv fókuszában álló amerikai Y-generációra. A téma Magyarországon is jelentősé érdeklődésre tart számot. Ezt is bizonyítja Horváth Bence (2021) 444.hu-n megjelent cikkének sikere.

A hallgatók nagy része azonban nem ég ki és befejezi az egyetemet, ám motivációjuk rendkívül széles skálán mozog. Ez a különbség már rögtön a szak- és egyetemválasztásnál elkezdődik.

Az oktató kollégákkal különböző informális összejövetelek alkalmával sokat beszélgetünk azokról az okokról, melyeket a szak- és egyetemválasztással összefüggésben leggyakrabban megneveznek a hallgatók. A felsőoktatásban töltött közel 20 évem során – alapozó tárgy oktatójaként – sokat beszélgettem elsős hallgatókkal és többször felmerült a kérdés: miért pont azt a szakot és egyetemet / főiskolát választották? A legérdekesebb válaszokat összegyűjtöttem. A következőkben ezek közül emelek ki párat:

- A tesóm/ismerősöm ide járt és ő ajánlotta.
- Igazság szerint én még most sem tudom, hogy mi akarok lenni. A gazdasági diploma pedig biztosan jó lesz valamire.
- Itt lakom nem messze. A főiskola közel van, azért ide jöttem.
- Már gyerekkoromban is ide akartam jönni,
- Még nem akarok dolgozni, így inkább tanulok.

- Mert jó híre van a sulinak és a szüleim szerint gazdasági szakemberre mindig szükség lesz.
- Mindig is közgazdász szerettem volna lenni.
- Nem vettek fel máshová.
- Szüleim akarták, hogy legyen egy diplomám, azért vagyok itt.
- Vállalkozni akarok és a gazdasági diploma segíteni fog ebben.

Az is egy nagyon érdekes kérdés, hogy egy félév vonatkozásában milyen elvárásai vannak a hallgatóknak saját maguktól. Tipikusan a következő válaszokat szoktam kapni a féléves célokat firtató a kérdésemre:

- A célom a túlélés.
- El akarok indulni minél több versenyen.
- Jókat akarok bulizni.
- Meg akarom találni a középutat az egyetem és a magánélet között.
- Minél jobb eredményt akarok elérni és megtartani az ösztöndíjam.
- Át akarok kerülni állami finanszírozásba.
- Minél több kreditet akarok teljesíteni.
- Minél több tudást akarok szerezni.
- Találni akarok valami jó gyakorlati állást, ahol sokat tudok tanulni és jól mutat az önéletrajzomban.
- Az egyik kedvencem: „Ki szeretném magam pattintani, mint ÉNB Kristóf az Éjjel-Nappal Budapest című sorozatban.”
- Nincs elvárásom.

Míndezek mellett jelentősen befolyásolhatja a hallgatók sikerét a családi háttér és a családi elvárások. Ezek esetenként nyomasztóak máskor inspirálóak lehetnek a hallgatók számára.

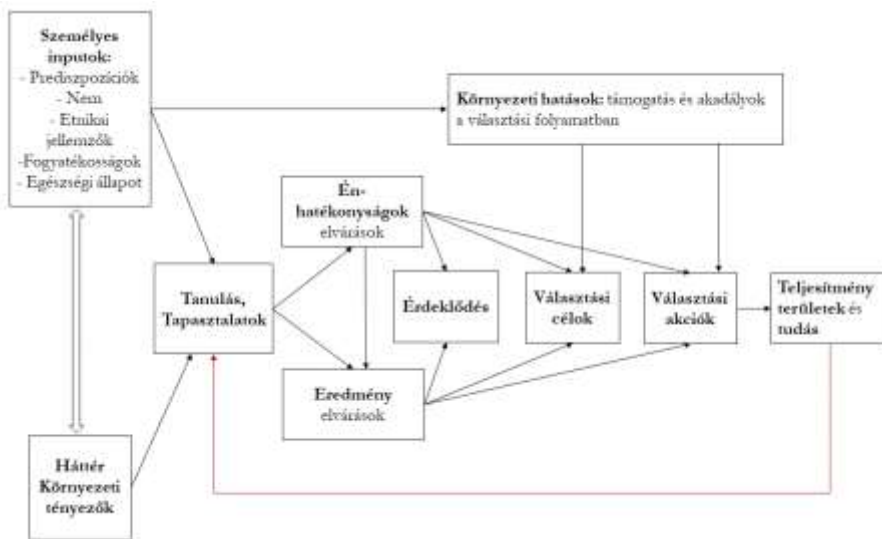
Egy következő mentális terhelést jelenthet, hogy a fiatalok egy részénél az egyetemi élet együtt jár a határtalan szabadságérzéssel (a középiskolával ellentétben az egyetemen a szorgalmi időszakban nincsenek szigorúan vett kötelezettségek: nincsenek folyamatos számonkérések, az előadások látogatása sem kötelező), mely az első időszakban mámorító lehet az érintett hallgatók számára: a szülői kontroll lazulása, a hatalmas bulik időszaka veszi kezdetét. Ebben az esetben egy új probléma jelenhet meg az életükben – felmerülhet a

függőségek kérdése: alkohol és kábítószer, hogy el tudjanak lazulni, majd pirulák, hogy végig tudjanak csinálni egy napot vagy fel tudjanak készülni a vizsgákra.

Miután áttekintettünk néhány mentálhigiénés szempontból fontos helyzetet, nézzük meg, hogy mi befolyásolja még a sikeres hallgatói előrehaladást az egyetemeken.

A tanulási tapasztalatok megszerzését együttesen befolyásolják a vizsgált személy egyedi jellemzői (személyes inputjai) és a környezeti háttértényezők.

Az egyén által megszerzett tapasztalatok pedig hatással vannak az én-hatékonyság- elvárásainak rendszerére, s így közvetlen hatást jelentenek a jövőbeli feladatok megoldásával kapcsolatos eredményelvárásokra is. (Kiss et al., 2009, Budavári-Takács I., 2011, Wang, 2015, Maramba – Kodama, 2017)

1. ábra. Szociál-kognitív pályaelmélet (SCCT)

Forrás: Lent et al., 1994 idézi Kiss et al., 2009

A szociál-kognitív pályaelmélet modell (Social Cognitive Career Theory – SCCT) kidolgozói szerint komplex módon kell vizsgálni az egyén személyes jellemzőit és korlátait (Nem, Etnikai jellemzők, Fogyatékoságok, Egészségi állapot stb.) éppúgy, mint a szocio-ökonómiai háttéréből fakadó lehetőségeinek és korlátainak csoportját.

Amint az a fejezetben leírtak alapján megállapítható, a hallgatók – az egyetemi éveik során – számos nehézséggel szembesülhetnek. Ezek egy részével nem csak a Z generációnak kell megküzdenie, ugyanúgy jelen lehetett az idősebb generáció életében is. Az, hogy a Z generáció hogyan tud megküzdeni a felmerülő problémákkal, nagyban függhet attól is, hogy a felsőoktatási intézmények mit tesznek a hallgatók – nem csak tanulmányi szempontból – sikeres előmenetelének megsegítése érdekében.

Néhány gondolat a pozitív pszichológiáról és a pszichológiai jóllétről

Ahhoz, hogy minél jobban megérthessük majd a tanulmányban szereplő primer kutatás eredményeit, fontos néhány gondolat erejéig kitérni a pozitív pszichológiára és annak jellemzőire.

A pozitív pszichológia alapjait Martin Seligman és Csíkszentmihályi Mihály 2000-ben megjelent *Positive Psychology - An Introduction* című írásukban fektették le.

Ha a pozitív pszichológiára, mint eszmerendszerre tekintünk, annak gyökerei egészen az ókorig nyúlnak vissza. Szókratész, Arisztotelész, Platon vagy Szent Ágoston többek között éppúgy a boldogságot, a jóllétet, az emberi erényeket és erősségeket vizsgálták, mint napjainkban például Seligman vagy Csíkszentmihályi (Oláh & Kapitány-Fövény, 2012).

A pozitív pszichológia fókuszában a pozitív érzelmek állnak, mint például a pszichológiai jóllét, a boldogság, a tolerancia, a kreativitás, a bölcsesség, a spiritualitás, a jövőorientáció, az optimizmus, a kitartás vagy a flow-élmény.

A pozitív pszichológia legfőbb célja, hogy a pszichológia ne csak az élet rossz dolgainak kijavítására törekedjen, hanem a pozitív tulajdonságok kialakítására, melyek az embereket a jólléthez vezethetik, melyben a boldogabb emberek egy boldogabb és elégedettebb társadalmat hozhatnak létre. (Péter-Szarka, 2015)

A pozitív pszichológia a humanisztikus pszichológiából nőtte ki magát. Fontosnak tartja az erősségek fejlesztését, az érett, egészséges emberekkel való foglalkozást, és az önkiteljesedés előmozdítását. Nem ért ugyanakkor egyet a humanisztikusok akadémiai világától való eltávolódásával, melyet leginkább az empirikus vizsgálatok elutasításával magyaráz. A pozitív pszichológia az elmúlt 20 évben az empiria és a tudományos gondolkodás széles tárházát volt képes

felsorakoztatni. (Szondy, 2011, Oláh, 2012, Pléh, 2012, Péter-Szarka, 2015, Nagy, 2019).

A pozitív pszichológia egyik központi fogalma a szubjektív jóllét (subjective wellbeing – SWB), melynek több meghatározása is ismert.

Diener (2000) szerint a szubjektív jóllét nem más, mint „a személy saját életével kapcsolatos kognitív és affektív² értékeléseinek összessége” (Diener, 2000, p34). Elgondolása szerint a szubjektív jóllét feltétele, az egyén pozitív érzelmeinek túlsúlya, a negatív érzelmek (pl. szégyen, szorongás vagy büntudat) relatív hiánya és az élettel való elégedettség.

Kahneman és Daeton (2010) szerint a szubjektív jóllét két részből tevődik össze: az érzelmi jóllétből^{3,4} (emotional well-being) és az élet értékének megítéléséből.⁵

Vargha András és mtsai (2019) szakirodalmak alapján összegyűjtöttek néhány tulajdonságot, mely a boldog embert jellemzi. E szerint a boldog emberek egészségesek, gyorsabban gyógyulnak, tovább élnek, hatékonyabban dolgoznak, empátikusak, segítőkészek és kreatívak.

EREDMÉNYEK

Pszichológiai jóllét felmérése a hallgatók körében

A téma szakirodalmi háttérének tanulmányozását követően tekintsük át hallgatók mentális egészségének, pszichológiai jóllétének helyzetét.

A szakirodalom tanulmányozása során találtam rá Láng István cikkére, mely a serdülőkori pszichológiai jólléttel foglalkozik és az EPOCH kérdőív magyar változatának pszichometriai jellemzői vizsgálja (Láng, 2019). Az itt leírtak adták az ötletet, hogy a primer kutatásomat erre a kérdőívre alapozzam.

---

² „Az affektív funkciók olyan érzelmi alapú jelenségek, mint az emocionális reakciók (pl. öröm egy látvány miatt vagy lelkifurdalás egy emlék kapcsán), a szubjektív érzetek (pl. egy étel szeretete vagy egy szag miatti illat), a hangulatok (pl. egész nap tartó vidámság vagy lehangolt állapot), az attitűdök (pl. rajongás egy zenekarért vagy gyűlölet egy politikai párt iránt) vagy a temperamentum (pl. derülítő életszemlélet vagy agresszív hajlam)”. (<https://esem.hu/szotar/affektiv/>)

³ melyet hedonikus jóllétnek vagy tapasztalt boldogságnak is neveznek.

⁴ az egyén mindennapi érzelmi minőségére vonatkozik, tehát arra, hogy a pozitív érzelmek és a negatív érzelmek mennyire teszi kellemessé vagy kellemetlenné az életét.

⁵ Ez a gondolkodás eredménye. Akkor jelentkezik, amikor az ember a saját életét értékeli.

A következőkben kérdőíves kutatásom eredményét mutatom be.

Az EPOCH-H kérdőívről

Ahogy azt már korábban említettem, a pozitív pszichológia képviselői rendkívül fontosnak tartják az empirikus vizsgálatok alkalmazását. A kutatásokra többféle módszer áll rendelkezésre. Az EPOCH kérdőív egy ezek közül.

Az EPOCH kérdőív neve az Engagement (elmélyülés), Perseverance (kitartás), Optimism (optimizmus), Connectedness (kapcsolódás) and Happiness (boldogság) rövidítésből származik.

(A kérdőív Martin E. Seligman PERMA-modelljére⁶ épül és a felnőttként szárnyalni képes kamaszt írja le.)

Kern és munkatársai (2016) (idézi Láng, 2019) az EPOCH kérdőív 5 dimenzióját a következőképpen definiálják:

Az *elmélyülés* nagyfokú érdeklődésre valamely tevékenységbe való bevonódásra utal. (Azonos a Csíkszentmihályi (2001) által megfogalmazott flow-élménnyel.)

A *kitartás* egyfajta állhatatosságnak feleltethető meg, amely lehetővé teszi, hogy az akadályok és különböző kihívások ellenére is elkötelezettek maradjunk hosszú távú terveink mellett.

Az *optimizmus* a jövőbe vetett hitre, a reményre utal. Lehetnek negatív tapasztalatok, de azokat átmenetinek tartjuk és pozitívan tekintünk a jövőre.

A *kapcsolódás* annak megtapasztalását jelenti, hogy vannak olyan emberek körülöttünk, akik gondoskodnak rólunk, akikre – bármi is történjen – számíthatunk, és akik számára mi magunk is támaszt nyújtunk.

A *boldogság* a megelégedettség és pozitív hangulat tartós érzését fejezi ki és nem egy pillanatnyi érzést jelent.

Fontos kiemelni, hogy az EPOCH-modell elsősorban az egyéni erősségekre koncentrál és nem tesz különbséget a között, hogy pl. az elmélyülés élményét mi váltja ki: a tanulás vagy egy érdekes film megnézése. (Láng, 2019).

---

⁶ PERMA-modell. A felnőttkori szárnyalás öt tényezőjének angol nyelvű betűszavából ered: Positive emotions (pozitív érzelmek), Engagement (elmélyülés), Relationships (kapcsolatok), Meaning (értelemteliség) és Accomplishment (teljesítmény). (Seligman, 2016) Az EPOCH modellben a pozitív érzelmeknek a boldogság (Happiness), az értelemteliségnek az optimizmus (Optimism), a teljesítménynek a kitartás (Perseverance), a kapcsolatok kapcsolódásként (Connectedness) felel meg. Az elmélyülés azonos néven (Engagement) szerepel.

Az EPOCH-kérdőív 20 állítást tartalmaz (3. táblázat).

Az állításokat egy 1-5 terjedelmű Likert skálán kell értékelni attól függően, hogy mennyire érzi magára igaznak a válaszadó (1: soha nem igaz 5: mindig igaz).

Az EPOCH kérdőív állításai 5 csoportba sorolhatók (3. táblázat).

Miután a kérdőív adott volt, első lépésben a minta meghatározása volt a feladat. Fontosnak tartottam, hogy a mintába több, budapesti gazdasági felsőoktatási intézmény hallgatói is bekerüljenek. E cél megvalósítására az online kérdőív volt a legmegfelelőbb eszköz.⁷

Nagy előnye az online kérdőívnek, hogy nem igényli a kutató személyes jelenlétet, költséghatékony és környezetbarát, hiszen nem kell kinyomtatni, valamint nem kell a válaszok kódolására és adatbevitelre plusz időt fordítani.

Az elkészült online kérdőíven egy próba lekérdezést végeztem 20 fő bevonásával. Miután a próba lekérdezésbe bevont hallgatóktól pozitív visszajelzést kaptam, eljuttattam a linket néhány kollégámnak, akik gazdasági felsőoktatási intézmény alapozó tárgyainak oktatói, és kértem őket, hogy segítsenek abban, hogy a kérdőívek eljussanak az első éves hallgatókhoz.

Tapasztalatból tudom, hogy a hallgatók a félév első előadásain/gyakorlatain vannak jelen legnagyobb létszámban, majd a jó idő közeledtével a lelkesedésük csökken, ezért azt kértem a kollégáktól, hogy az első heti előadásaikon / gyakorlataikon kérjék meg a hallgatóikat a kérdőív kitöltésére.

A fentiek miatt a kitöltés 2020. februárjában történt meg.

EREDMÉNYEK

A kérdőívet hét egyetem / kar gazdasági alapképzésének első évfolyamra járó nappali és levelező tagozatos hallgatói töltötték ki összesen 690-en.

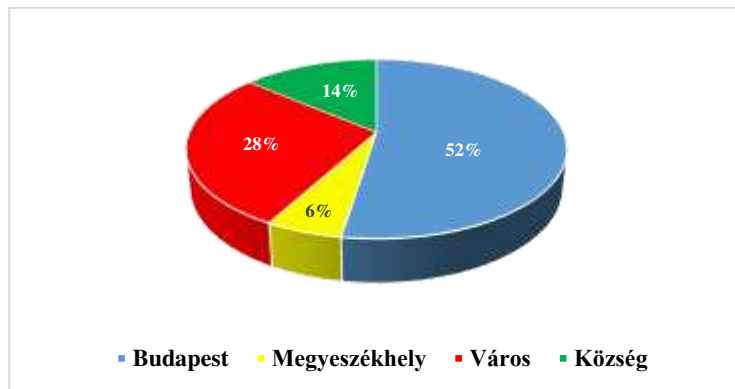
---

⁷ Az EPOCH-H 20 kérdésén túl kérdőívem további kérdéseket is tartalmazott, melyek elsősorban a hallgatók mentális egészségére, szokásaira és kompetenciáira irányultak. Ezek egy másik kutatás részét képezik.

A válaszokat IBM SPSS Statistics 26 programmal elemeztem.

A kérdőívet 237 férfi és 453 nő töltötte ki. A legfiatalabb hallgató 18 éves volt, a legidősebb 51. Az átlagéletkor 22,43 év volt.

A válaszadók több, mint fele Budapesten él, a többiek nagy része is város lakó. Pusztán 14 százalékuk lakóhelye község (2. ábra).

2. ábra. A válaszadók lakóhely szerinti eloszlása

Forrás: Saját kutatás

A mintában szereplő hallgatók bemutatását követően tekintsük át a kutatás eredményeit.

Először vizsgáljuk meg a hallgatók válaszainak átlagát nemek szerinti bontásban és összességében.

3. táblázat. A válaszok átlagának alakulása neme szerinti bontásban és összességében.

Állítások	Nem	Átlag (Mean)	Szórás (Std. Deviation)	Standard hiba (Std. Error)	Az átlag 95%-os konfidencia intervalluma (95% Confidence Interval for Mean)	
					Alsó határ (Lower Bound)	Felső határ (Upper Bound)
Kapcsolódás						
Ha valami jó dolog történik velem, vannak olyan emberek, akikkel szívesen megosztom a jó hírt.	Férfi	4,62	0,707	0,046	4,53	4,71
	Nő	4,82	0,451	0,021	4,78	4,86
	Total	4,75	0,560	0,021	4,71	4,79
Ha valamilyen problémám van, mindig áll mellettem valaki.	Férfi	4,10	0,973	0,063	3,98	4,23
	Nő	4,30	0,903	0,042	4,21	4,38
	Total	4,23	0,932	0,035	4,16	4,30
Vannak olyan emberek az életemben, akik tényleg törődnek velem.	Férfi	4,71	0,577	0,037	4,64	4,79
	Nő	4,78	0,537	0,025	4,73	4,83
	Total	4,76	0,552	0,021	4,71	4,80
Vannak olyan barátaim, akik igazán fontosak nekem.	Férfi	4,57	0,798	0,052	4,46	4,67
	Nő	4,71	0,658	0,031	4,65	4,77
	Total	4,66	0,712	0,027	4,60	4,71
Kitartás						
Ha valamibe belekezek, be is fejezem azt.	Férfi	4,10	0,785	0,051	4,00	4,20
	Nő	4,04	0,847	0,040	3,96	4,12
	Total	4,06	0,826	0,031	4,00	4,12
Addig dolgozom az iskolai feladataimon, amíg el nem készülök azokkal.	Férfi	3,57	1,078	0,070	3,43	3,71
	Nő	3,72	1,055	0,050	3,62	3,82
	Total	3,67	1,065	0,041	3,59	3,75
Ha tervet készítek arra, hogy hogyan csináljak valamit, akkor ragaszkodom is hozzá.	Férfi	3,85	0,943	0,061	3,73	3,97
	Nő	3,72	0,941	0,044	3,63	3,80
	Total	3,76	0,943	0,036	3,69	3,83
Keményen dolgozok.	Férfi	4,03	0,906	0,059	3,91	4,14
	Nő	4,10	0,901	0,042	4,02	4,18
	Total	4,08	0,903	0,034	4,01	4,14

Állítások	Nem	Átlag (Mean)	Szórás (Std. Deviation)	Standard hiba (Std. Error)	Az átlag 95%-os konfidencia intervalluma (95% Confidence Interval for Mean)	
					Alsó határ (Lower Bound)	Felső határ (Upper Bound)
Optimizmus						
Optimista vagyok a jövömmel kapcsolatban.	Férfi	4,13	0,944	0,061	4,01	4,25
	Nő	4,15	0,896	0,042	4,07	4,23
	Total	4,14	0,912	0,035	4,07	4,21
Bizonytalan időkben a legjobbat remélem.	Férfi	3,79	1,055	0,069	3,66	3,93
	Nő	3,58	1,083	0,051	3,48	3,68
	Total	3,65	1,078	0,041	3,57	3,73
Úgy gondolom, hogy jó dolgok fognak történni velem a jövőben.	Férfi	4,36	0,772	0,050	4,26	4,46
	Nő	4,32	0,783	0,037	4,25	4,39
	Total	4,34	0,779	0,030	4,28	4,39
Hiszek abban, hogy a dolgok megoldódnak, bármennyire bonyolultnak is látszanak.	Férfi	4,18	0,857	0,056	4,07	4,29
	Nő	4,15	0,871	0,041	4,07	4,23
	Total	4,16	0,866	0,033	4,10	4,23
Boldogság						
Boldognak érzem magam.	Férfi	3,91	0,920	0,060	3,79	4,02
	Nő	3,91	0,903	0,042	3,82	3,99
	Total	3,91	0,909	0,035	3,84	3,97
Sok vidámságban van részem.	Férfi	4,18	0,850	0,055	4,07	4,29
	Nő	4,18	0,821	0,039	4,10	4,25
	Total	4,18	0,830	0,032	4,12	4,24
Szeretem az életet.	Férfi	4,30	0,966	0,063	4,18	4,43
	Nő	4,25	0,894	0,042	4,17	4,33
	Total	4,27	0,919	0,035	4,20	4,34
Vidám ember vagyok.	Férfi	4,14	0,909	0,059	4,03	4,26
	Nő	4,15	0,844	0,040	4,07	4,23
	Total	4,15	0,866	0,033	4,08	4,21

Állítások	Nem	Átlag (Mean)	Szórás (Std. Deviation)	Standard hiba (Std. Error)	Az átlag 95%-os konfidencia intervalluma (95% Confidence Interval for Mean)	
					Alsó határ (Lower Bound)	Felső határ (Upper Bound)
Elmélyülés						
Ha valamit csinállok, annyira élvezem, hogy nem is veszem észre, mennyi idő telt el.	Férfi	4,65	0,588	0,038	4,58	4,73
	Nő	4,61	0,655	0,031	4,55	4,67
	Total	4,62	0,633	0,024	4,58	4,67
Teljesen el tudok merülni abban, mit csinállok.	Férfi	4,23	0,782	0,051	4,13	4,33
	Nő	4,17	0,781	0,037	4,10	4,24
	Total	4,19	0,781	0,030	4,13	4,25
Annyira bele tudok merülni abba, amit csinállok, hogy minden másról megfeledkezem.	Férfi	3,50	1,011	0,066	3,37	3,63
	Nő	3,63	0,938	0,044	3,54	3,72
	Total	3,59	0,965	0,037	3,51	3,66
Amikor valami új dolgot tanulok, elfeledkezem arról, mennyi idő is telik el közben.	Férfi	3,63	1,015	0,066	3,50	3,76
	Nő	3,77	0,944	0,044	3,69	3,86
	Total	3,72	0,971	0,037	3,65	3,80

Forrás: Saját kutatás, 2020.

Az adatokat az EPOCH kérdőív módszertanánál meghatározott 5 dimenziónak megfelelően rendeztem el, majd egytényezős varianciaanalízis segítségével, nemek szerint jelenítettem meg az adott állításokra adott válaszok átlagát (3. táblázat).

A táblázat adatai alapján megállapítható, hogy két olyan csoport volt, melynél lényeges különbségek mutatkoztak a válaszok átlaga alapján: az egyik a *Kapcsolódás* csoport volt, melynek minden állítására a nők adtak magasabb átlagpontot, a másik eltérés pedig az *Optimizmus* csoport esetében jelentkezett, ahol a férfiak átlagpontszáma volt magasabb.

Ez összecseng Láng (2019) kutatásával.

A másik 3 csoport azonban meglehetősen kiegyensúlyozottnak tekinthető átlagpontszámok alapján. Külön kiemelném a *Boldogság* dimenziót, ahol az első két állítás átlaga mindkét nemnél megegyezik.

Ennél a csoportnál eltérés tapasztalható a Láng-féle kutatás eredményeitől. Esetében a Boldogság dimenziót a férfiak értékelték átlagosan magasabb pontszámmal, míg a másik két dimenziónál a nők átlagpontszáma volt a nagyobb.⁸

A legalacsonyabb átlagpontszámot az „Annyira bele tudok merülni abba, amit csinálok, hogy minden másról megfeledkezem.” állítás kapta (3,5) és a pontszám a férfi válaszadóktól származott. (Érdekességképpen megjegyzem, hogy a két nem átlagában is ez az állítás kapta a legalacsonyabb pontszámot (3,59).)

A legmagasabb pontszám (4,82) pedig a Kapcsolódás dimenzióhoz tartozik és a nők adták a következő állítást: „Ha valami jó dolog történik velem, vannak olyan emberek, akikkel szívesen megosztom a jó hírt.”

A Kapcsolódás dimenzióra adott magas pontszám azért is nagyon fontos, mert „A minőségi emberi kapcsolatok alapvető pszichés funkciókon túl az egyén testi-lelki jóllétének alapvető előfeltételei: védelmet és támaszt nyújtanak a magány, a betegség vagy épp a szegénység ellen, de társadalmi szempontból is nélkülözhetetlenek a stabilitás és az összetartozás szempontjából.” (Albert et al., 2020, qubit.hu)

Relatív magas átlagpontszámúnak számít az Optimizmus dimenzió 3 állítás is, amit azért lényeges kiemelni, mert az optimizmus a mentális egészség hosszabb távú fenntartásának lényeges feltétele. (Albert et al., 2020)

Aggodalomra ad ugyanakkor okot, hogy a hallgatók az Optimizmus dimenzióon belül a „Bizonytalan időkben a legjobbat remélem.” állítást az egyik legalacsonyabb pontszámmal (3,58) értékelték, mely a napjainkban zajló koronavírus-járvány idején – amikor az egyik legjelentősebb mentális megpróbáltatást pontosan a bizonytalanság jelenti – komoly lelki problémákat okozhat.

A következő lépésben megvizsgáltam, hogy statisztikai szempontból meg lehet-e állapítani szignifikáns összefüggéseket az egyes változók között. Ennek érdekében Khi-négyzet próbát végeztem.

---

⁸ Ki kell emelni, hogy Láng András kutatásánál a kérdőívet a 14-19 éves korosztályba tartozó lányok és fiúk töltötték ki, a kérdőív eredeti céljának megfelelően.

Először arra voltam kíváncsi, hogy meg lehet-e állapítani szignifikáns összefüggést a válaszadók neme és a vizsgált állítások között?

A számítások alapján 3 állításnál található nagyon gyenge szignifikáns kapcsolat:

- Ha valami jó dolog történik velem, vannak olyan emberek, akikkel szívesen megosztom a jó hírt. (szignifikancia szint: 0,000; Cramer's V értéke 0,173). A szignifikáns kapcsolat alapján a megosztás lehetősége a nőkre inkább jellemző, mint a férfiakra.
- Ha valamibe belekezek, be is fejezem azt. (szignifikancia szint: 0,028; Cramer's V értéke 0,126). A feladatok befejezésének képessége a férfiak körében jellemzőbb.
- Amikor valami új dolgot tanulok, elfeledkezem arról, mennyi idő is telik el közben. (szignifikancia szint: 0,007; Cramer's V értéke 0,144). Ez a szempont ismét a nőkre jellemzőbb inkább.

Mindhárom eredmény összecseng a 3. táblázat eredményével is, ám annyira gyenge a kapcsolat a két változó között, hogy annak további vizsgálatát nem tartom szükségesnek.

A következő lépésben a válaszadók lakhelye és a vizsgált állítások közötti összefüggés került feltárára. Alapvetően azt feltételeztem, hogy a kisebb településen élő válaszadók – a kisebb és adott esetben összetartóbb közösségeknek köszönhetően – magasabb értékeket fognak elérni, mint a nagyvárosokban vagy a fővárosban lakó válaszadók.

Az elemzés kimutatta, hogy nincs szignifikáns összefüggés a változók között. Teljesen közömbös tehát, hogy a válaszadók vidéken élnek-e egy kisebb településen vagy a fővárosban.

Jól látható, hogy – habár statisztikai szempontból 1-1 állításnál megállapítható szignifikáns kapcsolat – annak erőssége elenyésző a vizsgált változók vonatkozásában és valódi összefüggést nem mutat.

Végül megvizsgáltam, hogy van-e összefüggés a válaszadók életkora és a vizsgált állítások között. Alapvetően azt feltételeztem, hogy lehetnek olyan állítások, mely az idősebb korosztályra lesz jellemzőbb (tipikusan pl. a Kitartás és az Elmélyülés csoportba tartozó állítások) másokat pedig inkább a fiatalabb korosztály jelöl majd magasabb pontszámmal (pl. Kapcsolódás vagy Optimizmus csoportok).

Mielőtt a konkrét eredményekre rátérnék, egy – a kutatás megkezdésekor – nem várt eredményre szeretnék kitérni.

A mintába került hallgatók esetében a legfontosabb szempont az volt, hogy első éves gazdasági képzésben résztvevő hallgatókat kérdezzünk meg. Az eredmények elemzésénél vált nyilvánvalóvá, hogy az élethosszig tartó tanulás megvalósulásának hála, több olyan hallgató is első éves hallgatóként tanul a felsőoktatásban, nappali vagy levelező tagozaton, aki életkora magasabb, mint arra eredetileg számítottam (18-24 éves korosztály). Dilemma volt, hogy kizárjam-e a mintából a kutatás szempontjából „túlkorosnak” számító válaszadókat. Végül úgy döntöttem, hogy nem zárom ki őket, mert kíváncsi voltam arra, hogy a szignifikancia vizsgálatnál a válaszaik eltérnek-e a 18-24 éves korosztálytól. A vizsgálatok három gyenge szignifikáns összefüggést tártak fel az életkorral összefüggésben a következő állítások vonatkozásában: „Addig dolgozom az iskolai feladataimon, amíg el nem készülök azokkal.” (szignifikancia szint: 0,024; Cramer's V értéke: 0,107); Bizonytalan időkben a legjobbat remélem. (szignifikancia szint: 0,001; Cramer's V értéke: 0,087) valamint a Keményen dolgozok. (szignifikancia szint: 0,000; Cramer's V értéke: 0,145).

Az állításokat az idősebb (25+) korosztály az átlagosnál magasabb pontszámmal értékelte.

Ez az eredmény nem volt meglepő számomra, mert összecseng a tapasztalatommal. A 25+ korosztály, mely általában már nagyobb munka- és élettapasztalattal rendelkezik, máshogy áll a tanuláshoz. Nagyobb gyakorlati tapasztalataiból adódóan látja az összefüggéseket az órákon átadott anyag és a saját tapasztalati között, valamint nagyobb energiákat mozgósít az egyetemi feladataiban. Sokan közülük az egyetemet is azért kezdik el, mert a jövőjük szempontjából hasznosnak tartják azt.

KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Összességében úgy gondolom, hogy a szignifikancia vizsgálatok (az utolsó kivételével) nem hozták azokat az eredményeket, melyekre számítottam. Fontos információval szolgáltak azonban a jövőre nézve: amikor az EPOCH kérdőív mellett döntöttem, azt gondoltam, hogy az még megfelelő lesz az első évfolyamot kezdő 18-20 éves korosztály számára. Amire akkor még nem gondoltam az az, hogy – habár legjellemzőbben valóban ez a korosztály kezdi meg egyetemi

tanulmányait – az élethosszig tartó tanuláshoz és a levelezős hallgatók bevonásának köszönhetően – az első évfolyam hallgatói szélesebb életkori skálán mozognak majd. Különösen igaz a megállapítás amiatt is, mert nem csak nappali-hanem levelező tagozatos hallgatók is kerültek a mintába. A kérdőív mégis érdekes eredménnyel szolgált.

Az életkor összefüggésében kimutatható volt néhány gyenge kapcsolat, ezért a kutatás szempontjából „túlkoros” hallgatók végül nem kerültek kizárásra a mintából.

Rendkívül fontosnak tartom a téma további vizsgálatát. Úgy vélem, hogy a hallgatók pszichológiai jóllétének javítása minden olyan felsőoktatási intézmény számára fontos kell, hogy legyen, mely magas teljesítményt elért hallgatókat szeretne soraiban tudni és mely a felsőoktatási rangsorokban előkelő helyet szeretne fenntartani.

Ahogy az a tanulmányban is bemutatott kutatások is bizonyítják, magas teljesítményt, és jelentős eredményeket magas pszichológiai jóllétű és mentálisan erős ember tud elérni, legyen az egy egyetem hallgatója, egy munkahely kiválóan teljesítő munkavállalója vagy egy sportág legjobbjára.

A tanulmányban bemutatott kutatás befejezését követő időszakban megismételtük a kérdőív kitöltését. Második alkalommal 1.719 fő töltötte ki a kérdőívünket. Érdekes, hogy a 2020. szeptember 1. és november 1. között kitöltött kérdőív válaszadói már az a korosztály volt, mely a középiskolai éveit – a koronavírus-járvány miatt – nem tudta a megszokott módon lezárni és az egyetemet egy bizonytalan helyzetben kezdte meg. Ennek a 2. kutatásnak az eredményeit – valamint a kérdőívben szereplő további kérdésekre adott válaszokat – egy következő tanulmányban mutatjuk majd be.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. 51/2007. (III. 26.) Korm. rendelet a felsőoktatásban részt vevő hallgatók juttatásairól és az általuk fizetendő egyes térítésekről, <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0700051.kor> (letöltés ideje: 2020. 03. 25.)
2. AGARWAL, S., GUNTUKU, S. C., ROBINSON, O. C., DUNN A. & UNGAR, L. (2020): Examining the Phenomenon of Quarter-Life Crisis Through Artificial Intelligence and the Language of Twitter, *Front Psychol.* 2020; 11:341, <https://dx.doi.org/10.3389%2Ffpsyg.2020.00341>

3. ALBERT, F., DÁVID, B. & HUSZTI, É. (2020): Magyar kutatók figyelmeztetnek: Vigyázzunk, nehogy a távolságtartás elszigetelődéshez vezessen! <https://qubit.hu/2020/03/26/magyar-kutato-kfigyelmeztetnek-vigyazzunk-nehogy-a-tavolsagtartas-elszigetelodeshez-vezessen> (letöltés ideje: 2020. 04. 15.)
4. BUDA VÁRI-TAKÁCS, I. (2011): Karriertervezés, Digitális tankönyvtár, https://regi.tankonyvvar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0019_Karriertervezes/ch06.html (letöltés ideje: 2020. 02. 01.)
5. CSÍKSZENTMIHÁLYI, M. (2001): FLOW- Az áramlat. Akadémia Kiadó. Budapest
6. FODOR, Sz. & KORÉNYI, R. (2019): Jólét és teljesítmény az iskolában - a kibékíthető ellentét In: Polonyi, T., Abari, K., Szabó, F. (eds.) Innováció az oktatásban. Oriold és társai, Budapest. 83-103
7. FONTES, F. (2020): Herbert J. Freudenberger and the making of burnout as a psychopathological syndrome. Memorandum, 37. <https://tinyurl.hu/h5q1/>
8. FREUDENBERGER, H. J. (1974). Staff burn-out. Journal of Social Issues, 30, 159-165.
9. HEINEMANN, L. V. & HEINEMANN, T. (2017): Burnout Research: Emergence and Scientific Investigation of a Contested Diagnosis. SAGE Open. January-March 2017: 1–12. <https://doi.org/10.1177/2158244017697154>
10. HORVÁTH, B. (2021): Fiatal felnőttek, akiknél a kiegész az alapállapot. <https://tldr.444.hu/2021/01/10/fiatal-felnottek-akiknel-a-kieges-az-alapallapot> (letöltés ideje: 2021.01.30.)
11. KÁRPÁTI-DARÓCZI, J. & KARLOVITZ, J. T. (2020): Vállalkozói kompetenciák komparatív vizsgálata albán és magyar közgazdász hallgatók között. Multidiszciplináris kihívások, sokszínű válaszok - Gazdálkodás- és Szervezéstudományi folyóirat, (1), 45-60. <https://doi.org/10.33565/MKSV.2020.01.04>
12. KISS, I. (2009): Életvezetési kompetencia - Észlelt életvezetési én - hatékonyság mintázat elemzése tanácsadási szolgáltatásokat igénybe vevő felsőoktatási hallgatók mintáján, Doktori disszertáció, https://ppk.elte.hu/file/kissistvn_tf_h.pdf (letöltés ideje: 2020.01.17.)
13. LÁNG, A. (2019): A serdülőkori pszichológiai jólét multidimenzionális mérőeszköze: Az EPOCH kérdőív magyar változatának (EPOCH-H) pszichometriai jellemzői. *Mentálhigiéné és pszichoszomatika*, 20 (2019) 1, 12–34. <https://doi.org/10.1556/0406.20.2019.002>

14. LEIST BALOGH, B. & JÁMBORI, Sz. (2016): A kapunyitási pánik vizsgálata a megküzdési módok és a szorongásfüggvényében. *Alkalmazott Pszichológia* 2016, 16(2) 69–90. http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2016/10/AP_2016_2_Leist-Balogh_Jambori.pdf
15. MARAMBA, D. C. & KODAMA, C.M. szerk. (2017): *Brigding Research and Practice to Support Asian American Students*, Wiley Periodical, <https://tinyurl.hu/ezuR/> (letöltés ideje: 2020. 01. 17.)
16. MORVAI, V. (s.a.): A kiégés (burnout) szindróma. https://www.omtki.hu/index_htm_files/feu0502c1.htm (letöltés ideje: 2021. 01. 24.)
17. NAGYNÉ KRICSFALUSSY, A. (2017): Pán Péterek? – avagy létezik-e a kapunyitási pánik a szakképzésből kikerülő fiataloknál? *Különleges Bánásmód*. III. ÉVF. 2017/2. 39-62.
18. OBLINGER, D. – OBLINGER, J. (2005): *Is It Age or IT: First Steps Toward Understanding the Net Generation* In: Oblinger D. – Oblinger J. (szerk.): *Educating the Net Generation*, Washington, D.C.: EDUCAUSE <https://www.educause.edu/ir/library/PDF/pub7101.PDF> (letöltés ideje: 2020. 03. 14.)
19. PAIS, E. R. (2013): *Alapvetések a Z generáció tudománykommunikációjához*. Tanulmány. Pécsi Tudományegyetem. https://ktk.pte.hu/sites/ktk.pte.hu/files/images/szervezet/intezetek/mti/pais_alapvetések_a_z_generacio_tudomany-kommunikaciojához_-_tanulmany_2013.pdf (letöltés ideje: 2020. 01. 21.)
20. PÁL, E. & TÖRŐCSIK, M. (2013): *Irodalmi áttekintés a Z generációról. Tudománykommunikáció a Z generációnak*. TÁMOP-4.2.3-12/1/KONV-2012-0016
21. PETERSEN A. H. (2019): *How Millennials Became The Burnout Generation*. <https://www.buzzfeednews.com/article/annehelenpetersen/millennials-burnout-generation-debt-work> (letöltés ideje: 2021. 01. 10.)
22. PETERSEN, A. H. (2020): *Can't Even: How Millennials Became the Burnout Generation*. Houghton Mifflin Harcourt.
23. PRENSKY, M. (2001): *Digital Natives, Digital Immigrants*. MCB University Press, 2001/ 5. szám. <https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf> (letöltés ideje: 2020. 03. 12.)
24. REINHARDT, M. – TÓTH, L. – RICE, K. G. (2020): *Perfekcionista csoportok pozitív mentális egészsége – A perfekcionizmus, az érzelemszabályozás és a*

szubjektív jóllét mintázódása fiatal élsportolók körében, Magyar Pszichológiai Szemle, 2019, 74.3/3. 301–325, <https://doi.org/10.1556/0016.2019.74.3.3>

25. ROBINSON, O.C., CIMPORESCU, M. & THOMPSON, T. (2020): Wellbeing Developmental Crisis and Residential Status in the Year After Graduating from Higher Education: A 12-Month Longitudinal Study. *J Adult Dev* (2020). <https://doi.org/10.1007/s10804-020-09361-1>
26. SCHWARTZ, K. & VÁGÁNY, J. (2006): Integrating a Complex View of the Customer into the Quality Assurance Systems of Institutions of Higher Education. In: Manuel Filipe Pereira da Cunha Martins Costa & José Benito Vazquez Dorrió (ed.) HSCI2006 Proceedings of the 3rd International Conference on Hands on Science, pp459-463
27. SELIGMAN, M. E. (2016): *Flourish - Éljen boldogan* Akadémia Kiadó, Budapest
28. SZABÓ-SZENTGRÓTI, G., GELENCSÉR, M., SZABÓ-SZENTGRÓTI, E. & BERKE, Sz.: Generációs hatás a munkahelyi konfliktusokban. *Vezetéstudomány*, 2019/4. szám pp77-88 <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2019.04.08>
29. TARI, A. (2010): Y generáció: Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalomlélektani összefüggések az információs korban. Jaffa Kiadó. Budapest.
30. TARI, A. (2011): Z generáció. Tercium Kiadó. Budapest.
31. THUMA, O. (2016): Generációs különbségek a munka és az iskola világában. In: Fenyvesi É. – Vágány J. (szerk): *Korkép* Budapest: BGE pp213-232 <https://tinyurl.hu/Nlgh/> (letöltés ideje: 2019. 11. 12.)
32. TÓTH-MÓZER, Sz. (2013): A gyermekkép az információs társadalom hajnalán In: Ollé J. – Papp-Danka A. – Lévai D. – Tóth-Mózer Sz. – Virányi A. *Oktatásinformatikai módszerek - Tanítás és tanulás az információs társadalomban.* Budapest ELTE Eötvös Kiadó p52 http://www.eltereader.hu/media/2013/11/Olle2_okt-inform_READER.pdf (letöltés ideje: 2020. 03. 12.)
33. VÁGÁNY, J. B. (2020): A hazai gazdasági felsőoktatási intézményekben tanuló hallgatók mentális egészségének és jóllétének vizsgálata. SOTE, Budapest
34. VASA, L., SPALLER, E. & TÖMBÖLY, T. (2014): Felsőoktatási innovációs kihívások, In: Tompos, Anikó; Ablonczyné, Mihályka Livia (szerk.): *A tudomány és a gyakorlat találkozása: Kautz Gyula Emlékkonferencia 2014. június 17.*
35. WANG, V. C. X. (2015): *Handbook of Research on Learning Outcomes and Opportunities in the Digital Age*, IGI Global, <https://tinyurl.hu/6vyi/> (letöltés ideje: 2020. 03. 01.)

36. ZAPF, D. (2002): Emotion work and psychological well-being. A review of the literature and some conceptual considerations. *Human Resource Manag. Rev.* 12: 237-268

ⁱ A tanulmány a SOTE mentálhigiénés képzésére készült szakdolgozat kutatási eredményeinek bemutatásán alapul.

ISSN 2630-886X

18 57

BGE

**MULTIDISZCIPLINÁRIS KIHÍVÁSOK
SOKSZÍNŰ VÁLASZOK**

GAZDÁLKODÁS- ÉS SZERVEZÉSTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

**MULTIDISCIPLINARY CHALLENGES
DIVERSE RESPONSES**

JOURNAL OF MANAGEMENT
AND BUSINESS ADMINISTRATION

**HOGY VÉDEKEZZÜNK A SZELLEMI ALKOTÁSOK
„KALÓZAI” ELLEN?**

**HOW TO DEFEND AGAINST THE "PIRATES" OF THE
INTELLECTUAL PROPERTIES**

KERTÉSZ Gábor

Kulcsszavak: *WIPO, szellemi tulajdon, szellemi tulajdon megsértése*

Keywords: *WIPO, Intellectual property, Violate the intellectual property*

JEL kód: *K22, O34*

<https://doi.org/10.33565/MKSV.2021.01.07>

ÖSSZEFOGLALÓ

A szellemi tulajdon védelméről szóló friss EU jelentés 121 milliárd euróra teszi a „kalózttermékekkel” okozott kárt. Arra keresem röviden a választ, hogyan lehetne hatékonyabb rendszert találni a jogtulajdonosok számára a „kalóz” termékek gazdaságilag káros hatásai ellen. A válaszhoz történelmi, gazdasági és jogi példákat elemzek, ami alapján végül egy új, vagy átalakuló felelősségi- és működési rendszerű nemzetközi szervezet képe bontakozik ki, aminek működése üzletileg tenné fölöslegessé, vagy veszteségesse a szellemi tulajdonjog megsértésének valamennyi eddig ismert gyakorlatát. A címbeli kérdés az elemzés végére úgy fogalmazódik át, hogy ha egy nemzetközi szervezet segítségével közpénzből a közösség veszi meg a szellemi alkotásokat és azt speciális adó fizetése ellenében engedélygyártani bárkinek, akkor üzletileg van-e értelme „kalózkodásra” és az ellene való védekezésre költeni.

SUMMARY

A recent EU report on the protection of intellectual property estimates in the damage caused by "pirated products" to € 121 billion. I am looking for a brief answer how to find a more effective legal protection system for rightholders against the negative effects of the "pirated" products. To find an answer, I analyze historical, economic, and legal examples that ultimately give the impression of an international organization with a new or changing system of responsibilities and operations, the operation of which would make all known intellectual property right infringement practices commercially redundant or unprofitable. By the end of the analysis, the question arises as to whether, with the help of an international organization, the community buys intellectual property from public funds and allows it to be produced for a special tax, whether it makes commercial sense to spend on "piracy" and defense against it.

BEVEZETÉS - A szellemi tulajdon megsértésének mértéke az EU-ban

A Bizottság közzétette a szellemi tulajdon harmadik, EU-n kívüli országokban való védelméről szóló dokumentumát 2020. január 8-án SWD(2019)452 szám alatt.

A jelentés három csoportba sorolja a szellemi tulajdon sértéssel érintett államokat. A kereskedelempolitikáért felelős biztos, Phil Hogan szerint az EU teljes exportjának mintegy 82 százalékát a szellemi tulajdontól függő ágazatok adják. Mivel napjainkban nem csak az iparhoz, de a kereskedelemhez és a hétköznapi civil élethez is elengedhetetlenül hozzákapcsolódnak védett szellemi alkotások, hosszú távon elengedhetetlen egy olyan világszintű rendszer kialakítása és működtetése, ami a jogtulajdonosok és a közösségek érdekeit egyaránt védi. Ilyen szempontból sajnálatos, hogy a jelenség csak az export és import „kalózttermékek” értékét vizsgálja, az egységes belső piacon belül forgó kalózttermékek értékét nem.

A szellemi tulajdon megsértése – ezen belül a kikényszerített technológiatranszfer, a szellemi tulajdon „ellopása”, a hamisítás és a kalóztevékenység – évente több százezer munkahelyet fenyeget az EU-ban. A jelentés szerint éves szinten az EU-ba import révén bekerülő „kalóz” termékek 121.000.000.000 € értéket tettek ki. A világ többi részére került „kalóz” termékek értékére ez alapján lehet becsléseket tenni. Ugyancsak fontos rögzíteni, hogy ez a 121 milliárd € nem kizárólag az EU rezidens jogtulajdonosok megkárosításával készült kalóz termékek értéke, hanem minden olyan kalóztermék összesített értéke, amely után a világon bárhol rezidens jogtulajdonos nem kapta meg az őt megillető jogdíjat.

Az alábbiakban „szellemi tulajdon védelme” alatt a szellemi alkotások jogának minden területén (pl. szerzői jog, szabadalmi jog, védjegyjog) az emberi alkotótevékenység révén létrehozott alkotások védelmét értem a szerzői művektől az ipari mintákon és a védjegyeken át az üzleti titokként a jog más területei által védett know-how formáig, kivéve az előadóművészi tevékenységeket.

Első lépésként fontosnak tartom megnézni, hogy az itt közölt 121.000.000.000 € nemzetgazdasági szinten jelentős összeg-e?

A jogtulajdonos a szellemi alkotások zöménél nem egy tagállam, vagy az EU, hanem jellemzően profitorientált magánvállalkozás. Így a tagállam és az EU költségvetését nem a teljes jogdíj bevétel hiányával, hanem az ezen bevételekre vonatkozó adó meg nem fizetésében éri veszteség (vö. 2016/943 {L157/1} 1. cikk). Mélyreható statisztikai és makrogazdasági elemzéseket mellőzve csak az EU 2019-es költségvetésében szereplő bevételi adatait vizsgálom, hiszen az „köztudomású tény”, hogy a költségvetési bevétel az adóalanyok befizetéseiből származik. Az EU 2019-es költségvetésének bevételi főösszege 144.680.980.690 € (218/251 {L57/1}).

A számok egyszerű összehasonlítása alapján is megállapítható, hogy a „kalóztermékek” összértéke nem sokkal mard el az EU éves költségvetési bevételének összegétől. Ebből viszont egyértelműen következik, hogy elengedhetetlen szükség van a szellemi tulajdon megsértésének hatékony megelőzésére.

TÖRTÉNELMI PÉLDÁK

Gazdasági joggal foglalkozó jogászként, akinek a jogtörténet is szakterülete, a jogtulajdonosok védelmét talán első ránézésre újszerű, de alapjaiban

hagyományos oldalról közelítem meg. Talán ma is érvényes a római mondás „historia est magistra vitae”, a „történelem az élet tanítómestere”. Egy másik régi római mondás szerint „Scientia potentia est”, „a tudás hatalom”. A gazdaság oldaláról megközelítve a mondást úgy is fordíthatjuk, hogy „scientia est pecunia”, „a tudás pénzt ér”.

A történelemben gyakran találunk olyan eseteket, amikor egy közösség azáltal tudott gyorsan nagyot fejlődni, hogy valamilyen módon megszerezték egy másik, náluk technikailag fejlettebb közösség „high-tech” eszközének egy példányát, azt megvizsgálták és ez alapján saját gyártókapacitásuk hamarosan elő tudta azt állítani, így csökkentve saját közösségük technikai lemaradását. Erre a módszerre a történelem során a legkorábbi társadalmak óta a világ minden táján találunk gyakorlati példákat. Ezek a tevékenységek nagyon gyakran valamilyen harcérintkezéssel mentek végbe, ahol a technikailag fejletlenebb közösség harcban megszerzett („zsákmányolt” vagy „ellopott”, a megnevezés egyéni ízléstől függ) egy fejlett technikájú eszközt, azt szakembereivel alkotóelemeire szedte, és megvizsgálta annak elkészítési lehetőségét. Mai fogalmaink szerint ez „függő szabadalom” használatáért való kényszerengedély kiadásaként (1995. évi XXXIII. törvény 114/B. §) vagy valamely szellemi tulajdonjog elleni bűncselekményként (2012. évi C. törvény 384 – 388/B. §) értelmezhető

A világtörténelemben erre számtalan példát találunk, itt most csak két történelmi példát említek a sok közül. Az egyik esetben azt tovább is fejlesztették, míg a másik esetben a változtatás nélküli sorozatgyártás valósították meg.

1. A köztársaság kori Róma nem rendelkezett tengeri haderővel, de kereskedelmi hajóval is alig, egészen az első pun háborúig (Kr.e. 264-241). A háború elején a tengeri hatalom Karthágó egyértelműen uralta a vizeket. A legenda szerint egy partra sodródott karthágói hajó alapján kezdték felépíteni a római flottát (Polybios, 2002). Ezt a karthágói hajótípust a rómaiak továbbfejlesztették a corvus (csapóhíd) felszerelésével, ami mai fogalmaink szerint függő szabadalom volt, de ez tette lehetővé, hogy a rómaiak a tengeri ütközetekben is alkalmazni tudják szárazföldi taktikájukat úgy, hogy az ellenséges hajón kézitusát vívtak az ellenséggel. Az „ellopott” szabadalom és az ennek révén fejlesztett függő szabadalom már a Kr.e. 260 Mylae-i ütközetben győzelmet hozott Rómának. A római flotta gályái a következő évszázadokban is hasonlóan néztek ki és az itt tanult taktikát alkalmazták. Ebben a példában azt láttuk, hogy Róma maximálisan kihasználta az „ellopott” technikában rejlő lehetőségeket és azt tovább is fejlesztette saját technológiai szükségletei szerint.

2. A másik példa sok száz évvel későbbi, és a Föld átellenes pontjáról való. Japán a tűzfegyverekkel akkor ismerkedett meg, amikor 1543-ban egy portugál hajó az egyik Japán sziget partjainál szenvedett hajótörést. A tűzfegyvereket a japán hadurak gyorsan megismerték és hamar felállították saját fegyvergyártó iparukat és muskétás egységeiket. Viszont mivel a tűzfegyver használatát erkölcsi rendjükben nem tartották magas szintűnek, a technikát csak használták, nem fejlesztették. Így amikor 1853-ban több évszázados elzárkózás után Japán újra kapcsolatba került a világ többi részével, az amerikaiak a japán hadsereg fegyverzetében olyan tűzfegyvereket találtak, amiket Európában a 16. században használtak.

A fenti két példa is azt mutatja, hogy az emberek a legrégebbi korok óta próbálják kifürkészni mások felfedezéseit (felfedezés alatt értve az emberi tevékenység alapján alkotott új eredményeket, függetlenül attól, hogy azok a tudomány és a szellemi alkotások jogának mely területére vonatkoznak), találmányait, amit aztán vagy változtatás nélkül, vagy továbbfejlesztve fel is használnak. Ez a – talán mondhatjuk alapvető emberi – kíváncsiságot kielégítő igény napjainkban is jelen van, és sok helyen egy másik alapvető igénnyel, a titokvédelemmel kerül szembe. A két ellentétes igény kielégítésére egész iparágak épültek ki, amit ipari kémkedésnek és adatvédelemnek nevezünk. Az ipari kémkedést mai fogalmaink és kultúránk szerint alapvetően jogellenesnek tartjuk, függetlenül attól, hogy a legtöbb állam és több vállalat is végez ilyen titkos, „fürkésző” tevékenységet, miközben fejleszti adatvédelmi képességeit, hogy az ő titkait más ne szerezhesse meg. A kérdést napjainkban még az is bonyolítja, hogy az új felfedezéseket a felfedezők/kutatók sok esetben a jogvédelem biztosítása és az ipari alkalmazás előtt tudományos szimpóziumokon ismertetik, publikálják. Ez pedig jelentősen megkönnyíti az új „felfedezés” jogdíjfizetés nélküli felhasználásának a veszélyét – nem csak azért, mert a „felfedezés” önmagában jogilag nem oltalomképes, hanem mert a „megrendelő” szakemberei át tudják alakítani a megismert „felfedezést”, hogy a köztük lévő kapcsolatot elfedjék. A szabadalmi jog világszerte megköveteli, hogy a feltaláló a szabadalmi újdonságot a szakemberek számára érthetően „feltárja” a szabadalmi hatóság előtt, amely a védelem megadásával egyidejűleg hivatalos lapjában közzéteszi a szabadalmat, szakértő számára érthető és megvalósítható módon (ld.: 1995. évi XXXIII. tv. 60.§ (2) bek.).

A TUDÁSÁTVÉTEL JOGSZERŰTLEN FORMÁI

A határvonal a tudományos kutatás és az ipari kémkedés között időnként elmosódik, mivel az ipari kémkedéssel foglalkozó szervezetek saját változatos titkos tevékenységük mellett jellemzően használják a nyilvánosan publikált tudományos közlemények elemzését is. Így az ilyen ügyeket vizsgáló ritka eljárásokban szakmai – és nem politikai vagy üzleti – oldalról az a legfontosabb kérdés, hogy el lehessen határolni egymástól a (legtöbb ország jogában bűncselekménynek számító) „adatlopást”, a tudományban elítélt plagizálást és a szabályos forrásmegjelölést. Tankönyvszerűen ezeket könnyen el lehet különíteni az egyes definíciókkal, a gyakorlati esetekben viszont jellemzően sokkal összetettebb példákkal találkozunk, amik akár mindhárom forma egyes jegyeit is magukon viselik (Erdősi, 2005).

Még ha az ipari kémkedést, szellemi tulajdon „lopást” a bíróság ítéletével meg is állapítja, és meghozza a törvényes ítéletet, találkozunk egy újabb problémával. A kémkedő utóbb a terméket saját tulajdonú berendezéssel, saját alapanyagból készíti el, megsértve a jogtulajdonos jogát. Egy analógia a büntetőjog területéről a jogsértés és az ítélet kapcsolatára: Alapvető alkotmányos szabály a büntető eljárásban, hogy a törvényellenesen beszerzett bizonyítékot a bíróság nem használhatja fel. Viszont, ha a nyomozó bár törvényellenesen – így a bírósági eljárásban felhasználhatatlanul – megszerzi a bizonyítékot, abból az ismert adatból már könnyebb – most már törvényes módon – ugyanezt az adatot megszerezni, hiszen pontosan tudja, mit keres. Vagyis ha az „adatlopással” megszerezte a szükséges információt, abból saját szaktudásával már könnyebben tud új eljárást megalkotni azonos eredmény megszerzésére. Ilyen esetben viszont a bíróság nem tud jogsértést megállapítani, hiszen az új termék az azonos vagy hasonló eredményt teljesen más úton éri el, mint a jogvédett korábbi szabadalom.

Az ember a hasznos, eredményes megoldásokat általában nem szokta elhagyni, amíg nem talál egy másik, lényegesen jobb megoldást. Napjainkban mind az állami, mind a magán titkosszolgálatok jelentős erőket mozgósítanak az „ipari kémkedésre” és más államok, illetve ma már egyes esetekben magáncégek ellenük kifejtett ipari kémtevékenysége elleni védekezésre. Az új technikát átvevő közösség pedig a legritkább esetben – mai fogalmaink szerint – fizetett jogdíjat az átvett technika gyártásáért, használatáért. Valójában ez a jogsértő tevékenység segítette az egész emberiség technikai fejlődését. A szellemi alkotások joga, ami védi a jogtulajdonos anyagi érdekeit, csak a XIX. század második felében kezdett kialakulni, addig csak a (mai fogalmaink szerinti) know-how titkossága adott

védelmet, de az ellen semmi nem védett, ha egy másik személy a termék példányának vizsgálatával megfejtette a titkot. Amíg a gyártókapacitások korlátozottak és a gyártósorok lassúak voltak, a tudomány-technika aktuális állapota biztosított tényleges védelmet a jogtulajdonosnak, hiszen egy „kalóztermék” előállításához gyártókapacitást kellett volna készíteni, ami mindenképpen jelentős kiadást igényelt, így azt gazdaságilag csak ipari méretben érte meg végezni. Ez vezetett ahhoz a jelenlegi helyzethez, hogy az előadóművészeti alkotások kivételével a jogsértést jellemzően nem magánszemélyek követik el, akik a büntetőjog hagyományos alanyai, hanem különféle vállalkozások, akik transznacionális vállalatcsoporti szervezeti hálójuk, esetleg valamely állam jogalkotásának és jogalkalmazásának „félrenézése” révén még hosszú, alaposan bizonyítékokkal alátámasztott perek után sem kötelezhetőek a jogdíj megfizetésére a jogtulajdonos felé.

Az elemzés szerint az okozott kár zöme a design és a védjegy sértésekből kerül ki, hiszen itt a termék elkészítése általában a jogvédelemmel érintett tartalom mellett az alapanyag költség elenyésző. Ezek jellegüknél fogva a szellemi tulajdon azon területei, ahol a „kalóz” termékek könnyen előállíthatóak az eredeti/jogtisztá terméket előállítónál jóval olcsóbb bekerülési és működési költségű gyártósorokon is. A károk iparterület szerinti bontása pedig azt mutatja, hogy a legtöbb kár a kozmetikumok, a rovarirtók és műtrágyák körében, valamint a ruhaiparban keletkezik.

Üzleti és takarékosági oldalról közelítve a helyzethez, talán érdemes elgondolkodni egy olyan megoldáson, hogy a jogsértő termékből befolyt bevételt egy nemzetközi egyezményben meghatározott arányban osztják meg a jogtulajdonos és a (jogsértő) terméket előállító között, hiszen a jogsértő előállítás során szükségszerűen felmerül anyagköltség és előállítási költség a jogvédelem alá eső termék létrehozása során. Amennyiben az így készült termék a minőségellenőrzés szerint nem éri el a „lemásolt” eredeti termék minőségét, az ugyancsak itt rögzíthető, hogy az előállító tartozik a vevő felé kártérítéssel (vö. termékfelelősség Ptk. LXXII. fejezet), vagy az eredeti és a hamisított termék árkülönbözete betudható kártérítésnek.

TEORETIKUS ÉS GYAKORLATI PROBLÉMÁK A JELENLEGI RENDSZERREL

A jogrendszer a szellemi alkotások jogának kialakulása óta a jogvédelmet ex post alapokra helyezi, ami a jogosult aktív közreműködését követeli meg. A szellemi

alkotások jogvédelme a XIX. században jelent meg és vált a XX. század első felére önálló jogterületté. Napjainkban az ilyen tárgyú nemzetközi egyezmények mellett az egyes országok nemzeti jogalkotásai jellemzően az üzleti titok védelme felől közelítik meg a kérdést, amely tárgykörben hazánk is folyamatosan veszi át és fejleszti a külföldi megoldásokat (2018. évi LIV. tv. az üzleti titok védelméről).

Abban a Föld összes jogrendszere egyetért, hogy a szellemi tulajdonjog megsértésével kapcsolatos jogviták a magánjog területére tartoznak, bár a büntetőjog is szankcionálja ezeket a cselekményeket (Btk. XXXVII. fejezet). Abban ugyancsak teljes az egyetértés, hogy magánjogi jogvitában a bíróság csak a jogosult keresetére indít eljárást, amely során nincs officialitás, a bíróság csak az elé terjesztett bizonyítékok alapján hoz döntést és a kereseti kérelmen nem terjeszkedik túl. Az eljárás megindítása, az országonként eltérő, jellemzően szociálpolitikai indokból lehetővé tett illetékmentességi formákat nem tekintve, az eljárás kezdeményezőjének a költsége, valamint az ügyvédi munkadíjat is az utófinanszírozás esetét kivéve neki kell fizetnie. Ez független attól, hogy a legtöbb állam jogrendszere szerint a bíróság a peresztest kötelezi a főkövetelés mellett az eljárási illeték és a pernyertes ügyvédi költségeinek megfizetésére is. A legtöbb állam jogrendszere, ha a peresztes fél határidőig nem fizeti meg a megítélt összeget, valamilyen állami közreműködéssel segít ennek behajtásában, jellemzően újabb külön kérés és díj ellenében. Vagyis a bírósági jogérvényesítés során a sérelmet szenvedett jogtulajdonosnak a jogsértés miatti sérelmén túl, annak országonként eltérő százalékát kitevő további költségei merülnek fel a jogérvényesítés érdekében, amit csak az eljárás végén kap meg.

A jelenlegi jogi szabályozási rendszer az imént vázolt eljárási folyamatok mellett kvázi szükségyszerűen eredményezte azt a helyzetet, hogy a szellemi tulajdonjogot érvényesíteni tudó jogtulajdonosok döntő többsége tőkeerős vállalkozás, akik likviditási problémák nélkül tudják végigvinni ezeket a jogi eljárásokat, amik országonként eltérő, de jellemzően több év hosszúak, mire a jogtulajdonos „pénzéhez jut”.

Tudjuk, hogy a tudomány-technika mai fejlettsége mellett a technikai újdonságok, vagyis a szellemi tulajdonjog tárgyai kevés kivételtől eltekintve, ha kezünkben van az adott technikát jogtisztán használó és általunk jogtisztán megszerzett eszköz, előttünk is feltárhatóvá válnak, mindehhez különböző vizsgálati technikák szükségesek, melyek közül jó néhányat az egyetemek BA tananyagban (nem a jogsértést könnyítendő) oktatnak. Nem kell a szabadalmi jog által előírt kötelező

feltárást lapozgatnunk a (talán ma már nem is olyan) régi hivatalos lapokban, de a hivatalosan fel nem tárt technikákat (ld. know how) is meg tudjuk ismerni/fejteni. Azt a hosszú idő óta ismert gyakorlatot az EU jelentése is tényként állapítja meg, hogy több országban kvázi „nagyüzemi” méreteken folyik a szellemi tulajdonjogok megsértése.

A büntetőjogászok már az előző századfordulón azt mondták, hogy tökéletes jogkövetés illetve minden jogsértés szankcionálása kizárólag a Pokolban van, de oda senki nem akar kerülni. Vagyis írhatunk bármilyen jogilag tökéletes törvényt vagy szerződést, teljesen biztosak lehetünk benne, hogy ennek ellenére is lesznek a piacon jogsértő tartalmak, amik után nem kapja meg a jogosult a jogdíjat. Ez a filozofikus mondat, aminek igazságtartalmát mind a joggyakorlatban, mind a törvényhozási gyakorlatban gyakran látjuk bizonyítva, felveti az ötletet, hogy más oldalról keressünk hatékonyabb védelmet a jogtulajdonosok jogdíjbevételeinek biztosítására.

A szerzői jogok közül a gyakorlatot – és a jogosultakat – leginkább a vagyoni jogok érdeklik (kap-e jogdíjat). A szerző személyhez fűződő joga, a névjog leginkább a tudományban bír relevanciával, ott pedig jellemzően az első adott tárgyú eszközre hivatkoznak, ami ezek a tudományos anyagok szinte kivétel nélkül feltüntetnek. A gyakorlat az első szerzői jogi egyezmények óta ismeri és a szellemi alkotások joga egyre növekvő arányban alkalmazza azt a gyakorlatot, hogy a szerző értékesítheti a szellemi alkotáshoz fűződő vagyoni jogait. A vagyoni jogok értékesítését részleges és teljes formában is ismeri a gyakorlat. Így a vagyoni jogokat el lehet adni időbeni hatállyal véglegesen, vagy határozott időre (tulajdonképpen bérbe adva a szellemi alkotás felhasználását meghatározott időre) illetőleg területi hatállyal világszerte, vagy meghatározott földrajzi területen való felhasználásra. Fontos megállapítani azt a tény is, hogy a római-germán és az angolszász jogi kultúrában a rómaiak óta ismert „nemo plus iuris ad alium transfere potest quam ipse habet” (senki sem ruházhat át több jogot, mint amivel ő maga rendelkezik) szabály a világ többi jogi kultúrájában is ugyanilyen tartalommal létezik. Ha a szellemi alkotás korlátozás nélküli, teljes tulajdonjoga egy tőkeerős szervezethez kerül, az nagyobb hatékonysággal tudja érvényesíteni érdekeit a jellemzően hosszú és drága bírósági és végrehajtási eljárás során, mint egy magánszemély, vagy nem tőkeerős szervezet. A legtöbb országban vannak a magyar terminológia szerint ún. „közös jogkezelő” szervezetek, amelyek a szerzők és előadóművészek vagyoni jogait védik, hiszen a tudomány, technika mai szintjén

egy alkotás számtalanszor lejátszható nem privát használat keretében. Ezek az országos szervezetek egymással nemzetközi kapcsolatban vannak, ennek révén fel tudnak lépni saját országukban egy másik országból való szerző vagy előadó jogdíja érdekében. Sok országban a jogalkotó és az állami szervek sajátos megoldásokkal támogatják a szerzőket a közös jogkezelő szervezeteken keresztül. A legtöbb ország jogrendszere ismeri az „üres kazetta díj” intézményét, ahol az üres adathordozó eszköz értékesítése után szabott díjat kell fizetni a közös jogkezelőnek, hiszen a vevő arra bármilyen jogdíjköteles alkotást felmásolhat, a díjat pedig a jogkezelő osztja szét a nála regisztrált valamennyi szerző között az általa meghatározott módon.

Létezik a szellemi tulajdonnak nemzetközi egyezménye és világszervezete (World Intellectual Property Organization, WIPO). Jelenleg a WIPO 193 tagállammal rendelkezik. A WIPO tagállamaiban működő közös jogkezelő szervezetek főleg az előadó-művészetben használható alkotások, és az ezek előadását jelentő előadóművészi teljesítmények vagyoni jogainak védelmével foglalkoznak. Napjainkban ezek általában jó és növekvő hatásokkal tevékenykednek a jogosultak jogvédelme, jogérvényesítése területén (WIPO, 2019). A ma világszerte használt internet-alapú fogyasztói kultúrában a jogkezelő szervek mérni tudják, hogy az egyes jogvédett alkotásokat hol és hány alkalommal játszották le, így fel tudnak lépni a konkrét fogyasztókkal szemben. Ugyanezen adatokból az „üres kazetta díj” elosztását is reálisabbá tudják tenni.

Egy nemzetközi jogalanyisággal rendelkező szervezet jogilag szerzőképes, meg tudja szerezni a szellemi alkotáshoz fűződő vagyoni jogokat. Ha ennek az új, vagy új jogokkal felruházott, de már jelenleg is létező nemzetközi szervezetnek kellő forrást biztosítunk tagállami tagdíjbefizetés révén, ez a szervezet (akár előre, akár utólagos fizetési vagy a tényleges felhasználási gyakorisághoz kötött konstrukcióval) meg tudja venni a szerzőktől a vagyoni jogokat. Ezáltal az adott tagállam belső jogilag válik érdekeltté a „kalóz” termékek gyártóitól valamilyen jogcímen (pl. spec. adónem) beszedni a jogalanyaik által végzett „kalóz” tevékenységre tekintettel fizetendő nagyobb összegű tagdíjat, hiszen a szerzők a szervezetnek adták el a vagyoni jogokat, aminek ő (az állam) is tagja, és a fizetendő tagdíj kiszámítása függ az adott államban korábban elkövetett szellemi jogsértéssel okozott kár összegétől. A tagdíj számítási képletben figyelemmel kell lenni az érintett állam jogalanyai által előző évi jogsértő tevékenységekkel okozott kár összegére, amit az ország ipara által a jogvédett termékek felhasználásával

(elsődlegesen gyártásával) elért. Az egyes államok statisztikai hivatalai gyűjtik az adatokat a náluk gyártott jogvédett termékekről és közvetett számítással kalkulálják a szellemi tulajdon sértéssel okozott kár mértékét is.

A szellemi tulajdon megsértésében érintett országoknak egyes hírek szerint az EU országaiban ismerteknél hatékonyabb módszereik vannak az adók beszedésére. De talán az is az érintett vállalatok önkéntes adófizetési hajlandóságát növelheti, hogy egy ilyen rendszer révén a vásárló biztos lehet abban, hogy „jogtiszta” szellemi alkotást vett. Az pedig az államok saját döntése, hogy bevezetnek-e olyan árujelzőt, aminek használata igazolja, hogy az adott vállalkozás befizette a termelés szerinti államban a szellemi alkotások „jogtisztságát”, vagyis az illetékes nemzetközi szervezeti tagdíja érdekében megállapított díjat, ami talán növeli a terméknek marketing értékét is.

KONKLÚZIÓ

A fentiek alapján két dolog teljes bizonyossággal kimondható: (1) a szellemi alkotások jogdíjfizetés nélküli használata, valamint továbbfejlesztése talán az emberiséggel egyidős, történelmi példákat az ókor óta ismerünk; és (2) ez a jogsértés napjainkban hatalmas összegeket tesz ki egyrészt a jogtulajdonosoknál, másrészt az így kieső adóbevételek révén az államok költségvetésében több százalékos lukat üt.

Az eddigi tapasztalatokat végignézve egy olyan, az ENSZ keretein belül működő szervezet felállítása tűnik praktikus megoldásnak, amely minden típusú szellemi alkotások jogait felvásárolja és biztosítja a „jogtiszta” felhasználást a tagállamok jogalanyainak. A szervezet működését a tagállamok által fizetendő tagdíjból lehetne fedezni, amelynek tagállamonkénti megállapításában az adott államban előző évben megvalósuló jogsértő tevékenységek, és az itt ilyen módon elkészülő szellemi alkotások értéke alapján elfogadott képlet szerint lehetne meghatározni. Egy ilyen rendszer megfelelő kalibrálás mellett üzletileg feleslegessé teheti a szellemi tulajdonsértések jelenlegi gyakorlatát, ami a jogvédelmi rendszer fenntartását is okafogyottá teheti. Mindez két oldalról hatalmas forrásokat nyitna meg a gazdaság előtt és segítené a tudományos, technológiai innováció sebességének fokozását is a felszabaduló források ide csatornázásával.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. European Commission: *SWD (2019)452*
2. European Parliament: 2018/251 (28/02/2018) L57/51
3. European Parliament and the Council 2016/943 (L157/1)
4. Erdősi, Csaba (szerk.): *Az ipari kémkedés és az üzleti hírszerzés*. BMGE, Budapest, 2005.
5. Polybios: *Historiae*. fordította: Muraközy György, Attraktor, Gödöllő, 2002.
6. WIPO: World Intellectual Property Report, 2019. WIOP, Geneva, 2019.
7. 2018. évi LIV. törvény. az üzleti titok védelméről
8. 2012. évi C. törvény a büntető törvénykönyvről
9. 1995. évi XXXIII. törvény a találmányok szabadalmi oltalmáról

ISSN 2630-886X

18 57

BGE